

JAARVERSLAG 2024

**Pensioenfonds
KLM Cabinepersoneel**

2024
jaarverslag

INHOUD

Kerncijfers	3	7	Risicomanagement	45
		7.1	Risicobeleid	45
		7.2	Risicomanagement organisatie	46
		7.3	Risicomanagementproces	48
		7.4	Ontwikkelingen risicomanagement	49
		7.5	Risicobeschrijving	51
Woord van de voorzitter	4	8	Toekomstverwachting 2025	55
			Vermogensontwikkeling	55
			Nieuw pensioenstelsel	55
			Risicomanagement	55
			Geen herstelplan noodzakelijk	55
Bestuursverslag	6	9	Ontwikkelingen na balansdatum	56
1 Profiel pensioenfonds	6		Verkoop vermogensbeheerbedrijf Blue Sky Group	56
1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel	6	10	Verslag intern toezicht	57
1.2 Missie, visie en strategie	7		Algemeen toezicht	57
1.3 Doelgroep jaarverslag	8		Specifieke toezichtthema's	57
1.4 Hoofddijnen pensioenregelingen	8		Besluiten van de NUB	59
1.5 Risicohouding	9		Dankwoord	59
2 Externe ontwikkelingen	10	11	Verslag verantwoordingsorgaan	60
2.1 Financiële markten	10		Inleiding	60
2.2 Wetgeving en overheidsbeleid	11		Algemeen	60
2.3 Toezicht	12		Aandachtsgebieden	61
3 Interne ontwikkelingen	14		Advies	62
3.1 Financiële positie pensioenfonds	14		Oordeel	63
3.2 Pensioenregeling en uitvoering	15		Jaarrekening 2024	
3.3 Samenvatting actuariële resultaten	17		Balans per 31 december	67
4 Beleid	19		Rekening van baten en lasten	68
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid	19		Kasstroomoverzicht	69
4.2 Financieel beleid	24		Toelichting algemeen	70
4.3 Communicatiebeleid	28		Toelichting op de balans	80
5 Governance	29		Risicobeheer	92
5.1 Inrichting van de governance	29		Toelichting op de rekening van baten en lasten	105
5.2 Geschiktheid	30		Overige gegevens	119
5.3 Uitvoering en uitbesteding	30			
5.4 Aandeelhouderschap	31		Bijlagen	133
5.5 Externe relaties	31			
5.6 Gedragsregelingen	31			
5.7 Melding onregelmatigheden	35			
5.8 Privacybeleid	35			
5.9 Beheerst beloningsbeleid	35			
5.10 Sancties	37			
6 Kosten	38			
6.1 Kosten pensioenuitvoering	38			
6.2 Kosten vermogensbeheer	39			
6.3 Transactiekosten	42			
6.4 Verhouding rendement en kosten	42			
6.5 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen	43			

Kerncijfers

	2024	2023	2022	2021	2020
Deelnemers					
Aantal actieve deelnemers	10.073	9.610	9.413	8.373	8.696
Aantal gewezen deelnemers	3.002	3.055	3.115	3.435	3.362
Aantal pensioengerechtigden	3.096	2.929	2.796	2.601	2.442
Totaal	16.171	15.594	15.324	14.409	14.500
Pensioenactiviteiten					
Feitelijke premie	122,1	106,5	93,3	88,8	103,1
Kostendeekkende premie	168,7	117,3	143,1	145,7	169,9
Gedempt kostendeekkende premie	141,4	113,5	89,2	78,1	78,2
Pensioenuitkeringen inclusief afkopen	85,8	75,8	63,0	60,7	42,0
Vermogen					
Voorziening pensioenverplichtingen	3.544,8	3.190,4	2.877,6	3.746,8	3.992,7
Belegd vermogen	4.275,1	3.896,0	3.549,0	4.540,4	4.081,9
Dekkingsgraad					
Actuele dekkingsgraad	120,1%	121,2%	122,4%	120,0%	101,9%
Beleidsdekkingsgraad	124,6%	125,3%	125,0%	112,6%	95,1%
Vereist eigen vermogen (VEV)	122,8%	123,3%	122,5%	121,5%	122,2%
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%
Indexatie					
Pensioenrechten actieve deelnemers	3,10%	5,17%	5,63%	0,00%	0,00%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	3,50%	0,00%	8,65%	3,40%	0,00%
Rendement					
Totaalrendement	9,0%	9,0%	-22,0%	10,2%	9,2%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	2,2%	3,3%	0,8%	7,7%	7,7%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	4,1%	4,8%	4,1%	8,3%	8,0%
Kostenratio's					
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	495,0	430,0	401,0	374,0	373,0
Kosten vermogensbeheer / gemiddeld belegd vermogen	0,58%	0,51%	0,45%	0,51%	0,55%

Meer informatie?

Meer informatie over het pensioenfonds vindt u op www.klmcabinefonds.nl. Vragen aan het bestuur kunt u stellen in een e-mail aan bestuur@klmcabinefonds.nl.

Woord van de voorzitter

Voor u ligt het jaarverslag 2024 van het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel. In deze inleiding licht ik de belangrijkste onderwerpen graag kort toe. In de volgende hoofdstukken leest u in meer detail over de ontwikkelingen in het afgelopen jaar.

Komst van een nieuw pensioenstelsel

De Wet toekomst pensioenen (Wtp) is op 1 juli 2023 in werkinggetreden. Ons pensioenfonds wil op 1 januari 2026 overstappen naar het nieuwe pensioenstelsel. In de aanloop naar die datum hebben we in 2024 als pensioenfonds intensief overleg gevoerd met zowel sociale partners als onze uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. We trekken daarbij waar passend samen op. De sociale partners hebben in juli 2024 het transitieplan vastgesteld. Het pensioenfonds heeft in de eerste helft van mei 2025 het implementatieplan en het communicatieplan en de andere documenten voor de transitie ter toetsing bij de toezichthouders ingediend.

Financiële situatie

De actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds daalde van 121,2% eind 2023 naar 120,1% eind 2024. De beleidsdekkingsgraad (de gemiddelde dekkingsgraad gemeten over de afgelopen twaalf maanden), daalde in 2024 van 125,3% in januari naar 124,6% in december.

Het pensioenfonds behaalde per eind 2024 een rendement op beleggingen van 9,0%. Het belegd vermogen van het pensioenfonds steeg in 2024 van EUR 3,9 miljard naar EUR 4,3 miljard. De dalende inflatie en de daarmee samenhangende rentedalingen, in combinatie met een gematigde wereldwijde economische groei, hebben in 2024 geleid tot sterk gestegen koersen.

Het bestuur heeft per 1 januari 2025 de pensioenen en pensioenaanspraken verhoogd. Voor de actieve deelnemers ging het, op basis van de loonontwikkeling bij KLM, om een verhoging van 3,1%. De pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden van het pensioenfonds gingen, op grond van de ontwikkeling van de consumentenprijsindex, met 3,5% omhoog.

Woord van dank

Het bestuur heeft per 1 oktober 2024 afscheid genomen van uitvoerend bestuurslid Peter Dorrestijn. Het bestuur is hem zeer erkentelijk voor zijn grote inzet en betrokkenheid bij het pensioenfonds in de afgelopen vijf jaar.

Daarnaast heeft het pensioenfonds eind januari 2025 afscheid genomen van de voorzitter van het verantwoordingsorgaan Toine Delnoij. Het bestuur is ook hem dankbaar voor zijn inzet en betrokkenheid bij het fonds.

Afsluitend bedank ik namens het bestuur iedereen die direct betrokken is bij en in 2024 een bijdrage heeft geleverd aan het pensioenfonds. Ik dank het verantwoordingsorgaan en het intern toezicht van het pensioenfonds, die het bestuur kritisch volgen en adviseren, voor hun inzet en betrokkenheid. En ik bedank de deelnemers voor hun vertrouwen en voor hun waardevolle input in deelnemersonderzoeken, in persoonlijke gesprekken en vooral tijdens het jaarlijkse Cabine Pensioenplein in november en december 2024. Dit helpt ons om het pensioenfonds verder te versterken, en in het bijzonder de dienstverlening aan en de communicatie met diezelfde deelnemers.

Amstelveen, 22 mei 2025

Arnout Korteweg, voorzitter

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2024

bestuursverslag

Bestuursverslag

1 Profiel pensioenfonds

1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel

Juridische vorm

De Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is een onafhankelijke stichting die losstaat van KLM N.V. Voor de bescherming van de belangen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenfonds het pensioenvermogen afgescheiden van de aangesloten werkgever beheert.

Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds, opgericht in 1978. Het voert de pensioenregeling uit voor het cabinepersoneel van KLM en KLC (KLM Cityhopper), zoals deze is overeengekomen door KLM N.V. en de werknemersverenigingen voor cabinepersoneel.

Bestuursmodel

Het pensioenfonds heeft een omgekeerd gemengd bestuursmodel. In dit bestuursmodel bestaat het algemeen bestuur (verder: het bestuur) van het pensioenfonds uit zeven niet-uitvoerende bestuursleden en drie onafhankelijke uitvoerende bestuursleden. Zes van de zeven niet-uitvoerende bestuursleden zijn vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (één) en de werkgever (twee). Een onafhankelijk voorzitter, het zevende niet-uitvoerende bestuurslid, leidt de vergaderingen van het bestuur, de intern toezichtvergaderingen van de niet-uitvoerende bestuursleden, de intern toezichtvergaderingen van de niet-uitvoerende bestuursleden met de auditcommissie en de vergaderingen van het bestuur met andere organen van het pensioenfonds.

Het bestuur legt over het gevoerde beleid verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Dat bestaat uit zes vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (één) en de werkgever (twee). Het intern toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuursleden. Zij worden bij het uitvoeren van het intern toezicht bijgestaan door de auditcommissie. Die fungeert als adviesorgaan en bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

Het pensioenfonds heeft het pensioenbeheer en de bestuursondersteuning uitbesteed aan uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Het pensioenfonds heeft sinds 2025 Achmea Investment Management als fiduciair vermogensbeheerder. Tot en met 2024 was Blue Sky Group de fiduciair vermogensbeheerder van het pensioenfonds. Van Lanschot Kempen Investment Management is de strategisch adviseur voor het vermogensbeheer, Cardano verzorgt het LDI-beheer en Ortec Finance voert de ALM-studies van het fonds uit. Een actuaire van Blue Sky Group is adviserend actuaire van het pensioenfonds.

Het bestuur heeft BDO Audit & Assurance aangesteld als accountant van het pensioenfonds en Willis Towers Watson als extern certificerend actuaire.

Het bestuur heeft de certificerend actuaire benoemd als actuariële sleutelfunctiehouder van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft de vervulling van de actuariële sleutelfunctie daarmee belegd bij Willis Towers Watson.

Bart Hulshof is de extern geworven sleutelfunctiehouder risicobeheer van het pensioenfonds. De vervulling van de sleutelfunctie risicobeheer is belegd bij Ortec Finance. Anne Laning is de extern geworven sleutelfunctiehouder interne audit van het pensioenfonds en de rol van sleutelfunctievervuller interne audit ligt bij BDO Advisory. De sleutelfunctiehouders risicobeheer en interne audit maken deel uit van de pensioenfondsorganisatie en rapporteren aan het bestuur.

De samenstelling van de organen van het pensioenfonds staat in de bijlage Personalia.

1.2 Missie, visie en strategie

Missie

Wij zorgen voor het pensioen van onze deelnemers, het cabinepersoneel dat bij KLM en KLC werkt en heeft gewerkt. Als hun natuurlijke pensioenpartner ondersteunen wij onze deelnemers door hun goed inzicht te geven in hun eigen pensioensituatie en hen te begeleiden bij hun pensioenkeuzes.

Visie

Vanuit zijn missie heeft het pensioenfonds de volgende visie geformuleerd:

- De belangen van onze deelnemers zijn bepalend en richtinggevend in de keuzes die wij maken.
- Wij zorgen dat wij onze deelnemers goed kennen en dat de deelnemers zich in het fonds vertegenwoordigd kunnen voelen. Wij hechten aan een vertegenwoordiging van onze deelnemers in ons bestuur en verantwoordingsorgaan.
- Wij vinden het belangrijk dat onze deelnemers ons zien als een betrouwbare partner op pensioengebied, waarbij zij terecht kunnen met al hun pensioenvragen over de pensioenregelingen die wij uitvoeren. Daarvoor zorgen wij dat:
 - hun pensioeninleg goed geadministreerd wordt en hun pensioenen op tijd worden betaald;
 - het pensioenvermogen solide en verantwoord wordt belegd;
 - zij op elk gewenst moment inzicht hebben in hun eigen pensioensituatie en ondersteund worden bij het maken van keuzes die daarvoor relevant zijn;
 - wij op transparante en begrijpelijke wijze verantwoording afleggen aan onze deelnemers.
- Wij zijn onafhankelijk, werken professioneel en zorgen voor een beheerste, kostenefficiënte en integere bedrijfsvoering.
- Wij willen zonder winst oogmerk een positieve bijdrage leveren aan de maatschappij.
- Wij hechten aan een goede relatie met onze sociale partners en andere relevante stakeholders.

Strategie (doelstellingen)

De strategische doelstellingen worden aan de hand van vijf thema's toegelicht:

- **Grip door het bestuur**
Wij zorgen voor het pensioen van onze deelnemers. Dat vereist een professionele, onafhankelijke en integere aansturing van de activiteiten die het fonds daartoe ontplooit en een continue aandacht voor de ontwikkelingen in onze omgeving die deze uitvoering beïnvloeden. Om hierin te voorzien, werken wij met een omgekeerd gemengd bestuursmodel, waarbij onafhankelijke externe pensioenbestuurders verantwoordelijk zijn voor de dagelijkse gang van zaken en de aansturing van onze uitbestedingspartners, en met bestuursondersteuning die hen daarbij ondersteunt. Onze uitbestedingspartijen selecteren wij zorgvuldig. Hun werkzaamheden worden continu gemonitord en regelmatig op basis van kwaliteit en marktconformiteit geëvalueerd.
- **Natuurlijk partnership met de deelnemer**
Wij beheren het pensioengeld van onze deelnemers. Dat betekent dat bij al onze keuzes het belang van onze deelnemers centraal staat. Daarvoor is het essentieel dat wij onze deelnemers goed kennen en hun belangen begrijpen, zodat zij zich door het fonds vertegenwoordigd kunnen voelen. Onze deelnemers zijn dan ook vertegenwoordigd in onze governance; zowel in het bestuur als in het verantwoordingsorgaan. Ook hechten wij aan een goede relatie met onze vereniging van gepensioneerden.
Wij streven er naar om dicht bij onze deelnemers te zijn en laagdrempelig contact waar mogelijk te faciliteren. Dat doen wij onder andere door deelnemers op te leiden en in te zetten als pensioenambassadeur, via deelnemersbijeenkomsten, en via de inzet van persoonlijke en innovatieve middelen en oplossingen om de stap naar het pensioenfonds zo eenvoudig mogelijk te maken. Ook bij vragen en klachten vinden wij het belangrijk dat onze deelnemers ons snel en makkelijk kunnen bereiken en dat zij zich bij de behandeling daarvan gehoord en gesteund voelen
- **Focus op kernactiviteiten (alles draait om eenvoud)**
Wij streven in de pensioenuitvoering eenvoud en kostenefficiëntie na, waarbij een optimale dienstverlening aan onze deelnemers het uitgangspunt is. Alles wat de deelnemer wil regelen, gaat gemakkelijk en kan wanneer het de deelnemer schikt. Dat betekent dat wij complexiteit vermijden. Wij

willen zelf uitbestede processen aansturen en begrijpen en letten daarbij op kostenbeheersing. Daarbij staat een beheerste en integere bedrijfsvoering centraal

- **Dynamische risicoafweging**
Een goede invulling van het risicomanagement draagt bij aan de realisatie van de doelstelling van het fonds. Wij streven ernaar om risico's te identificeren die de realisatie van de missie en visie nadelig beïnvloeden en deze vervolgens te beheersen en te mitigeren. Een belangrijk deel van de risico's die samenhangen met pensioen nemen wij bewust, want voor een goed en betaalbaar pensioen zijn beleggingsrendementen onontbeerlijk. Wij realiseren ons dat de meeste risico's met bestaande beheersmaatregelen weliswaar goed beheersbaar zijn, maar dat er sprake is van restrisico's. Er zijn kosten verbonden aan de inzet van beheersmaatregelen die wij afwegen tegen de risicobereidheid. Wij blijven het risicobewustzijn stimuleren en de risicocultuur ontwikkelen, omdat dit doorslaggevend is voor een effectief risicomanagementsysteem.
- **Impact op de samenleving**
Wij willen bijdragen aan een leefbare wereld voor nu en in de toekomst. Daarom zullen wij het pensioenkapitaal, daar waar het financieel verantwoord is, zo veel mogelijk inzetten voor een leefbare wereld. Dit betekent dat bij de vormgeving en uitvoering van het beleggingsbeleid bewust zal worden ingezet op het leveren van een positieve bijdrage voor mens, milieu en samenleving. Ook bij de keuze voor leveranciers van het pensioenfonds zullen duurzaamheidscriteria een belangrijke rol spelen. Wij vinden het belangrijk onze deelnemers te informeren over onze initiatieven zodat zij zich herkennen in onze koers.

1.3 Doelgroep jaarverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden, KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden van het pensioenfonds over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het pensioenfonds informeert (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden gedurende het jaar onder andere via de website, NWSflitsen en het eigen pensioenblad Focus.

1.4 Hoofdpijnen pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert een basispensioenregeling en een Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) uit. De basisregeling bestaat uit een voorwaardelijke eindloon- en middelloonregeling, en wordt uitgevoerd op basis van een collective defined contribution (CDC). Werknemers kunnen vrijwillig deelnemen aan de NAP-regeling. Het pensioenfonds streeft voor beiden basisregelingen en de NAP naar een jaarlijkse toeslagverlening.

Basispensioenregeling

In de basisregeling wordt ouderdomspensioen opgebouwd over het loon tot de aftoppingsgrens. De CDC-regeling wordt gefinancierd met een vaste premie voor KLM en KLC. Als deze premie in enig jaar onvoldoende is, wordt de pensioenopbouw hierop aangepast. De werkgever vult tekorten niet aan, maar heeft evenmin recht op overschotten of premiekortingen.

De eindloonregeling (Reglement 2008 A) kent een jaarlijks opbouwpercentage van 1,17% van de pensioengrondslag, waarbij de pensioengrondslag wordt gebaseerd op het laatstverdiende salaris, minus de in dat jaar geldende franchise, en het aantal deelnemersjaren. In de middelloonregeling (Reglement 2008 B) vindt jaarlijks opbouw plaats op basis van een opbouwpercentage van 1,33% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De basisregeling biedt daarnaast facultatief partnerpensioen (op risicobasis), wezenpensioen, Anw-hiaatpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen.

NAP-regeling

De NAP-regeling is een premieovereenkomst, waarbij de door deelnemers betaalde premie na aftrek van administratie- en toekomstige uitvoeringskosten (direct) wordt aangewend voor aankoop van ouderdomspensioen in de basisregeling. De pensioenuitkeringen (normleeftijd 60 jaar) zijn vrijgesteld van loon- en inkomstenbelasting.

Sinds 1 januari 2024 vindt deelname aan de NAP uitsluitend plaats op verzoek van de deelnemer en niet meer automatisch bij aanvang van deelname in de basisregeling.

1.5 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven het pensioenfonds en zijn belanghebbenden aan in hoeverre ze risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering.

Het bestuur van het pensioenfonds heeft zijn risicohouding bepaald na overleg met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het verantwoordingsorgaan.

Kwalitatieve risicohouding

De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden) hebben een voorkeur voor een waardevast pensioen en willen het korten op nominale rechten of pensioenopbouw zo veel mogelijk voorkomen. Onverhoopt gemiste opbouw of indexatie dient zo veel mogelijk te worden ingehaald, waarbij gemiste indexatie in de uitkeringssfeer zonder terugwerkende kracht wordt hersteld. Op de weg naar deze doelstelling hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) een voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie.

Kwantitatieve risicohouding

De kortetermijnrisicohouding wordt afgeleid van het strategische beleggingsbeleid en is gekwantificeerd op de hoogte van een wettelijk vereist vermogen van 122,4% met een bandbreedte van +/- 3%-punt. De kortetermijnrisicohouding, zoals deze tot uitdrukking komt in een bandbreedte, wordt herijkt wanneer de wettelijke parameters voor het vereist eigen vermogen wijzigen. De vereiste dekkingsgraad behorend bij het gevoerde strategische beleggingsbeleid bevond zich gedurende 2023 binnen de vastgestelde grenzen van de kortetermijnrisicohouding.

Uitgaande van de benoemde kwalitatieve risicohouding, de eigen beleidsuitgangspunten en de vastgestelde kwantitatieve risiconormen op basis van uitgevoerde ALM-analyses zijn de navolgende ondergrenzen vastgesteld. Voor de lange termijn komt de kwantitatieve risicohouding tot uitdrukking in de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. De grenzen zijn door het bestuur na overleg met de sociale partners als volgt vastgesteld:

- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit feitelijke dekkingsgraad: minimaal 90%;
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in slechtweerscenario: maximaal 43%;
- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit dekkingsgraad die voldoet aan VEV: minimaal 95%.

In 2024 is de haalbaarheidstoets opnieuw uitgevoerd, waaruit bleek dat de grenzen niet zijn overschreden.

Een onverhoopte schending van deze grenzen is geen aanleiding tot automatische aanpassing van beleid, maar aanleiding voor de dialoog daarover met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het verantwoordingsorgaan en herijking van het gevoerde beleid.

2 Externe ontwikkelingen

2.1 Financiële markten

Het sentiment op de financiële markten werd in 2024 bepaald door de renteverlagingen van centrale banken en geopolitieke onzekerheden. De Amerikaanse Federal Reserve (Fed) verlaagde de rente driemaal met in totaal 1,0 procentpunt, waardoor de beleidsrente eind 2024 op 4,5% uitkwam. De Europese Centrale Bank (ECB) verlaagde de rente vier keer met 0,25%, resulterend in een daling van 4,0% naar 3,0%. Ondanks de versoepelingen bleven centrale banken waarschuwen voor inflatierisico's. Bovendien was er sprake van geopolitieke spanningen, zoals de aanhoudende oorlog in Oekraïne, oplopende spanningen tussen China en Taiwan en de conflicten in het Midden-Oosten. De als risicovrij beschouwde swaprente is vooral in het tweede deel van 2024 gedaald. De rente op Duitse staatsobligaties is per saldo gestegen als gevolg van onder meer de ontwikkeling van de staatsschuld in combinatie met de onzekere economische vooruitzichten. Deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de rente op Duitse 20-jaars staatsobligaties per eind 2024 boven de rente van de 20-jarige swap is uitgekomen. Aandelenmarkten toonden veerkracht dankzij sterke consumentenbestedingen in de VS en groei in opkomende markten zoals India. Tegen het einde van het jaar liep de rente weer op, mede doordat het aantal verwachte renteverlagingen voor het jaar 2025 naar beneden werd bijgesteld.

Figuur: verloop van de MSCI ACWI IMI Index in euro (groen), Eurozone staatsobligaties AAA 15-25 jaar (lichtblauw) en twintigjaars swaprente (donkerblauw)

In januari 2025 heeft het Internationaal Monetair Fonds (IMF) aangegeven dat de wereldeconomie met 3,2% groeide in 2024, iets lager dan de 3,3% in 2023.

De Amerikaanse economie groeide in 2024 met 2,8%, gedreven door sterke consumentenbestedingen en een krappe arbeidsmarkt. Ondanks de geleidelijke daling van de inflatie richting de 2%-doelstelling van de Fed bleef de economische activiteit robuust.

De economie van de eurozone groeide in 2024 met slechts 0,8%, waarbij Duitsland (-0,2%) achterbleef door zwakke industriële productie en tegenvallende export. Frankrijk (1,1%) en Spanje (3,1%) deden het relatief beter. De inflatie daalde gestaag maar het consumentenvertrouwen bleef zwak, mede door aanhoudende onzekerheden rond energieprijzen en geopolitieke spanningen, waaronder de oorlog in Oekraïne en conflicten in het Midden-Oosten.

De Chinese economie groeide in 2024 met 4,8%, iets sterker dan eerder in het jaar werd verwacht. Toch bleef de groei onder druk staan door problemen in de vastgoedsector en zwakke binnenlandse consumptie. In het vierde kwartaal was er een lichte opleving in de industrie en de dienstensector, wat bijdroeg aan een positief jaareinde. Buitenlandse investeerders bleven echter voorzichtig, mede door de toenemende spanningen met de Verenigde Staten en de dreiging van verdere restricties op technologie-export.

2.2 Wetgeving en overheidsbeleid

Wet toekomst pensioenen in werking getreden

De Wet toekomst pensioenen (Wtp) is op 1 juli 2023 in werking getreden. Deze wet introduceert belangrijke wijzigingen in het Nederlandse pensioenstelsel. In 2024 zijn regelmatig aanvullende regels gepubliceerd door de regering en de toezichthouders. Alle pensioenregelingen moeten uiterlijk 1 januari 2028 zijn overgegaan naar het nieuwe stelsel. Het pensioenfonds wil per 1 januari 2026 overgaan. De tot die datum opgebouwde pensioenen worden via een collectieve waardeoverdracht (invaren) omgezet in individuele pensioenvermogens.

Het pensioenfonds heeft in 2024 veel tijd en aandacht besteed aan de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Een belangrijke mijlpaal in deze transitie is dat de sociale partners in juli 2024 tot een transitieplan zijn gekomen voor de pensioenen van het cabinepersoneel. De sociale partners hebben daarbij het pensioenfonds verzocht om op basis van dit transitieplan over te gaan tot opdrachtaanvaarding en het invaren van de bestaande pensioenregelingen per 1 januari 2026. Het pensioenfonds heeft op basis van de afspraken in het transitieplan een eigen evenwichtigheidsbeoordeling gedaan. Uit deze beoordeling kwamen ook enkele punten waarop het bestuur wilde afwijken van het transitieplan, onder andere op het gebied van compensatie en de vorming van de solidariteitsreserve. Het fonds is hierover in overleg getreden met de sociale partners en de uitkomst van die gesprekken is verwerkt in het in november 2024 verschenen addendum bij het transitieplan.

Het bestuur heeft het verantwoordingsorgaan in november 2024 gevraagd om advies uit te brengen over het invaren en verdeling van het fondsvermogen. Het verantwoordingsorgaan gaf op 5 december 2024 een positief advies uit, inclusief een aanbeveling over het in stand houden van de hoogte van de ingegane NAP-uitkeringen.

Ter voorbereiding op de uiteindelijke invaarmelding heeft het fonds in mei 2024 een aanvraag voor partiële beoordeling van de risicohouding gedaan bij De Nederlandsche Bank (DNB). Na beantwoording van de vragen door het fonds en na overleg van het fonds en DNB, kwam DNB in september 2024 met haar eindoordeel, dat enkele bevindingen bevatte. Het bestuur heeft de methode voor de bepaling van de risicohouding iets verfijnd om tegemoet te komen aan deze bevindingen van DNB. Het verantwoordingsorgaan van het fonds en de sociale partners zijn betrokken bij deze verfijning.

Naast het governancetraject is er in 2024 veel gebeurd op andere onderdelen van de Wtp transitie. De uitvoering van de nieuwe regeling krijgt steeds meer vorm en er is veel afstemming geweest met BSG hierover en specifiek over het maatwerk waar het pensioenfonds om heeft gevraagd. Ook op communicatiegebied was de Wtp het voornaamste onderwerp. De transitie naar het nieuwe pensioenstelsel was dan ook het thema tijdens de goedbezochte Cabine Pensioenplein dagen, die eind 2024 werden gehouden.

Het pensioenfonds heeft in de eerste helft van mei 2025 de documentatie van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel ter beoordeling bij DNB en de AFM ingediend.

Geschillencommissie Pensioenfondsen (GIP) opgericht

In de Wtp is de oprichting voorzien van een externe geschilleninstantie, die individuele pensioengeschillen tussen deelnemers en pensioenfondsen gaat behandelen. Als een ontevreden deelnemer de interne klachtenprocedure van zijn pensioenfonds heeft doorlopen en niet tevreden is, dan kan hij terecht bij deze gespecialiseerde, onafhankelijke instantie. De instantie komt los te staan van de pensioenfondsen.

De Geschilleninstantie Pensioenfondsen is op 1 januari 2024 formeel van start gegaan. Het pensioenfonds is per deze datum aangesloten.

Wetsvoorstel Herziening bedrag ineens, RVU en verlofsparen

Op 8 oktober 2024 is de Wet herziening bedrag ineens, RVU en verlofsparen aangenomen in de Tweede Kamer. De wet regelt dat elke deelnemer de keuze krijgt om op pensioeningangsdatum maximaal 10 procent van de waarde van het opgebouwde pensioen op te nemen als een bedrag ineens. Het wetsvoorstel moet nog door de Eerste Kamer worden aangenomen en zal niet eerder dan op 1 juli 2026 in werking treden.

Herziene Code Pensioenfondsen

In 2023 is de Code Pensioenfondsen door de Pensioenfederatie en Stichting van de Arbeid herzien. De bestaande Code is aangepast aan maatschappelijke ontwikkelingen, zoals diversiteit, inclusie en duurzaamheid. Ook wettelijke ontwikkelingen zoals de Wet toekomst pensioenen hebben tot aanpassingen geleid. Daarnaast zijn aanbevelingen van de Monitoringscommissie overgenomen.

Veel normen zijn gebleven, een aantal is geschrapt omdat deze rechtstreeks uit de Wtp volgen en een aantal normen is nieuw toegevoegd. Voorbeelden van dat laatste zijn het vaststellen van een keuzebegeleidingsbeleid en het ontwikkelen en vaststellen van een toezichtvisie door het intern toezicht. Om diversiteit en inclusie binnen de pensioensector te bevorderen, hebben de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid een speciale Taskforce Diversiteit en Inclusie ingesteld. De herziene Code Pensioenfondsen vereist bovendien dat besturen jaarlijks in het bestuursverslag rapporteren over hun inspanningen op het gebied van diversiteit en inclusie.

De Code Pensioenfondsen 2024 is per 1 januari 2024 in werking getreden. Pensioenfondsen worden geacht de herziene Code na te leven als zij de normen uit deze Code uiterlijk op 31 december 2024 hebben geïmplementeerd.

2.3 Toezicht

Extern toezicht

Pensioenfondsen staan onder toezicht van twee toezichthoudende instanties: De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Dit toezicht richt zich op de bescherming van belanghebbenden. DNB ziet vooral toe op de financiële positie van pensioenfondsen en op de naleving van wet- en regelgeving. De AFM houdt vooral toezicht op de communicatie met belanghebbenden. Het toezicht vindt plaats via periodieke rapportages, gerichte onderzoeken en periodieke contacten. Als een pensioenfonds zich niet aan de regels houdt, kunnen de toezichthoudende instanties sancties treffen.

DNB voert risico-identificerende gesprekken (RIG's) met pensioenfondsen om geconstateerde verhoogde risico's nader te onderzoeken. Het pensioenfonds en DNB hebben in 2024 geen risico-identificerende gesprekken gevoerd.

Wel hebben het pensioenfonds en DNB in 2024 een voortgangsgesprek in het kader van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel gevoerd en hebben zij gesproken over de door het pensioenfonds bij DNB ingediende partiële beoordeling risicohouding in het kader van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Het pensioenfonds was in 2024 betrokken bij enkele sectorbrede uitvragen van DNB. Het betrof de uitvraag duurzaamheid pensioenfondsen, de uitvraag Governance, Gedrag, Cultuur en Risicomanagement, kwartaaluitvragen over de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel en de uitvraag Nederlandse woninghypotheken. DNB stelde het pensioenfonds vrij van de rapportageverplichting over de uitzetting op Nederlandse woninghypotheken.

Intern toezicht

Naast extern toezicht kent het pensioenfonds intern toezicht, dat de verantwoordelijkheid is van de niet-uitvoerende bestuurders. Het intern toezicht betreft het beleid van het bestuur, de uitvoering van het beleid door de uitvoerende bestuurders, de algemene gang van zaken en de processen van het pensioenfonds. Er is bijzondere aandacht voor de beheersing van risico's en de evenwichtige belangenafweging die voorafgaat aan besluiten. De bevindingen en aanbevelingen van de niet-uitvoerende bestuurders staan in hoofdstuk 10 van dit bestuursverslag.

3 Interne ontwikkelingen

3.1 Financiële positie pensioenfonds

Ontwikkeling dekkingsgraad

Het pensioenfonds behaalde in 2024 een totaalrendement van 9,0% op het belegd vermogen. In het jaar 2024 is de marktrente licht gedaald waardoor ook de waarde van de pensioenverplichtingen is toegenomen. In het algemeen geldt het omgekeerde ook: hoe hoger de rente, hoe lager (omgerekend) de boekwaarde van de verplichtingen.

De verplichtingen in euro's zijn als gevolg van de licht gedaalde rente en de genomen indexatiebesluiten per ultimo 2024 meer gestegen dan de beleggingen. De actuele dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2024 120,1% (ultimo 2023: 121,2%).

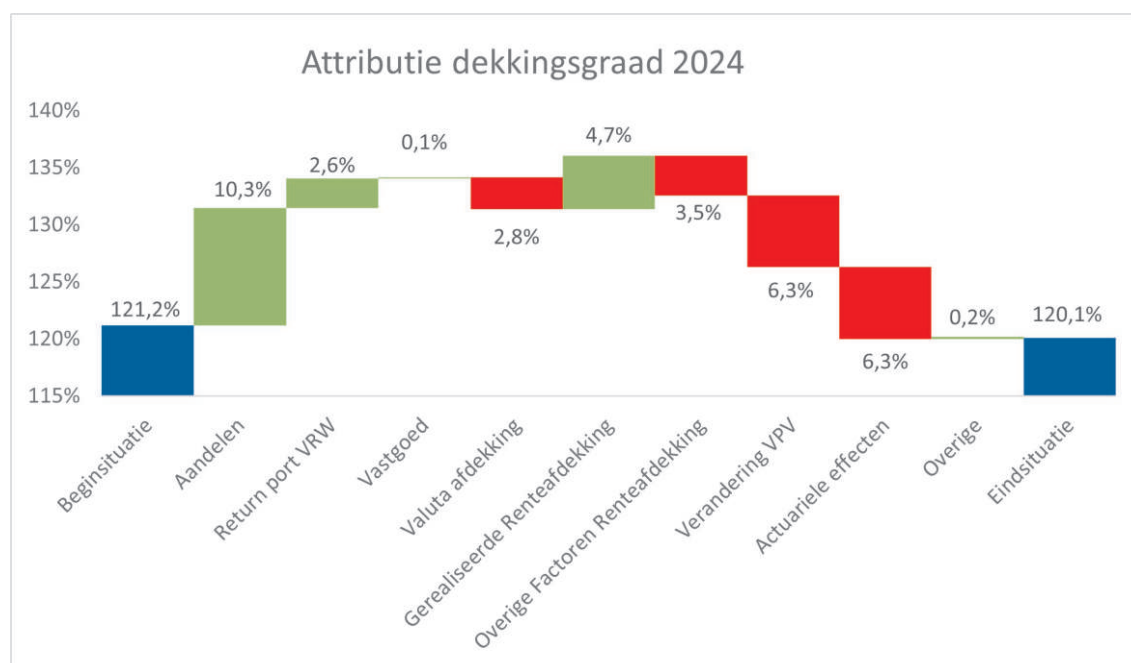
Beleidsdekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien of het pensioenfonds voldoende vermogen heeft om alle tot nu toe opgebouwde pensioenverplichtingen nu en in de toekomst te betalen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen twaalf maanden. Pensioenfondsen moeten hun beleid baseren op deze beleidsdekkingsgraad.

Gemeten over geheel 2024 is de rente per saldo licht gedaald, maar omdat de rente in de eerste helft van het jaar nog steeg alvorens in het tweede deel van het jaar te gaan dalen, is de beleidsdekkingsgraad als gevolg van de middeling per eind 2024 licht gedaald van 125,3% naar 124,6%.

Omdat de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2023 hoger lag dan de strategisch vereiste dekkingsgraad, was er geen sprake van een tekortsituatie. Dit betekende dat het pensioenfonds in 2024, net als in 2023, geen herstelplanhoefde in te dienen bij DNB.

De volgende grafiek geeft de ontwikkeling van de dekkingsgraad in 2024 uitgesplitst naar oorzaak weer.

Figuur: dekkingsgraadattributie 2024

3.2 Pensioenregeling en uitvoering

Ontwikkeling aantal deelnemers

De ontwikkeling van het deelnemersbestand van het pensioenfonds is als volgt.

	2024	2023
Groep		
Actieve deelnemers	10.073	9.610
Arbeidsongeschikte deelnemers	250	231
Gewezen deelnemers	3.002	3.055
Ingegaan ouderdomspensioen	2.685	2.547
Ingegaan partnerpensioen	128	115
Ingegaan wezenpensioen	33	36
Totaal	16.171	15.594

Een volledig verloop van de aantallen is opgenomen in de bijlage Deelnemersbestand.

Indexatie

Het pensioenfonds streeft ernaar pensioenen jaarlijks te verhogen, afhankelijk van de dekkingsgraad, de afgesproken indexatieregels en de ontwikkeling van de prijzen en lonen. In december 2024 was de dekkingsgraad 120,1%, met een beleidsdekkingsgraad (het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen twaalf maanden) van 124,6%. In juli 2024 heeft het bestuur, binnen het kader van de versoepelde regels, besloten de pensioenen bij een dekkingsgraad van minimaal 115% volledig te verhogen.

Het bestuur heeft daarop besloten de pensioenen per 1 januari 2025 als volgt te verhogen.

- Werknemers in dienst bij KLM of KLC:
De pensioenverhoging is 3,1%, gelijk aan de algemene loonstijging in 2024 van 3,0% en de extra algemene loonsverhoging per 1 januari 2025 van 0,1%, die met terugwerkende kracht is toegevoegd.
- Pensioengerechtigden en uitdienst getreden deelnemers:
De verhoging is 3,5%, conform de consumentenprijsindex (CBS) over de periode van oktober 2023 tot oktober 2024.

Meer informatie over indexatie is te vinden in paragraaf 4.2.

Geschillen en klachten

De geschillen- en klachtenregeling beschrijft de procedure voor het indienen en behandelen van klachten door belanghebbenden over de uitvoering van het pensioenreglement of hun behandeling door het pensioenfonds. Een klacht is iedere uiting van ongenoegen door een belanghebbende over de wijze waarop de belanghebbende door het pensioenfonds behandeld is of zich behandeld voelt.

Geschillen of klachten worden in eerste instantie door de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group behandeld, waarna een beroep bij het bestuur openstaat. Indien een belanghebbende het niet eens is met het oordeel van het bestuur over de uitleg van het pensioenreglement kan hij zich sinds 1 januari 2024 wenden tot de onafhankelijke Geschilleninstantie Pensioenfondsen. De Ombudsman Pensioenen maakt onderdeel uit van deze onafhankelijke geschilleninstantie. Daarnaast staat de gang naar de burgerlijke rechter open.

Hierna volgt een overzicht van in 2024 behandelde eerste fase klachten naar aard van de klacht:

Aard van de klacht**Aantal behandelde klachten**

Service en klantgerichtheid	11
Behandelingsduur	10
Informatieverstrekking	13
Deelnemersportaal	9
Keuzebegeleiding	-
Pensioenberekening en -betaling	4
Registratie werknemersgegevens/ datakwaliteit	1
Toepassing wet- en regelgeving; algemeen	3
Toepassing wet- en regelgeving: invaren, transitie	1
Financiële situatie	13
Duurzaamheid	-
Overig	11

Onder "Overig" vallen klachten over onderwerpen als de verhouding tussen pensioenfonds en werkgever, kosten die het pensioenfonds maakt en de wijze waarop de governance van het pensioenfonds is ingericht.

Het pensioenfonds is voortdurend bezig om de service en klantgerichtheid te monitoren en te verbeteren. Het wil leren van klachten en verbeteringen doorvoeren naar aanleiding van ontvangen klachten. Zo vindt regelmatig overleg met de uitvoeringsorganisatie plaats. Hierbij worden bijvoorbeeld de gemaakte afspraken over de behandelingsduur van dossiers tegen het licht gehouden en desgewenst bijgesteld. Reacties van deelnemers worden meegenomen in de jaarlijkse evaluatie van het communicatiebeleid van het fonds en deelnemers worden regelmatig gevraagd om terugkoppeling over hun ervaringen met het deelnemersportaal. Het pensioenfonds probeert de communicatie over toepassing van wet- en regelgeving zo laagdrempelig mogelijk te houden en desgevraagd aanvullende toelichting te geven.

In 2024 behandelde het bestuur één klacht. Deze klacht had betrekking op de vaststelling van de hoogte van de pensioenuitkering. Het bestuur heeft besloten in dat geval de hardheidsclausule toe te passen.

In 2024 heeft een nabestaande van een deelnemer van het pensioenfonds een geschil voorgelegd aan de burgerlijke rechter. De burgerlijke rechter heeft de vordering van de nabestaande afgewezen.

3.3 Samenvatting actuariële resultaten

Het pensioenfonds maakt voor de financiële opzet gebruik van actuariële veronderstellingen. De actuariële analyse geeft inzicht in de verschillen tussen de veronderstellingen en de werkelijkheid zoals die na afloop van het verslagjaar kunnen worden vastgesteld.

	2024	2023
Ontvangen premies (werkgever en werknemers)	122,1	106,5
Onttrokken aan reserves	-	-
Beschikbaar voor kosten	-9,5	-7,5
Benodigd voor pensioenopbouw	-128,2	-89,3
Premieresultaat	-15,6	9,7
Directe beleggingsopbrengsten	-2,3	3,6
Indirecte beleggingsopbrengsten	361,6	317,6
Kosten vermogensbeheer	-8,8	-6,7
Benodigde eenjaars interest	-112,3	-95,2
Aanpassing TV door wijziging marktrente	-61,6	-99,4
Resultaat op beleggingsopbrengsten	176,6	119,9
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-0,5	0,1
Resultaat op pensioenuitkeringen en afkopen	1,4	0,9
Resultaat op actuariële resultaten	-2,1	1,2
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,4	-0,4
Resultaat op indexering	-109,1	-80,6
Resultaat op actuariële grondslagen/methoden	-26,9	-22,2
Totaal resultaat rekening van lasten en baten	23,4	28,6

Hierna volgt een toelichting op de belangrijkste resultaten in 2024:

Premieresultaat

De ontvangen premies zijn gebaseerd op een vaste doorsneepremie van 36,3% van de pensioengrondslag exclusief de deelnemersbijdragecompensatie. De ontvangen premie was in het boekjaar niet voldoende om de inkoop van de pensioenaanspraken te financieren. Dit werd veroorzaakt door de hoge backservicelast die is ontstaan door cao-afspraken waarin een salarisverhoging was afgesproken met een bodembedrag. Hierdoor ontstond een negatief premieresultaat van EUR 15,6 miljoen.

Resultaat op beleggingsresultaten

Per saldo bedraagt het positieve resultaat op beleggingsresultaten EUR 176,6 miljoen.

Het beleggingsresultaat bestaat uit de behaalde directe en indirecte beleggingsresultaten onder aftrek van de kosten vermogensbeheer. Het behaalde rendement in het boekjaar is per saldo EUR 350,5 miljoen.

De eerstejaarsrente van de RTS aan het begin van het boekjaar is 3,439% (vorig boekjaar: 3,264%). Deze rente resulteert in een verlies van EUR 112,3 miljoen. De rentetermijnstructuur voor de vaststelling van de technische voorziening ultimo boekjaar is lager dan ultimo vorig boekjaar. Hierdoor is de technische voorziening gestegen met EUR 61,6 miljoen. De afgeleide gemiddelde rente was ultimo boekjaar 2,16% (vorig boekjaar: 2,34%).

Resultaat op toeslagverlening

De indexatie per 1 januari 2025 heeft geleid tot een verhoging van de voorziening voor toekomstige pensioenverplichtingen. In totaal is er sprake van een verlies van EUR 109,1 miljoen.

Resultaat op actuariële grondslagen en methoden

In 2024 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2022 naar de AG prognosetafels 2024. Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze zogeheten fondsspecifieke ervaringssterfte is in 2024 eveneens geactualiseerd. In totaal resulteerde deze wijzigingen in een verlies van EUR 22,9 miljoen. Daarnaast is op de wijziging van de overige actuariële grondslagen een verlies behaald van EUR 4,0 miljoen.

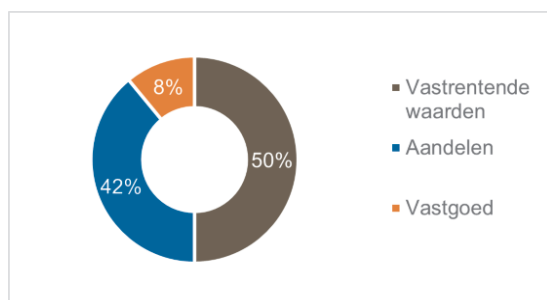
4 Beleid

4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid

Algemeen

Het pensioenfonds belegt het vermogen om zijn doelstellingen op lange termijn te kunnen halen. Met beleggingsrendementen kan het pensioenfonds de pensioenafspraken nakomen en de premies betaalbaar houden. Rendement heeft een positief effect op de dekkingsgraad. Wanneer de dekkingsgraad het toestaat, kan indexatie van pensioenen volgen.

Het pensioenfonds volgt gedurende het jaar de economische ontwikkelingen in de wereld en in het bijzonder de financiële markten en indicatoren. Verder blikkt het pensioenfonds vooruit op de belangrijkste beleggingsonderwerpen die het komende jaar op de agenda staan. Het betreft daarbij de samenhang met de ambitie om meer maatschappelijk verantwoord te beleggen. Ook voert het pensioenfonds in principe jaarlijks een ALM-light uit om na te gaan of het strategisch beleid nog aansluit bij de uitgangspunten en de financiële positie van het pensioenfonds en bij de economische omstandigheden. Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. De strategische verdeling daarvan per ultimo 2024 is te zien in onderstaande figuur. Deze categorieën zijn vervolgens weeronderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om Amerikaanse en Europese aandelen en om staats- en bedrijfsobligaties. Bij het beleggingsbeleid houdt het pensioenfonds rekening met onder andere het valutarisico, het renterisico en het vastgoed- en aandelenrisico (zie hoofdstuk 7 over Risicomanagement).

Figuur: strategische mix hoofdcategorieën 2024

Strategisch beleid: beleggingsbeginselen

Voor zijn beleggingen hanteert het pensioenfonds de volgende beleggingsbeginselen (investment beliefs):

Algemene uitgangspunten

1. Het pensioenfonds belegt om de doelen voor de deelnemer te behalen: een waardevast pensioen.
2. Het nemen van beleggingsrisico is daarvoor nodig, maar is geen doel op zich. Als het pensioenfonds dichterbij de doelstelling is, kan het minder risico nemen.

Uitgangspunten over beleggingen

1. De verdeling over de verschillende beleggingscategorieën bepaalt voor het grootste deel het rendement.
2. Het behalen van bovengemiddeld rendement in financiële markten door actief beheer is op langere termijn zeer moeilijk.
3. Bij de keuze van beleggingen zijn kosten belangrijk, maar niet leidend. De verwachte verbetering van de risico-rendementverhouding is doorslaggevend.
4. Risicomanagement is essentieel onderdeel van het beleggingsproces: risico en rendement kunnen niet los van elkaar worden gezien.

Uitgangspunten over governance

- 1. Elke beleggingskeuze is voor het bestuur begrijpelijk, beheersbaar en uitlegbaar.
- 2. Het bestuur kan met de beleggingen een positieve maatschappelijke bijdrage leveren zonder dat dat ten koste gaat van de verhouding tussen risico en rendement in de beleggingsportefeuille.

Beleggingsrendementen

Het pensioenfonds behaalde in 2024, net zoals in 2023, een totaalrendement van 9,0%^[1]. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. De dalende inflatie en de daarmee samenhangende renteverlagingen van centrale banken, in combinatie met een gematigde wereldwijde economische groei heeft in 2024 tot sterk gestegen aandelenkoersen geleid. Ook vastrentende waarden gedijden goed in de geschetste macro-economische omgeving. In 2024 presteerde de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds 2,5 procentpunt minder dan de benchmark.

De volgende tabel geeft een overzicht van de rendementen in 2024 en 2023.

^[1] Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

	Pensioenfonds 2024	Benchmark 2024	Pensioenfonds 2023	Benchmark 2023
Vast- rentende waarden	9,8%	9,9%	7,8%	7,8%
Aandelen	21,8%	21,5%	13,0%	11,5%
Vastgoed	0,9%	0,9%	-5,7%	-5,6%
Totaal	9,0%	11,5%	9,0%	9,5%

Tabel: totaalrendementen 2024 en 2023 in % (afgerond)

Het rendement van de beleggingen is een nettorendement, na aftrek van kosten. Om een hoger nettorendement te behalen dan de benchmark moet de externe vermogensbeheerder dus in eerste instantie altijd de kosten goed maken. Binnen aandelen presteerden, net zoals in 2022 en 2023, opkomende markten fors beter dan de benchmark dankzij de actieve invulling. De vastrentende waarden van de returnportefeuille presteerden net onder de benchmark. Het verschil tussen het totale rendement op de portefeuille en het totale rendement op de benchmark wordt verklaard door het rendement op de LDI-portefeuille. In 2024 is het renteverskil tussen kwalitatief hoogwaardige staatsobligaties en renteswaps behoorlijk opgelopen. Dit heeft tot direct gevolg dat het rendement van de LDI-portefeuille (met staatsobligaties) achter is gebleven bij de verplichtingen-benchmark (die is gebaseerd op swaprentes).

De volgende tabel geeft de waarde en de feitelijke verdeling van de beleggingen weer per categorie. De wegingen per beleggingscategorie in de feitelijke portefeuille wijken gedurende het jaar iets af van de strategische mix als gevolg van ontwikkelingen van de markten en valuta's.

	EUR	Percentage	EUR	Percentage
	2024		2023	
Vast-rentende waarden	2.290	53,6%	2.244	57,6%
Aandelen	1.867	43,7%	1.487	38,2%
Vastgoed	350	8,2%	385	9,9%
Derivaten	-235	-5,5%	-221	-5,7%
Totaal belegd	4.272	100,0%	3.895	100,0%

Tabel: beleggingsportefeuille naar categorieën per ultimo 2024 (bedragen in miljoenen euro's)

Beleggingsonderwerpen in 2024

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2023 diverse beleggingsonderwerpen behandeld. Ook hebben er diverse wijzigingen in de portefeuille plaatsgevonden. Zo heeft het bestuur in 2024:

- besloten de strategische renteafdekking in twee stappen te verhogen naar 85%;
- verdere stappen gezet in de verduurzaming van de beleggingsportefeuille;
- het selectieproces van een nieuwe beheerder voor het minimum aandelen mandaat zo goed als afgerond;
- op basis van verschillende ALM-analyses het beoogde strategisch beleggingsbeleid onder de Wtp vastgesteld;
- zijn grip op de partijen in de vermogensbeheerketen vergroot door de verdere professionalisering van de onafhankelijke monitoring van uitbestedingspartijen in de vermogensbeheerketen op basis van het geïmplementeerde monitoringraamwerk;
- het al in 2023 ingezette duurzaamheidsbeleid voortgezet.

Hierna worden deze onderwerpen nader toegelicht.

Strategische renteafdekking

In april 2024 heeft het bestuur besloten de strategische renteafdekking te verhogen van 70% naar 80% van de verplichtingen. Bij de implementatie is rekening gehouden met de Wtp. Vervolgens heeft het bestuur in december besloten dit percentage verder te verhogen naar een strategisch normpercentage van 85%. Dit besluit is in de eerste helft van januari 2025 geïmplementeerd.

Verduurzaming beleggingsportefeuille

In 2024 heeft het pensioenfonds verdere stappen gezet in de verduurzaming van de beleggingsportefeuille. Dit is vormgegeven door de benchmarks van de beleggingspools minimum volatiliteit aandelen, opkomende landen aandelen en high yield obligaties te verduurzamen, via een doelstelling om de CO2-uitstoot van deze beleggingspools te verlagen.

Selectie beheerder minimum volatiliteit aandelen

In 2023 heeft het bestuur besloten om op het gebied van duurzaamheid een aanpak toe te passen die consistent is met de aanpak die is gehanteerd voor aandelen large en mid cap ontwikkelde markten. Omdat de poolbeheerder een andere benchmarkprovider heeft geselecteerd, is er geen sprake van consistentie in ESG-data en ESG-methodiek. Verder heeft de poolbeheerder besloten dat de beleggingspool ook in small cap aandelen en aandelen in opkomende landen blijft beleggen. Dit is de reden geweest dat het pensioenfonds, in samenwerking met strategisch adviseur, een selectieproces is gestart om een nieuwe minimum volatiliteit aandelen manager aan te stellen. Op dit moment onderhandelt het pensioenfonds, samen met de juridisch adviseur, met de beoogde beheerder over

de exacte inhoud van de Investment Management Agreement onderhandeld. Naar verwachting kan dit mandaat eind tweede kwartaal van 2025 operationeel zijn.

Wet toekomst pensioenen (Wtp)

Op basis van verschillende ALM-analyses heeft het bestuur het beoogde strategisch beleggingsbeleid vastgesteld. Dit houdt in dat de lifecycles voor overrendement en beschermingsrendement zijn bepaald, een besluit is genomen over de samenstelling van de matchingportefeuille (voor het volgen van het theoretisch beschermingsrendement) en de rendementsportefeuille (voor het genereren van overrendement) en is gekeken naar de invulling van het herbalanceerbeleid.

Monitoring

In 2024 zijn uitbestedingspartijen in de vermogensbeheerketen voor een eerste keer formeel geëvalueerd aan de hand van het nieuw opgestelde monitoringraamwerk.

ESG-beleid

Bij de uitvoering van zijn missie heeft het pensioenfonds de ambitie om een positieve bijdrage te leveren aan een leefbare samenleving voor zowel huidige als toekomstige generaties. Deze ambitie is verwoord in de volgende strategische doelstelling van het pensioenfonds:

We willen bijdragen aan een leefbare wereld voor nu en in de toekomst. Daarom zullen wij het pensioenkapitaal, daar waar het financieel verantwoord is, zo veel mogelijk inzetten voor een leefbare wereld. Dit betekent dat bij de vormgeving en uitvoering van het beleggingsbeleid bewust zal worden ingezet op het leveren van een positieve bijdrage voor mens, milieu en samenleving. Ook bij de keuze voor leveranciers van het pensioenfonds zullen duurzaamheidscriteria een belangrijke rol gaan spelen. Wij vinden het belangrijk onze deelnemers te informeren over onze initiatieven zodat zij zich herkennen in onze koers.

Een belangrijke randvoorwaarde bij het nastreven van de ambitie op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen is dat de verhouding tussen het verwachte rendement en het risico van de beleggingsportefeuille niet verslechtert. Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat de markt voldoende mogelijkheden biedt om de beleggingsportefeuille op maatschappelijk gebied te verbeteren, zonder dat dat ten koste gaat van het financiële aspect. Deze overtuiging is vastgelegd in onze investment belief op het gebied van duurzaam beleggen:

“Wij kunnen met onze beleggingen een positieve maatschappelijke bijdrage leveren zonder dat dat ten koste gaat van de verhouding tussen rendement en risico in de beleggingsportefeuille”.

Het pensioenfonds geeft hieraan opvolging door het gehanteerde uitsluitingenbeleid en het betrokken aandeelhouderschap.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sloot per 31 december 2024 in totaal 235 bedrijven uit van beleggingen. De lijst met uitgesloten bedrijven en landen staat op de website van het pensioenfonds. Van uitgesloten bedrijven houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille. Hiervoor had het pensioenfonds verscheidene redenen:

- 120 bedrijven werden uitgesloten wegens betrokkenheid bij controversiële wapens. Het pensioenfonds sluit dergelijke bedrijven uit, met uitzondering van bedrijven die betrokken zijn bij kernwapens als zij gevestigd zijn in een land waar die betrokkenheid is toegestaan conform het non-proliferatieverdrag.
- 70 bedrijven werden uitgesloten omdat ze de principes van de UN Global Compact schenden. UN Global Compact omvat mensenrechten, arbeidsrechten, het milieu-voorzorgsprincipe en anti-corruptie. Bedrijven die één of meer van de principes met voeten treden, worden door het pensioenfonds uitgesloten.

- Het pensioenfonds sluit 39 bedrijven uit - vooral tabaksfabrikanten - die betrokken zijn bij de productie en/of handel van producten die bij bedoeld gebruik leiden tot persoonlijke schade of overlijden.

Tot slot kiest het pensioenfonds ervoor om in zeventien overheden niet te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties als criterium. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Bedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden niet uitgesloten door het pensioenfonds, met uitzondering van bedrijven waarin de overheid een aanmerkelijk belang heeft.

Uitsluitingsgronden en aantallen

Aantal uitsluitingen

Bedrijven - totaal aantal uitsluitingen	235
Bedrijven - uitsluitingen o.b.v. controversiële wapens	120
Bedrijven - uitsluitingen o.b.v. UN Global Compact	70
Bedrijven - uitsluitingen o.b.v. schadelijke producten (m.n. tabak)	39
Overheden - totaal aantal uitsluitingen	17

Tabel: uitsluitingsgronden en aantallen

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd. Als mede-eigenaar heeft het pensioenfonds invloed op het handelen van deze bedrijven. Het pensioenfonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten;
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI en het IMVB-convenant.

De leidende principes en thema's en vooral ook de eigen visie en ambitie op ESG-beleid vormen de basis voor samenwerkingsverbanden en het stembeleid. Meer informatie hierover is te vinden op de website van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds voert de hiervoor genoemde activiteiten niet uit met betrekking tot Air-France-KLM S.A. en dochterondernemingen, om de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

Stemmen

In 2024 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen, via de beleggingspools van de vermogensbeheerder. In totaal stemde het pensioenfonds op 2.904 vergaderingen over 33.539 voorstellen. Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. In 34% van de gevallen stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management van het betreffende bedrijf over een voorstel. Dit waren meestal voorstellen over het benoemen van leden voor de raad van bestuur, excessieve beloningen en audit & rapportage. Het fonds steunde 66% van de voorstellen van het management van de ondernemingen. 1.968 voorstellen gingen over aandeelhoudersrechten en 425 voorstellen waren gerelateerd aan duurzaamheid. In de volgende tabel staat een samenvatting van het stemgedrag.

2024

Aantal aandeelhoudersvergaderingen	2.904
Aantal agendapunten	33.539
Agendapunten waar voor het advies van het management gestemd is	21.952
Agendapunten waar tegen het advies van het management gestemd is	11.587
Onderwerpen waar het meest tegen het advies van het management is gestemd	het benoemen van leden voor de raad van bestuur, excessieve beloningen en audit en rapportage
Agendapunten gerelateerd aan aandeelhoudersrechten	1.968
Agendapunten gerelateerd aan duurzaamheid	425

Meer informatie over stemmen, inclusief stemrapportages op kwartaalbasis, is te vinden op de website van het pensioenfonds.

Engagement

Engagement betekent: in gesprek gaan met een bedrijf om invloed uit te oefenen op het duurzaamheidsbeleid. In 2024 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van engagement, via de beleggingspools van de vermogensbeheerder. In totaal is namens het pensioenfonds met 1.169 ondernemingen de dialoog aangegaan over 4.018 kwesties. Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. Deze kwesties betreffen de thema's klimaat, mensenrechten, bestuurseffectiviteit, beloningen en strategie. Deze dialogen hebben zich voornamelijk op Amerikaanse (50%) en Europese (23%) ondernemingen gericht.

Positieve impact

Impactbeleggingen financieren initiatieven die concreet bijdragen aan oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken. Voorbeelden zijn groene staats- en bedrijfsobligaties en beleggingen in duurzame energie. Groene obligaties zijn obligaties die de transitie naar duurzame energie financieren, bijvoorbeeld investeringen in groene energie of openbaar vervoer. Daarnaast worden obligaties uitgegeven om sociale doelen te verwezenlijken, zoals sociale huisvesting.

Het pensioenfonds belegt in dergelijke staatsobligaties als vorm van impact beleggen. De ambitie van het pensioenfonds is om 15% van de obligatiewaarde in het LDI-mandaat te beleggen in duurzame obligaties. Eind 2024 is deze ambitie gerealiseerd (16,1%).

4.2 Financieel beleid**Algemeen**

Het financieel beleid richt zich op de hoogte van de vastgestelde premie, de (inhaal)indexatie, de solvabiliteit en de berekening van de dekkingsgraad.

Premiebeleid

De vaste premie voor de CDC-regeling is vastgesteld op 36,3%. Deze premie wordt geheven over de pensioengrondslag exclusief de deelnemersbijdragecompensatie. Onderdeel van de vaste premie van 36,3% zijn een opslag voor administratiekosten (afhankelijk van de werkelijke uitvoeringskosten) en een opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en arbeidsongeschiktheidspensioen (1,2% van de pensioengrondslagsom exclusief DBC).

Het pensioenfonds verhoogt de vaste pensioenpremie met de vrijwillige deelnemersbijdragen voor:

- het facultatief partnerpensioen (1,5% van de premiegrondslag, niveau 2024);
- de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP);
- de verzekering van het Anw-hiaat (EUR 24,80 per maand, niveau 2024).

Feitelijke en (gedempte) kostendekkende premie

Het pensioenfonds stelt jaarlijks de kostendekkende premie vast. Het pensioenfonds dempt daarbij de jaarlijkse schommelingen van de kostendekkende premie, die optreden doorfluctuerende markttrentes. De demping vindt plaats op basis van het verwachte portefeuillerendement en de voorwaardelijke toekomstige indexatie. Voor de berekening van de voorwaardelijke toekomstige indexatie gaat het pensioenfonds uit van:

- een indexatie van actieven op basis van looninflatie tot de pensioendatum en op basis van prijsinflatie na de pensioendatum;
- een indexatie van gewezen deelnemers en pensioengerechtigden op basis van prijsinflatie.

Daarbij maakt het pensioenfonds gebruik van de wettelijk minimale verwachtingswaarden voor loon- en prijsinflatie.

Naast de gedempte kostendekkende premie berekent het pensioenfonds de kostendekkende premie aan de hand van de marktrente aan het begin van het boekjaar.

De uitsplitsing van de kostendekkende en gedempte premie is als volgt:

Bedragen in miljoenen euro's	Kostendekkende premie	Gedempte premie
Pensioenopbouw	77,9	45,4
Individuele salarisontwikkeling	47,5	25,9
Risicopremies overlijden en invaliditeit	5,8	5,1
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	6,9	6,9
Solvabiliteitsopslag	30,6	17,8
Voorwaardelijke toekomstige indexatie	0,0	40,3
Totaal	168,7	141,4

De premie is in februari 2024 getoetst. Op dat moment was de verwachting dat de feitelijke premie (de door de werkgever betaalde premie) EUR 17,3 miljoen lager zou zijn dan de gedempte premie (de premie die het pensioenfonds minimaal moet ontvangen). Om het tekort aan te vullen, is na overleg met sociale partners het bedrag van EUR 17,3 miljoen onttrokken aan de premiereserve.

Door ontwikkelingen in het boekjaar is de feitelijke premie ondanks de extra storting uit de premiereserve alsnog lager dan de gedempte premie. Dit wordt veroorzaakt door de hogere pensioenuitvoeringskosten dan verwacht (+ EUR 1,2 miljoen) en de ontwikkeling van het deelnemersbestand in 2024 (+ EUR 0,8 miljoen).

De volgende tabel geeft de berekening van de feitelijke premie weer.

Bedragen in miljoenen euro's**Feitelijk**

Reguliere pensioenpremie basisregeling	99,0
Pensioenpremie voor NAP	6,7
Risicopremies overlijden en invaliditeit	6,9
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	9,5
Totaal	122,1

Naast de toets om vast te stellen of de premie kostendekkend is, voert het pensioenfonds een extra toets uit om te bepalen of het opbouwpercentage van de pensioenregelingen verlaagd zou moeten worden. Voor deze toets wordt de feitelijke premie vergeleken met een toetspremie. Deze toetspremie is het maximum van:

- de gedempte premie;
- een kostendekkende premie berekend op basis van een rekenrente van 3,2% en een solvabiliteitsopslag van 21,3%.

Als in enig jaar de feitelijke premie lager is dan de toetspremie, kan het pensioenfonds de opbouw van de deelnemers verlagen. Door de extra bijdrage uit de premiereserve was dit in 2024 niet aan de orde.

Indexatiebeleid

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk indexatiebeleid. In juni 2024 heeft het bestuur besloten om gebruik te maken van het transitie-FTK, waardoor de pensioen vanaf een dekkingsgraad van 110% gedeeltelijk en vanaf een dekkingsgraad vanaf 115% volledig geïndexeerd kunnen worden.

De jaarlijkse indexatie van de pensioenen vindt plaats op grond van de volgende maatstaven:

- de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronden bij KLM;
- de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenaanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumentenprijsindex.

Het voorwaardelijke karakter van de indexatie betekent dat er geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en hoeveel indexatie er in de toekomst wordt toegekend. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of het pensioenfonds de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers, de premievrije pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kan verhogen. Dit gebeurt op basis van de financiële positie van het pensioenfonds. Bij deze besluitvorming gaat het pensioenfonds uit van de dekkingsgraad van het pensioenfonds per 30 november van het voorafgaande jaar. Bij een graad van 110% of lager worden de pensioenen niet verhoogd. Bij een dekkingsgraad boven 110%, maar lager dan 115% zal het pensioenfonds in beginsel de pensioenaanspraken en ingegane pensioenen (gedeeltelijk) indexeren. Als de dekkingsgraad hoger is dan 115% is volledige indexatie van de pensioenen mogelijk.

Per 30 november 2024 was de dekkingsgraad van het pensioenfonds 124,2%. Op basis van het indexatiebeleid was er ruimte om de pensioenaanspraken en -uitkeringen per 1 januari 2025 volledig te indexeren.

Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2025 de volgende indexatie toe te kennen:

Indexatie per 1 januari 2025

	Maatstaf		Mate van toekenning	Indexatie
Actieven	KLM Loonronde	3,10% ¹	100,00%	3,10%
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	CPI Niet-afgeleid	3,50%	100,00%	3,50%

¹ In februari heeft KLM een extra loonronde van 0,1% met terugwerkende kracht tot 1 januari 2025 toegekend. Deze loonronde is verwerkt in het verhogingspercentage van 3,1% van deelnemers.

Inhaalindexatie

Het pensioenfonds kan een achterstand in de indexatie onder voorwaarden inhalen. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de actuele dekkingsgraad van het vereist vermogen en dat het pensioenfonds de indexatie ook voor de toekomst kan toekennen, de zogeheten TBI-grens (op 30 november 2023 was dit 145,2%). Jaarlijks mag een pensioenfonds maximaal een vijfde van het vermogen boven deze grenzen beschikbaar stellen voor inhaalindexatie. De inhaalindexatie geldt voor alle opgebouwde en premievrije aanspraken en voor alle ingegane pensioenen. Gelet op de voorwaarden heeft het pensioenfonds in 2025 geen inhaalindexatie toegekend.

Het pensioenfonds kent indexatieachterstanden. De volgende tabel geeft een overzicht van de beoogde, de feitelijk toegekende en de cumulatieve achterstand van de indexatie.

	Actieve deelnemers			Premievrije en gepensioneerde deelnemers		
	Beoogde loonindex	Feitelijk toegekende loonindex	Cumulatieve achterstand loonindex	Beoogde prijsindex	Feitelijk toegekende prijsindex	Cumulatieve achterstand prijsindex
1-1-2012	3,03%	0,00%	3,03%	2,30%	0,00%	2,30%
1-1-2013	0,00%	0,00%	3,03%	2,00%	0,00%	4,35%
1-1-2014	0,00%	0,00%	3,03%	0,90%	0,43%	4,84%
1-1-2015	0,00%	0,11%	2,92%	0,70%	0,68%	4,86%
1-1-2016	0,00%	0,00%	2,92%	0,40%	0,00%	5,28%
1-1-2017	0,00%	0,00%	2,92%	0,40%	0,00%	5,70%
1-1-2018	1,50%	0,34%	4,11%	1,30%	0,30%	6,76%
1-1-2019	1,50%	0,62%	5,02%	2,10%	0,87%	8,06%
1-1-2020	3,02%	0,00%	8,19%	2,70%	0,00%	10,98%
1-1-2021	0,00%	0,00%	8,19%	1,20%	0,00%	12,31%
1-1-2022	0,00%	0,00%	8,19%	3,40%	3,40%	12,31%
1-1-2023	9,31%	5,63%	11,96%	14,30%	8,65%	18,15%
1-1-2024	10,28%	5,17%	17,40%	-0,40%	0,00%	17,68%
1-1-2025	3,10%	3,10%	17,40%	3,50%	3,50%	17,68%

Solvabiliteitsstoets

Met de solvabiliteitsstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om alle beleggingsrisico's in een slechtweert scenario te kunnen opvangen. De maatstaf is: er moet voldoende vermogen aanwezig zijn om ervoor te zorgen dat de kans dat de nominale dekkingsgraad binnen één

jaar daalt tot onder 100%, niet groter is dan 2,5%. Voor het vaststellen van het vereist vermogen en de hieruit af te leiden vereiste dekkingsgraad gebruikt het pensioenfonds de standaardtoets. Uit deze toets bleek dat de vereiste solvabiliteit eind 2024, op basis van de strategische beleggingsportefeuille, EUR 806,8 miljoen zou moeten zijn. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds was op dat moment EUR 715,7 miljoen. Er was onvoldoende vermogen om alle beleggingsrisico's in een slechtweerscenario op te vangen.

4.3 Communicatiebeleid

In 2024 stond in de communicatie aan de deelnemer de overgang naar de nieuwe regels voor pensioen centraal. Deelnemers zijn in 2024 meegenomen in wat de nieuwe regels voor pensioen voor hen betekenen. Dat gebeurde aan de hand van de kernwaarden van het communicatiebeleid: dichtbij, persoonlijk, innovatief, (kosten)efficiënt en een hoge mate van deelnemerstevredenheid.

Fase 1 van de communicatie over de nieuwe regeling is einde zomer 2024 afgerond. In deze fase ging de communicatie met deelnemers vooral over het voorbereidingsproces dat doorlopen werd. Belangrijke communicatiemomenten waren het afronden van het transitieplan door KLM en de vakbonden, waarin gemaakte afspraken over de nieuwe regeling zijn vastgelegd, en het aanbieden van het plan aan het pensioenfonds met het verzoek tot opdracht aanvaarding. Doel van de voorbereidingsfase was om deelnemers bewust te maken van de aankomende veranderingen en te zorgen dat deelnemers vertrouwen hebben en houden in de transitie.

Na het verschijnen van het transitieplan is de communicatie de tweede fase ingegaan. In deze fase werden de deelnemers meegenomen in de veranderingen van de pensioenregeling op hoofdlijnen, inclusief de keuzes die eraan komen, en de gevolgen daarvan voor de deelnemers. Dit deed het pensioenfonds bij voorkeur zo persoonlijk mogelijk. Belangrijke communicatiemomenten in deze fase waren de Pensioen in Zicht dagen, het uitnodigen van deelnemers die bijna met pensioen gaan voor persoonlijke adviesgesprekken en natuurlijk de Cabine Pensioenpleindagen eind 2024. Tijdens deze dagen is veel informatie gedeeld over wat hetzelfde blijft en wat verandert in de nieuwe regeling, maar ook hoe het fonds zorgdraagt voor een zo stabiel mogelijke uitkering voor pensioengerechtigden. Video's die deze informatie op een duidelijke en toegankelijke manier in beeld brengen, zijn na de Cabine Pensioenpleindagen ook door KLM en de vakbonden gedeeld. De ruim 400 bezoekers van de Cabine Pensioenpleindagen waren erg positief, ook omdat het pensioenfonds door heldere communicatie veel zorgen kon wegnemen.

In 2024 is het transitiecommunicatieplan opgesteld, waarbij de afspraken in het transitieplan zijn vertaald naar heldere boodschappen voor alle doelgroepen. Het transitiecommunicatieplan beschrijft hoe en wanneer het fonds alle deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden informeert over de nieuwe regeling en de persoonlijke consequenties ervan.

Een van de belangrijkste doelen in de communicatie in 2024 (en tot en voorbij de overgang naar de nieuwe pensioenregeling) is het behouden van het vertrouwen van de deelnemers in het pensioenfonds. Om dit te kunnen monitoren, is in juli 2024 een nulmeting gehouden onder alle deelnemers, die het vertrouwen van de deelnemer in het fonds en in de aankomende overgang naar de nieuwe pensioenregeling in beeld bracht. Deze nulmeting vormt de basis en het kompas voor de verdere communicatie-koers. Vervolgonderzoeken vinden plaats in 2025 en 2026.

Verder zijn ook in 2024 de Pensioen Inspiratieteams (PIT) weer van grote waarde geweest voor het fonds en werd ook de aanwezigheid van het fonds op het Bemanningencentrum van KLM weer op prijs gesteld. Zo is en blijft het pensioenfonds zichtbaar en bereikbaar voor deelnemers en benadrukt het pensioenfonds de waarde van samenwerking.

5 Governance

5.1 Inrichting van de governance

Algemeen

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, uitlegbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke eisen. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en de communicatie met belanghebbenden.

Daarnaast bepaalt het bestuur de strategie van het pensioenfonds en het te voeren beleid en houdt het toezicht op de uitvoering door uitbestedingspartijen. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Het bestuur legt verantwoording af aan belanghebbenden via het verantwoordingsorgaan en het jaarverslag. Verder communiceert het bestuur periodiek over de financiële positie van het pensioenfonds, het gevoerde beleid en de resultaten van dat beleid.

De werkzaamheden van het bestuur vinden voor een belangrijk deel plaats in de voorbereiding op en tijdens de eigen vergaderingen. De uitvoerende bestuursleden richten zich op de aandachtsgebieden balans- en vermogensbeheer, finance, risk en IT en pensioen, communicatie en governance.

Het bestuur dient een aantal bestuursbesluiten vooraf voor advies voor te leggen aan het verantwoordingsorgaan. Het gaat onder meer om het vaststellen en wijzigen van het communicatiebeleid, het beloningsbeleid en de klachten- en geschillenregeling van het pensioenfonds. Verder geeft het verantwoordingsorgaan na afloop van het jaar een oordeel over het in het jaar gevoerde beleid. Hiervoor vinden er gedurende het jaar gezamenlijke vergaderingen van bestuur en verantwoordingsorgaan plaats en licht een bestuursdelegatie onderwerpen toe in vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Ook leggen de niet-uitvoerende bestuursleden verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over de uitoefening van de intern toezichtfunctie. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan is opgenomen in hoofdstuk 11 van dit bestuursverslag.

Bestuursbureau

Het bestuur heeft in het vierde kwartaal besloten om een kleinschalig bestuursbureau in te gaan richten. Directe aanleiding is de noodzaak om de hoge werkdruk op de uitvoerende bestuursleden te verlagen, zodat zij voldoende aan hun bestuurlijke werkzaamheden kunnen toekomen. Halverwege februari 2025 is gestart met de werving van een investment manager strategie en beleid ter ondersteuning van de uitvoerende bestuurder Balans- en vermogensbeheer en een senior medewerker Finance, Risk en IT ter ondersteuning van de uitvoerende bestuurder Finance, Risk en IT. Naast deze functies zal het bestuursbureau uit een klein aantal functies bestaan.

Evenwichtige belangenafweging

Uitgangspunt bij de beleidsbepaling door het bestuur is de evenwichtige afweging van de belangen van de bij het pensioenfonds betrokken partijen. Het bestuur houdt de belangen van alle groepen bij elk belangrijk besluit in gelijke mate in het oog. Evenwichtige belangenafweging wordt in principe altijd kwalitatief en zo nodig kwantitatief uitgewerkt. Besluiten van het bestuur mogen de belangen van bepaalde groepen betrokkenen niet onevenredig schaden. Ook weegt het bestuur intergenerationele gevolgen mee bij zijn besluitvorming.

Een voorbeeld van een besluit, waarbij het bestuur in een intensief traject de belangen evenwichtig heeft afgewogen, is de opdrachtaanvaarding in het kader van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.

Belangrijke beslisdocumenten zijn toegankelijk voor het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds en vormen de basis voor het oordeel van het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan.

Wijzigingen in het bestuur en het verantwoordingsorgaan

Uitvoerend bestuurslid Finance, Risk en IT (FRI) Peter Dorrestijn heeft zijn functie bij het pensioenfonds per 1 oktober 2024 neergelegd. Na afronding van de werving- en selectieprocedure is hij per deze datum opgevolgd door Donald Schut. Het pensioenfonds is veel dank verschuldigd aan Peter Dorrestijn voor zijn jarenlange betrokkenheid bij en grote inzet voor het pensioenfonds.

Daarnaast heeft het pensioenfonds eind januari 2025 afscheid genomen van de voorzitter van het verantwoordingsorgaan Toine Delnoij. Het bestuur is ook hem dankbaar voor zijn inzet en betrokkenheid bij het fonds.

5.2 Geschiktheid

Op grond van de wet moet een bestuur geschikt zijn voor de 'uitoefening van het bedrijf van pensioenfonds'. Op basis daarvan moeten de individuele bestuurders voldoende kennis hebben, over de juiste vaardigheden en competenties beschikken en blijf geven van professioneel gedrag. Het pensioenfonds heeft zelf invulling gegeven aan het geschiktheidsvereiste. Voorafgaande aan hun benoeming toetst DNB bestuursleden hierop. De verschillende functieprofielen van de niet-uitvoerende bestuursleden, de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid, bevatten de vereiste kennis en ervaring en de noodzakelijke competenties.

Als onderdeel van het opvolgingsbeleid biedt het bestuur potentiële bestuurskandidaten als houder van een opleidingsplaats de mogelijkheid om scholing te volgen en ervaring op te doen. In 2024 waren er bij het fonds geen houders opleidingsplaats.

Bestuurlijke zelfevaluatie

Het bestuur van het fonds is in het laatste kwartaal van 2024 gestart met de jaarlijkse evaluatie van zijn eigen functioneren. Eind 2024 en begin 2025 heeft de onafhankelijke voorzitter van het pensioenfonds, deels samen met een bestuurslid, gesprekken met alle bestuursleden gevoerd over het individuele functioneren van de bestuursleden bij het fonds. De bestuurlijke zelfevaluatie krijgt in de tweede helft van mei 2025 een vervolg met de evaluatie van het functioneren van het bestuur als geheel.

5.3 Uitvoering en uitbesteding

Het pensioenfonds streeft naar hoogwaardige dienstverlening aan de belanghebbenden en optimale ondersteuning van het bestuur. Voor een hoge kwaliteit van pensioen- en vermogensbeheer zijn professionele organisaties nodig. Deze moeten beschikken over de benodigde deskundigheid en een passende infrastructuur om de activiteiten van het pensioenfonds en de ondersteuning van het bestuur adequaat en tegen aanvaardbare kosten uit te voeren.

Het pensioenfonds heeft in zijn strategie als doelstellingen opgenomen dat het zijn uitbestedingspartijen zorgvuldig selecteert, hun werkzaamheden continu monitort en de relatie regelmatig op basis van kwaliteit en marktconformiteit evalueert. Ook streeft het fonds in de pensioenuitvoering eenvoud en kostenefficiëntie na, waarbij een optimale dienstverlening aan de deelnemers het uitgangspunt is. Het fonds wil uitbestede processen zelf aansturen en begrijpen en let daarbij op kostenbeheersing. Centraal hierbij staat een beheerste en integere bedrijfsvoering.

Het fonds heeft de pensioenuitvoering, de rol van adviserend actuaire, het fiduciaire, operationele vermogensbeheer, de communicatie met belanghebbenden en de bestuurlijke ondersteuning (bestuurssecretariaat, beleidsvoorbereiding en advies) uitbesteed aan Blue Sky Group. Daarnaast heeft het fonds Van Lanschot Kempen Investment Management aangesteld als strategisch adviseur voor het vermogensbeheer. Van Lanschot Kempen Investment Management adviseert het fonds over de invulling van het strategische beleggingsbeleid en over de verduurzaming van de beleggingsportefeuille. Cardano verzorgt het LDI-beheer en Ortec Finance voert de ALM-studies van het fonds uit. De beleggingsadministratie is uitbesteed aan Caceis.

De uitbesteding aan Blue Sky Group komt voort uit een zakelijke afweging, maar heeft ook een historische context. In 1999 werd de uitbestedingspartij, die tot dat moment deel uitmaakte van KLM N.V., omgevormd tot de zelfstandige onderneming Blue Sky Group.

Blue Sky Group heeft in maart 2024 bekend gemaakt dat zij de focus volledig gaat leggen op pensioenbeheer, om de positie van Blue Sky Group in de Nederlandse pensioenmarkt te behouden en verder uit te bouwen. Het bestuur van het pensioenfonds kon zich als aandeelhouder van Blue Sky Group vinden in deze strategische keuze. Blue Sky Group heeft haar vermogensbeheerbedrijf per 1 januari 2025 bij Achmea Investment management ondergebracht. Op 1 april 2025 heeft de juridische fusie plaatsgevonden. De continuïteit van de dienstverlening aan het pensioenfonds is geborgd. Het pensioenfonds had zijn vermogensbeheeractiviteiten al volledig uitbesteed en dit blijft ook in 2025 zo.

Uitbesteding door de uitvoeringsorganisatie

Uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group besteedt binnen de kaders van de dienstverleningsovereenkomst met het fonds bepaalde activiteiten of processen uit, zoals de ‘verloning’ van de pensioenuitkeringen, het beheer van de pensioenplanner, de website en het bestuursportaal, en de opmaak en verzending van de Uniforme Pensioenoverzichten en collectieve mailings. Op grond van de dienstverleningsovereenkomst geldt het volgende:

- Voor uitbesteding van de basis pensioenadministratie en de basis financiële administratie is voorafgaande, expliciete toestemming van het bestuur vereist.
- Blue Sky Group moet overige uitbestedingen en onderuitbestedingen vooraf gemotiveerd melden, en daarbij aangeven of het een materiële uitbesteding betreft die aan DNB gemeld moet worden. Deze verplichting vloeit voort uit IORP II-wetgeving.

Onder andere aan de hand van de SLA-rapportages en de ISAE 3402-rapportage beoordeelt het bestuur of Blue Sky Group voldoende in control is ten aanzien van de uitbestede werkzaamheden.

5.4 Aandeelhouderschap

Het pensioenfonds heeft in 1999 samen met het Algemeen Pensioenfonds KLM en Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM de onderneming Blue Sky Group opgericht. De drie pensioenfonds zijn elk voor 1/3e deel aandeelhouder van deze onderneming. Het pensioenfonds heeft als aandeelhouder invloed op en verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en continuïteit van de uitvoeringsorganisatie.

5.5 Externe relaties

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Deze koepelorganisatie behartigt de gezamenlijke belangen van pensioenfonds bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders. Daarnaast is het pensioenfonds sinds 1 januari 2024 aangesloten bij de Geschilleninstantie Pensioenfonds.

5.6 Gedragsregelingen

Code Pensioenfonds 2024

De Code Pensioenfonds 2018 is herzien tegen de achtergrond van de start van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Een aantal kernboodschappen dat uit de Wtp voortvloeit, is meegenomen in de herziening. De herziene Code Pensioenfonds 2024 (Code) is per 1 januari 2024 in werking getreden. Pensioenfonds hebben een jaar de tijd gekregen om de nieuwe normen van de Code te implementeren.

De Code geeft nadere invulling aan de wetgeving voor de besturing van pensioenfonds. De wetgever heeft bepaald dat de Code de principes weergeeft voor goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in artikel 33, lid 2 van de Pensioenwet. Hieruit volgt dat pensioenfonds de Code moeten uitvoeren. Het betekent niet dat het pensioenfonds alle normen strikt moet volgen. De Code gaat uit van het zogenoemde ‘pas toe of leg uit’-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en uitleggen aan belanghebbenden. De Monitoringcommissie Code Pensioenfonds (Monitoringcommissie) beoordeelt de naleving van de Code door de fonds en rapporteert daarover.

Het overgrote deel van de oude Code blijft gelden in de herziene Code. Zo zijn enkele normen in de herziene Code geclusterd of samengevat, zijn enkele normen geschrapt en blijven kwalitatieve thema's van betekenis. Er zijn ook nieuwe normen in de herziene Code. Wat ook is gewijzigd, is dat een pensioenfonds op drie onderdelen verhalend moet rapporteren over de naleving van de norm, ook als het pensioenfonds de norm naleeft.

Het karakter van de normen in de Code verschilt. De naleving van sommige normen is duidelijk vast te stellen aan de hand van concrete beleidsdocumenten, publicaties of acties. Veel normen richten zich echter op gedrag en zijn minder makkelijk objectief aantoonbaar.

De Code is opgezet aan de hand van vijf thema's:

1. goed zorgen voor het pensioen van belanghebbenden
2. goed besturen
3. effectief intern toezicht en controle uitoefenen
4. verantwoording en inspraak organiseren
5. effectief functioneren van fondsorganen

Gemotiveerde afwijkingen

- *Toezichtvisie (norm 17)*

Het pensioenfonds voldoet in 2024 niet volledig aan de norm dat het intern toezicht een toezichtvisie, bestaande uit een aantal elementen, ten grondslag legt aan zijn toezicht. Het beleidskader intern toezicht van het pensioenfonds bevat een toezichtvisie, maar deze bevat nog niet alle in deze norm opgenomen elementen. Het intern toezicht van het pensioenfonds werkt in het tweede kwartaal van 2025 aan een update van de toezichtvisie.

- *Effectief functioneren van fondsorganen - leeftijds- en genderdiversiteit (norm 35)*

Het bestuur voldoet niet aan de norm dat er ten minste één lid jonger is dan 40 jaar. Het bestuur voldoet dus niet aan de genormeerde diversiteit naar leeftijd. Het verantwoordingsorgaan voldoet wel aan de norm naar leeftijd. Het bestuur en het verantwoordingsorgaan voldoen daarnaast beiden aan de norm van genderdiversiteit.

Het pensioenfonds informeert de organisaties die kandidaten voordragen voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan over het diversiteits- en inclusiebeleid van het pensioenfonds. Het diversiteits- en inclusiebeleid van het fonds omvat ook het stappenplan dat het fonds hanteert om diversiteit en inclusie in bestuur en verantwoordingsorgaan verder te bevorderen. Bij aankomende vacatures vraagt het pensioenfonds bij voordragende partijen uitdrukkelijk om kandidaten die de diversiteit en inclusie in de fondsorganen versterken.

- *Effectief functioneren van fondsorganen - zittingsduur (norm 37)*

Op grond van deze norm wordt een bestuurslid of een lid van het verantwoordingsorgaan ten hoogste eenmaal herbenoemd voor een termijn van maximaal vier jaar. Een bestuurslid of een lid van het verantwoordingsorgaan kan, als daarvoor aanleiding bestaat, voor een derde termijn van vier jaar worden benoemd. In dat geval onderbouwt het bestuur de aanleiding voor een derde benoeming en deelt het bestuur dit met de overige fondsorganen.

In de statuten van het pensioenfonds is vastgelegd dat een bestuurslid tweemaal kan worden herbenoemd voor telkens een aangesloten termijn van maximaal vier jaar. Voor de benoeming van een derde termijn als bestuurslid hoeft dus geen aanleiding te bestaan. Motivering van het bestuur is dat strikte handhaving van de maximumtermijn van acht jaar in strijd kan zijn met de continuïteit van en behoud van kennis bij het pensioenfonds. Als dat in het belang van het pensioenfonds is, moet volgens het bestuur de mogelijkheid bestaan een geschikte bestuurder maximaal één termijn langer te binden. In 2024 heeft het bestuur geen bestuursleden voor een derde termijn benoemd.

Het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds heeft in 2024 besloten om deze norm te volgen en dit besluit is in de statuten van het pensioenfonds vastgelegd.

Naleving van normen

Missie, visie, strategie (norm 1)

De missie, visie en strategie van het pensioenfonds staan in 1.2 van dit bestuursverslag. Het pensioenfonds houdt bij de formulering van de missie, visie en strategie rekening met de voorkeuren van de deelnemer. De deelnemer staat ook centraal in de missie, visie en strategie van het pensioenfonds.

De deelnemers zijn vertegenwoordigd in de governance van het pensioenfonds, zowel in het bestuur als in het verantwoordingsorgaan. Het bestuur van het pensioenfonds hecht tevens aan een goede relatie met de vereniging van gepensioneerden. Het pensioenfonds streeft ernaar om dicht bij zijn deelnemers te zijn en waar mogelijk laagdrempelig contact te faciliteren. Zo zijn er pensioenbijeenkomsten, worden deelnemers opgeleid tot en ingezet als pensioenambassadeur en zet het pensioenfonds persoonlijke en innovatieve middelen in om de stap naar het pensioenfonds zo klein mogelijk te maken. Het pensioenfonds vindt het ook bij vragen en klachten belangrijk dat de deelnemers het pensioenfonds snel en gemakkelijk kunnen bereiken en zij zich bij de behandeling van een vraag of een klacht gehoord en gesteund voelen.

Kennen van voorkeuren van belanghebbenden (norm 4)

Het pensioenfonds heeft te maken met verschillende groepen belanghebbenden die hun eigen voorkeuren hebben.

Deelnemers bouwen tijdens hun werkzame leven pensioen op. Gewezen deelnemers hebben eerder pensioen opgebouwd, hebben geen waardeoverdracht gedaan en zijn nog niet met pensioen. (Gewezen) deelnemers willen vaak een zo hoog mogelijk pensioenbedrag bij pensionering, maar ook zekerheid over de hoogte van de uitkeringen.

Voor gepensioneerden is het belangrijk dat het pensioenfonds financieel gezond blijft, zodat hun uitkeringen niet in gevaar komen. Gepensioneerden willen vaak zekerheid en kortingen van pensioenen vermijden. De werkgever wil zijn werknemers een goed pensioen bieden en tegelijkertijd de kosten beheersbaar en betaalbaar houden voor het bedrijf.

Onder andere DNB en de AFM zorgen er als toezichthouders voor dat het pensioenfonds zich houdt aan de regels, stabiel is, de pensioengelden van deelnemers en gepensioneerden goed beschermt en dat er transparantie en eerlijke informatievoorziening is. Toezichthouders vinden het belangrijk dat het pensioenfonds voldoende reserves heeft, het beleid wordt nageleefd en de communicatie met deelnemers helder en transparant is.

Het bestuur van het pensioenfonds moet strategie ontwikkelen die evenwichtig is en voldoet aan de belangen van alle groepen, de wettelijke vereisten en het beleid van het pensioenfonds. Het bestuur moet ervoor zorgen dat het pensioenfonds financieel gezond blijft en moet beslissen over risicomanagement, beleggingsstrategie en het beheer van de pensioenverplichtingen. Het bestuur wil een optimaal rendement behalen, risico's zo veel mogelijk beperken en de langetermijnsoliditeit van het pensioenfonds waarborgen.

De verschillende groepen kunnen tegengestelde belangen hebben, bijvoorbeeld bij de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, wat de besluitvorming binnen het pensioenfonds complex kan maken. Goede communicatie met de verschillende groepen is belangrijk, zodat ieders voorkeuren goed begrepen worden en er een evenwicht kan worden gevonden. Het pensioenfonds onderzoekt de voorkeuren van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden door middel van onder andere risicopreferentieonderzoeken, deelnemers- en klanttevredenheidsonderzoeken en overleg met het verantwoordingsorgaan, de sociale partners en de vereniging van gepensioneerden.

Diversiteits- en inclusiebeleid (norm 34-35)

Het pensioenfonds heeft een diversiteits- en inclusiebeleid. Het bestuur van het pensioenfonds vindt het belangrijk dat belanghebbenden van het pensioenfonds zich in de organen van het pensioenfonds vertegenwoordigd kunnen voelen. Een divers en inclusief bestuur draagt bij aan de kwaliteit van besluitvorming en representativiteit, diversiteit en inclusie zorgen daarnaast voor draagvlak.

Het beleid omvat onder meer de doelstellingen voor de samenstelling van het bestuur en het verantwoordingsorgaan en het stappenplan om de samenstelling van beide organen divers en inclusief te krijgen en te houden.

Doel is om in het bestuur en het verantwoordingsorgaan:

1. een goede verhouding tussen jongeren en ouderen,
2. een goede verhouding tussen mannen, vrouwen en leden ongeacht op welke wijze zij zich identificeren en
3. een verscheidenheid aan vaardigheden, culturen en zienswijzen te hebben.

Het is hierbij van belang dat de samenstelling een zo goed mogelijke afspiegeling vormt van de belanghebbenden bij het fonds.

Bij een vacature in het bestuur of het verantwoordingsorgaan wordt in de profielschets uitgewerkt naar welke deskundigheid, competenties, diversiteit en inclusiviteit het pensioenfonds op dat moment op zoek is. Bij een vacature in het bestuur of het verantwoordingsorgaan wordt duidelijk opgenomen dat de voorkeur uitgaat naar een diverse en inclusieve samenstelling en dat vooral naar kandidaten onder de 40 jaar of kandidaten met een andere culturele achtergrond zich kandidaat kunnen stellen. Eind januari 2025 is in het verantwoordingsorgaan het tweede lid jonger dan 40 jaar en tevens vierde vrouwelijke lid gestart.

Aandachtspunten

De Code bevat verschillende normen waarvan de naleving in de praktijk moet blijken. Advies van de Monitoringcommissie is om belanghebbenden in het bestuursverslag ook inzicht te geven in de invulling van normen die wel worden nageleefd. Naleving van de Code vormt voor veel normen een integraal onderdeel van de besturing en bedrijfsvoering en blijkt uit de verantwoording daarover in dit verslag. Het betreft passages over onder meer de relatie met arbeidsvoorwaardelijke partijen, de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de risicohouding, het communicatiebeleid, de klachtafhandeling, de samenstelling van het bestuur, geschiktheidsbevordering, zelfevaluatie, het beloningsbeleid en maatschappelijk verantwoord beleggen. Het bestuur beperkt zich in deze paragraaf daarom tot wat niet elders al aan de orde komt:

- Voor het vaststellen of het beleid draagvlak heeft onder de belanghebbenden is het verantwoordingsorgaan de primaire gesprekspartner van het bestuur.

Gedragscode

De gedragscode van het pensioenfonds moet (de schijn van) belangenverstrengeling en ongeoorloofde handelingen, zoals koersmanipulatie, voorkomen. De gedragscode bevat ook bepalingen inzake (de melding van) nevenfuncties, privérelaties en privébelangen. De gedragscode gold in 2024 voor de leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de auditcommissie, de sleutelfunctiehouders, de sleutelfunctie vervullers, de houders van een opleidingsplaats, de (senior) bestuurssecretaris (als aangewezen personen van uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group) en enkele externen als aangewezen personen. Externe, aangewezen personen waren in 2024 onder andere de projectleider nieuw pensioenstelsel en de investment manager van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds heeft een externe compliance officer aangesteld die toeziet op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

Het bestuur heeft de compliance rapportage over 2024 van de compliance officer ontvangen. Alle betrokkenen die onder de toepassing van de gedragscode vallen, hebben de jaarlijkse verklaring onder de naleving van de gedragscode in 2024 ondertekend en hun eventuele nevenactiviteiten gemeld. De nevenfuncties van de bestuursleden staan in bijlage Functies en nevenfuncties bestuur.

Mede op grond van de vergunningen van de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (ook) een eigen gedragscode. Deze voldoet aan de eisen van de AFM. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft Blue Sky Group een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling.

5.7 Melding onregelmatigheden

In 2024 zijn er 23 incidenten aan het bestuur gerapporteerd op grond van de incidentenprocedure van Blue Sky Group, per soort en elk met een eigen impactcategorie. Ter vergelijking: in 2023 zijn 22 incidenten gerapporteerd. Het gaat hierbij om incidenten die zich bij de uitvoeringsorganisatie voordeden met betrekking tot de dienstverlening aan het pensioenfonds. De impactclassificatie, die oploopt van 'laag' via 'midden' en 'hoog' naar 'zeer hoog', is bepalend voor de wijze van afhandeling, communicatie en rapportage van het incident en voor de vraag of een incident moet worden gemeld aan de toezichthouder. De 23 incidenten in 2024 zijn onder te verdelen in 2 incidenten met de classificatie 'zeer hoog', 1 incident met de classificatie 'midden' en 20 incidenten met de classificatie 'laag'. Bij de eerste van de twee gemelde incidenten met classificatie 'zeer hoog' bleek uit een controle dat de reservering van de performance fee als onderdeel van een Net Asset Value (NAV) bij een externe manager in een beleggingspool niet correct was meegenomen. Na onderzoek is een hersteloperatie uitgevoerd en de betreffende reservering wordt sindsdien op juiste wijze meegenomen. Bij de tweede van de gemelde incidenten met classificatie 'zeer hoog' hebben de performance fee afspraken bij een beleggingspool tot vragen geleid, waardoor de boekhoudkundige behandeling voor de NAV onduidelijkheid gaf. Het onderzoek naar de besluitvorming en de administratieve afhandeling is in overleg met de accountant van de beleggingspool afgerond. Er zijn geen fouten ontdekt in de vaststelling van de NAV over de afgelopen jaren in de betreffende beleggingspool.

Er waren in 2024 geen meldingen op basis van de klokkenluidersregeling van het pensioenfonds.

5.8 Privacybeleid

In zijn privacybeleid omschrijft het pensioenfonds aan welke principes het zich houdt, hoe het pensioenfonds omgaat met persoonsgegevens op welke wijze het voldoet aan de wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Het privacybeleid is nader uitgewerkt in een aantal documenten om de bescherming van persoonsgegevens binnen het pensioenfonds te waarborgen. Begin 2025 vond de periodieke beoordeling plaats van het privacybeleid van het pensioenfonds. Hierbij zijn de beleidsstukken van het fonds over privacy getoetst aan de geldende privacy wet- en regelgeving, zoals de Algemene Verordening gegevensbescherming (verder: AVG), en de huidige verwerkingsactiviteiten van het fonds.

Jaarlijks voert de privacy officer van het pensioenfonds een privacy self assessment uit over de naleving van de AVG door het pensioenfonds. Hierin is zowel de verwerking van persoonsgegevens op bestuursniveau als de verwerking van persoonsgegevens in het kader van de pensioenuitvoering meegenomen. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de Gedragslijn van de Pensioenfederatie, waarin het pensioenfonds wordt verplicht om een interne controle uit te voeren op de naleving van de Gedragslijn. De uitkomsten van het voor 2024 uitgevoerde self assessment zijn meegenomen in de jaarlijkse privacyrapportage die de privacy officer in mei 2025 aan het pensioenfonds heeft verstrekt.

In 2024 is één datalek gemeld bij de privacy officer van het pensioenfonds. Dit datalek betrof een plakbrief, waarbij persoonsgegevens aan de verkeerde deelnemer zijn verstuurd. De risico-inschatting van dit datalek was 'verwaarloosbaar'.

5.9 Beheerst beloningsbeleid

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Doel van dat beleid is het voorkomen van te grote risico's vanwege beloningselementen, zoals bonussen. Het bestuur heeft in 2024 een deel van het beloningsbeleid van het fonds geëvalueerd. Na afronding van deze evaluatie is het voor de beloning van de uitvoerende bestuursleden geactualiseerde beloningsbeleid voor advies voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd op het geactualiseerde beloningsbeleid.

Het pensioenfonds hanteert het volgende beloningsbeleid:

Beloning van het pensioenfondsbestuur

Bestuurders kunnen aanspraak maken op een vergoeding als tegemoetkoming voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen.

De uitvoerende bestuursleden ontvingen in het verslagjaar een vaste vergoeding. Deze is afgeleid van het aantal dagdelen dat zij voor het fonds werkzaam zijn op basis van hun met het pensioenfonds afgesloten overeenkomst van opdracht. Hetzelfde geldt voor de externe, onafhankelijke voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid. Er is voor deze functionarissen geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. De betaalde vergoedingen aan de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijke voorzitter zijn marktconform.

De overige niet-uitvoerende bestuursleden ontvingen in 2024 een vaste vergoeding. Uitgangspunt hiervoor is de vervangingsnorm van de Pensioenfederatie uit 2011 voor een middelgroot pensioenfonds en de geldende VTE-score voor een bestuurder van een middelgroot fonds. Deze vaste vergoeding is conform de benchmark met fondsen van een vergelijkbare omvang. Het pensioenfonds betaalt de vergoeding voor niet-uitvoerende bestuursleden namens de werkgever op factuurbasis aan KLM N.V. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Alle bestuursleden hebben recht op een kilometervergoeding voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

In 2024 betaalde het pensioenfonds in totaal en afgerond EUR 748 duizend aan vergoedingen voor uitvoerende bestuursleden en niet-uitvoerende bestuursleden (2023: EUR 629 duizend vergoedingen). Van dit bedrag is afgerond EUR 528 duizend aan de uitvoerende bestuursleden betaald (2023: EUR 417 duizend) en afgerond EUR 220 duizend aan de niet-uitvoerende bestuursleden (2023: EUR 212 duizend). Het in vergelijking met 2023 hogere, aan de uitvoerende bestuursleden uitbetaalde bedrag is voornamelijk het gevolg van een verhoogde ureninzet in verband met de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel gedurende een groot deel van 2024. Daarnaast wordt het verschil met in 2023 uitbetaalde vergoedingen aan de bestuursleden van het fonds veroorzaakt door de indexatie van de vergoedingen per 1 januari 2024.

Beloning van overige functionarissen, waaronder de leden van het verantwoordingsorgaan

De beloning voor overige functionarissen, waaronder de leden van het verantwoordingsorgaan, wordt bepaald op basis van een vaste vergoeding op jaarbasis en is gebaseerd op de beloning die voor de betrokken functionaris bij een middelgroot pensioenfonds gebruikelijk is. Voor leden van het verantwoordingsorgaan wordt in verband met het feitelijke tijdsbeslag onderscheid gemaakt tussen de leden en de (vice)voorzitter van het verantwoordingsorgaan. Het pensioenfonds betaalt de vergoeding voor de leden van het verantwoordingsorgaan namens de werkgever op factuurbasis aan KLM N.V. De leden van het verantwoordingsorgaan hebben naast de vaste vergoeding recht op een onkosten- en reiskostenvergoeding conform de Regeling kostenvergoeding van het Pensioenfonds.

Naast het beloningsbeleid van het pensioenfonds ontvingen de actuariel sleutelfunctiehouder, de sleutelfunctiehouder risicobeheer en de sleutelfunctiehouder interne audit van het pensioenfonds in het verslagjaar een vergoeding op basis van hun met het pensioenfonds afgesloten overeenkomst van opdracht. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

Het pensioenfonds zet externe deskundigen in, bijvoorbeeld voor ALM-advies en advies aan het intern toezicht (de leden van de auditcommissie). Deze externe deskundigen ontvangen een beloning op basis van een marktconform tarief.

Het pensioenfonds besteedt een belangrijk deel van zijn werkzaamheden uit aan Blue Sky Group. Op haar beurt kan deze uitvoeringsorganisatie op onderdelen van de uitvoering ook gebruik maken van derden. Het pensioenfonds zorgt ervoor dat het zicht heeft op het beloningsbeleid van de partijen aan wie het werkzaamheden heeft uitbesteed. Ten aanzien van prestatiegerichte (variabele) beloning bij uitbestedingspartijen hanteert het pensioenfonds als uitgangspunten dat:

- er een passende verhouding is tussen de vaste en de variabele beloning;
- de variabele beloning in redelijke verhouding staat tot de geleverde prestatie;
- de variabele beloning niet gerelateerd is aan de financiële resultaten van het pensioenfonds.

Blue Sky Group verstrekt informatie aan het pensioenfonds over haar beloningsbeleid en eventuele wijzigingen daarin. Er is geen relatie tussen het beloningsbeleid van de uitvoeringsorganisatie en de

financiële resultaten van het pensioenfonds of de beleggingspools waarin het pensioenfonds participeert. Blue Sky Group voldoet aan de Regeling beheerst beloningsbeleid Wft 2017.

5.10 Sancties

In 2024 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was er sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichhouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6 Kosten

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Hiervoor hanteert het pensioenfonds de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De kosten van bestuur en financieel beheer worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer. De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar, plus de daaraan gerelateerde bestuursondersteuning.

6.1 Kosten pensioenuitvoering

De uitvoeringskosten worden betaald door het pensioenfonds. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, het voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er directe kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden, zoals de kosten van het extern toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening van toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken.

Verder leidt nieuwe wetgeving of keuzes vanuit KLM c.q. sociale partners tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het pensioenfonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) die naast de uitvoeringskosten worden gemaakt, bedragen EUR 2,6 miljoen (2023: EUR 1,9 miljoen), waarvan EUR 1,6 miljoen (2023: EUR 1,2 miljoen) wordt toegerekend aan pensioenuitvoering.

De volgende tabel geeft de uitvoeringskosten weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het pensioenfonds (bedragen in miljoenen euro's):

	2024	2023
Pensioenadministratie	3,0	2,7
Communicatie en bestuursondersteuning	1,9	1,6
Bestuur en beheer pensioenfonds	0,9	0,6
Extern advies	0,3	0,2
Extern toezicht	0,1	0,2
Overig	0,2	-
Uitvoeringskosten t.b.v. berekening kosten per deelnemer	6,4	5,3
Kosten implementatie Wtp	1,4	0,9
Incidentele kosten	1,0	0,9
Totale pensioenuitvoeringskosten	8,8	7,1

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het pensioenfonds past de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie toe voor het bepalen van het aantal deelnemers.

	2024	2023
Kosten pensioenuitvoering (in miljoenen euro's)	8,8	7,1
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden	12.854	12.375
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	681	575
Kosten implementatie Wtp en incidentele kosten per deelnemers (in euro's)	185	145
Reguliere pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	495	430

Het pensioenfonds maakt kosten voor de implementatie van Wtp. De kosten betreffen onder meer kosten project uitvoering Blue Sky Group voor de ontwikkeling van de nieuwe wettelijke regeling, advieswerkzaamheden, projectbegeleiding en audits.

Toelichting kostenontwikkeling pensioenuitvoering

De totale kosten stijgen van EUR 7,1 miljoen naar EUR 8,8 miljoen, een stijging met EUR 1,7 miljoen. Hiervan is EUR 0,5 miljoen gerelateerd aan hogere projectkosten voor de implementatie van Wtp. De kosten voor bestuursondersteuning en de bestuurskosten zijn beiden met EUR 0,3 miljoen gestegen. De hogere kosten zijn voornamelijk veroorzaakt door de extra bestuursactiviteiten die samenhangen met de voorbereiding van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. De inflatie heeft daarnaast over de hele linie een kostverhogend effect.

Toelichting btw-procedure

Sinds 1 januari 2017 brengt Blue Sky Group btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Het pensioenfonds is in 2017 een bezwaar- beroepsprocedure gestart tegen de btw die over uitvoeringskosten in rekening wordt gebracht. Het geschil is op 11 april 2022 in eerste aanleg door de Rechtbank afgewezen. Het pensioenfonds heeft de procedure in hoger beroep voortgezet. Daarnaast is uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group in 2022 een bezwaarprocedure bij de Belastingdienst gestart om een btw-vrijstelling toe te mogen passen op de dienstverlening aan het pensioenfonds.

Indien het pensioenfonds in het gelijk wordt gesteld, heeft dit een beperkt kostenverlagend effect.

6.2 Kosten vermogensbeheer

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de vermogensbeheerkosten:

- beleggingsmix
- schaalgrootte
- mate van actief of passief beheer
- mate van directe of indirecte beleggingen

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix houdt het pensioenfonds wel rekening met de kosten, maar deze zijn niet doorslaggevend. Het samenvoegen (poolen) van de beleggingsportefeuille met die van Algemeen Pensioenfonds KLM, Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en een aantal andere, kleinere partijen in beleggingsfondsen (pools) maakt additionele schaalvoordelen mogelijk. Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer.

Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties, via pooling. De portefeuilles niet-beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire

leningen bevatten indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

De kosten voor vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat er door de beleggingspools heen wordt gekeken: voor de toerekening van de vermogensbeheerkosten worden de beleggingen in de beleggingspools behandeld als waren het beleggingen direct op naam van het fonds. Naast de direct aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen in aanmerking genomen.

Het operationele beheer van de beleggingen is uitbesteed aan gespecialiseerde externe vermogensbeheerders. De beheervergoeding van deze operationele managers vormt de belangrijkste kostencategorie. Het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerd vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een deel van de beheervergoeding is wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten van vermogensbeheer bedroegen in 2024 in totaal EUR 23,4 miljoen (2023: EUR 20,2 miljoen).

in miljoenen euro's	2024	2023
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	15,7	12,9
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer (Blue Sky Group)	3,0	2,6
Bestuursondersteuning en fondskosten	2,3	1,7
Overig	2,4	3,0
Totaal	23,4	20,2

De stijging van de kosten wordt voornamelijk veroorzaakt door een stijging van de beheervergoeding.

Het volgende overzicht geeft de kosten van vermogensbeheer per beleggingscategorie weer, gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen (bedragen in miljoenen euro's):

2024	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer-vergoeding	Prestatie-afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief %
Vastgoed						
Beursgenoteerd	15	0,1	-	0,1	0,2	1,33
Niet-beursgenoteerd	335	3,2	-0,3	0,9	3,8	1,13
Totaal	350	3,3	-0,3	1,0	4,0	1,14
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.414	1,2	4,7	2,9	8,8	0,62
Niet-beursgenoteerd	276	2,0	1,6	0,4	4,0	1,45
Totaal	1.690	3,2	6,3	3,3	12,8	0,76
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.415	1,1	-	2,5	3,6	0,25
Onderhands	601	2,1	-	0,9	3,0	0,50
Totaal	2.016	3,2	-	3,4	6,6	0,33
Totaal	4.056	9,7	6,0	7,7	23,4	0,58
2023	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer-vergoeding	Prestatie-afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief %
Vastgoed						
Beursgenoteerd	78	0,1	-	0,3	0,4	0,51
Niet-beursgenoteerd	335	2,8	-0,2	0,8	3,4	1,01
Totaal	413	2,9	-0,2	1,1	3,8	0,92
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.199	1,9	0,7	2,7	5,3	0,44
Niet-beursgenoteerd	275	2,9	2,0	0,4	5,3	1,93
Totaal	1.474	4,8	2,7	3,1	10,6	0,72
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.161	0,7	-	1,9	2,6	0,22
Onderhands	584	2,0	-	1,2	3,2	0,55
Totaal	1.745	2,7	-	3,1	5,8	0,33
Totaal	3.632	10,4	2,5	7,3	20,2	0,56

In 2024 waren de vermogensbeheerkosten EUR 3,2 miljoen hoger dan in 2023. De beheervergoeding voor Niet-beursgenoteerde beleggingen daalde juist met EUR 0,9 miljoen. Deze kosten worden niet direct in rekening gebracht, maar verdisconteerd met de waarde van de belegging. De externe

vermogensbeheerders hadden voor 2024 minder kosten doorgegeven. De prestatievergoedingen bij vooral Beursgenoteerd Aandelen stegen door uitmuntende resultaten bij enkele vermogensbeheerders. De prestatievergoeding werd in 2024 afgerekend en resulteerde in een stijging van de beheervergoeding met EUR 4 miljoen euro. De Niet-beursgenoteerde beleggingen presteerden minder, waardoor gereserveerde prestatievergoedingen in die categorieën werden afgeboekt voor EUR 0,3 miljoen euro. De overige kosten zijn gestegen met EUR 0,4 miljoen euro. Naast indexatie kwam dit onder andere door eenmalige extra uitvoeringskosten.

6.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden eveneens berekend op basis van het look-through-principe. In geval van beleggingsfondsen wordt naast de in- en uitstapvergoedingen het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten in aanmerking genomen. Bij fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen van de onderliggende fondsen hierin begrepen. De bij het fonds in rekening gebrachte in- en uitstapvergoedingen komen ten gunste van de betreffende beleggingspools. De totale transactiekosten worden voor deze opbrengsten in de beleggingspools gecorrigeerd.

De transactiekosten bedroegen in totaal EUR 3,3 miljoen (2023: EUR 4,5 miljoen):

	2024			2023		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief %	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief %
Vastgoed	350	0,1	0,03	413	0,1	0,02
Aandelen	1.690	0,8	0,05	1.474	1,2	0,08
Vastrentende waarden	2.016	2,0	0,10	1.745	2,9	0,16
Totaal excl. derivaten	4.056	2,9	0,07	3.632	4,2	0,11
Derivaten		0,4			0,3	
Totaal	4.056	3,3	0,08	3.632	4,5	0,12

De transactiekosten daalden ten opzichte van 2023. Het pensioenfonds was in 2023 begonnen met de aanscherping van zijn uitsluitingenbeleid. Deze transitie liep in 2024 nog door, maar met minder grote volumes. Hierdoor daalden de transactiekosten, vooral van Vastrentende waarden, met EUR 1,2 miljoen. In basispunten daalden de transactiekosten met 4.

6.4 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement en de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten:

	2024	2023
Bruto totaalrendement	9,5%	9,5%
Kosten vermogensbeheer	-0,5%	-0,5%
· Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,3%	-0,3%
· Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1%	-0,1%
Transactiekosten	-0,1%	-0,1%
Netto totaalrendement	9,0%	9,0%
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1%	0,1%
Netto totaalrendement excl. vergoeding fiduciair vermogensbeheer	9,1%	9,1%

In het vorige overzicht zijn de kosten voor vermogensbeheer opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het nettorendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het pensioenfonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

6.5 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfonds

Kosten van pensioenfonds zijn van grote maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfonds zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfonds.

Vergelijking kosten met andere pensioenfonds: benchmarking

Jaarlijks wordt door Bell Pension Consultants & Actuaries een rapport gemaakt met een overzicht van de door Nederlandse pensioenfonds gemaakte pensioenbeheerkosten, vermogensbeheerkosten en transactiekosten. Het laatst gepubliceerde rapport 'Werk in uitvoering bij pensioenfonds 2024' (hierna: Bell-benchmark) en is gebaseerd op de gepubliceerde jaarrekening 2023 van bijna alle Nederlandse pensioenfonds. In het Bell-benchmark onderzoek worden de pensioenfonds ingedeeld in verschillende categorieën op basis van soort fonds, aantal deelnemers en omvang pensioenvermogen.

Een vergelijking van de kosten van het pensioenfonds met een benchmark dient met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. Specifieke kenmerken van het pensioenfonds en het beleggingsbeleid komen niet noodzakelijkerwijs overeen met de indeling die is gemaakt in de benchmark studie.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het gemiddeld aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) bedraagt 12.375. Hiermee kwalificeert het fonds als middelgroot (10.000 - 100.000) en zit daarmee aan de onderkant van het aantal deelnemers voor middelgroot. Met een gemiddeld belegd vermogen van EUR 3,6 miljard kwalificeert het fonds ook als middelgroot (EUR 1 miljard - EUR 10 miljard).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Bell-benchmark (2023)

	Pensioen- fonds 2023	Klein	Middel- groot
Pensioenuitvoeringskosten	575	435	205
Vermogensbeheerkosten	0,56%		0,39%
Transactiekosten	0,11%		0,09%

Gezien de spreiding van zowel de categorieën als de uitkomsten worden de pensioenuitvoeringskosten vergeleken met de categorie middelgroot en de categorie daaronder klein (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor middelgrote fondsen bedragen EUR 205 per deelnemer en voor kleine pensioenfondsen (tot 10.000 deelnemers) is dit EUR 435. In 2023 bedroegen de kosten EUR 430 per deelnemer per jaar en inclusief Wtp en eenmalige activiteiten EUR 575. Het is niet bekend wat de gemiddelde kosten voor Wtp zijn in de Bell-benchmark. De pensioenuitvoeringskosten bij het pensioenfonds zijn verhoudingsgewijs wat hoger vanwege de complexiteit van de regelingen.

De vermogensbeheerkosten en de transactiekosten zijn iets hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het gemiddeld belegd vermogen is lager dan het gemiddelde in de categorie middelgroot.

7 Risicomanagement

7.1 Risicobeleid

Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van het risicomanagement en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld. Het pensioenfonds gaat op een integrale wijze om met risicomanagement. Dat wil zeggen dat het bestuur alle verschillende risicogebieden in hun onderlinge samenhang beoordeelt. Het integraal risico managementbeleid (IRM-beleid) beschrijft het kader van doelstellingen, uitgangspunten, governance en processen waarbinnen het pensioenfonds het integraal risicomanagement uitvoert.

Het pensioenfonds heeft het integraal risicomanagement ingericht volgens de richtlijnen van toezichthouder DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het pensioenfonds uit van de beginselen van het COSO Enterprise Risk Management raamwerk (ERM-raamwerk) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement, de ISO-kwaliteitseisen en best practices.

Risicoraamwerk

Het risicoraamwerk omvat het beleid, het risicoproces en de risicogovernance van het pensioenfonds. Deze vaste structuur met een continu proces van monitoring en evaluatie geeft het bestuur een goed inzicht in de (beheersing van de) risico's. Zo heeft het bestuur de risico's goed in beeld en kan het juiste besluiten nemen en tijdig bijsturen.

Risicobereidheid

Als onderdeel van het risicoraamwerk is de risicobereidheid van het fonds vastgelegd. De risicobereidheid is de mate van risico die het bestuur bereid is te nemen om zijn doelstellingen te realiseren. De risicobereidheid wordt onder meer uitgedrukt in een zogeheten vijfpuntsschaal. Deze bepaalt wat het pensioenfonds op basis van zijn risicoperceptie al dan niet gaat doen (risk respons):

Figuur: Vijfpuntsschaal risicobereidheid

Risicobereidheid	
1	Volledig risicoafwijzend
2	Risico-avers
3	Risico-neutraal
4	Risicotolerant
5	Gemaximeerd

Bij het vaststellen van de risicobereidheid weegt het bestuur af in hoeverre de mate van blootstelling aan risico's opweegt tegen de verwachte voordelen (zoals kosten, rendement en reputatie).

De volgende tabel toont de risicobereidheid per risicocategorie uit de risicotaxonomie, zoals deze door het bestuur van het pensioenfonds is vastgesteld. Op de risicotaxonomie wordt inhoudelijk in meer detail ingegaan in paragraaf 7.5.

		Risico-afwijzend ← Risico-neutraal Gemaximeerd →				
Risicobereidheid		1	2	3	4	5
Strategisch	1. Afhankelijkheidsrisico		●			
	2. Politiek/omgevingsrisico		●			
	3. Strategische uitvoering		●			
	4. Reputatierisico		●			
	5. Governance		●			
Financieel	6. Renterisico				●	
	7. Inflatierisico				●	
	8. Prijsvolatiliteit					●
	9. Valutarisico				●	
	10. Kredietrisico				●	
	11. Illiquiditeitsrisico				●	
	12. Tegenpartijrisico		●			
	13. Actief beheer risico		●			
	14. Liquiditeitsrisico	●				
	15. Verzekeringstechnisch risico			●		
	16. Actuariële premie risico		●			
	17. ESG risico			●		
Niet-financieel	18. Uitbestedingsrisico		●			
	19. IT risico		●			
	20. Juridisch risico		●			
	21. Privacy risico		●			
	22. Integriteitsrisico		●			

Figuur: risicobereidheid op basis van de risicotaxonomie

7.2 Risicomanagement organisatie

Risico governance

Om IRM succesvol te laten zijn, moet de risicogovernance als één van de bouwstenen van risicomanagement op orde zijn. Bij IRM zijn het bestuur en de sleutelfunctie risicobeheer direct betrokken. De uitvoerende bestuurder die verantwoordelijk is voor risicobeheer stemt frequent af met de sleutelfunctie risicobeheer in het zogeheten risicobeheer overleg (RBO).

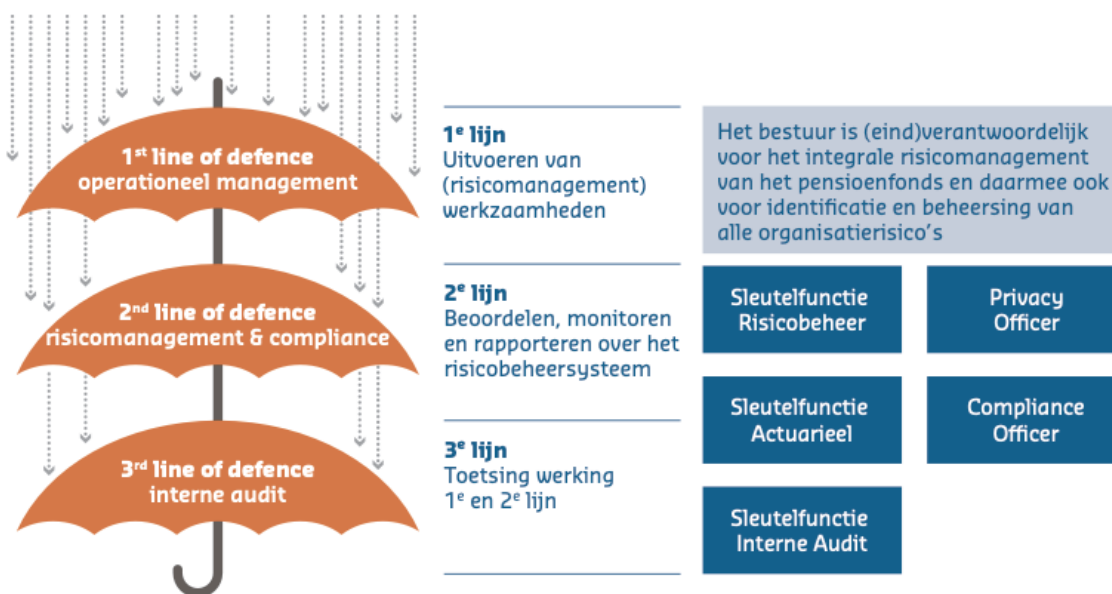
Daarnaast moet het systeem van ‘checks and balances’ kloppen. Voldoende functiescheiding (zie ook ‘Lines of defence risk management’) voorkomt dat een orgaan van het pensioenfonds zichzelf controleert. DNB heeft hiervoor uitgangspunten en eisen opgesteld. Tegelijkertijd speelt proportionaliteit een rol. De werkverdeling binnen het pensioenfonds moet praktisch uitvoerbaar zijn, gelet op de omvang van het bestuur, de aanwezigheid van andere (al dan niet verplichte) pensioenfondsorganen en de vereiste minimale tijdsbesteding die aan functies kan en mag worden gekoppeld. Binnen het pensioenfonds wordt onderscheid gemaakt tussen de uitvoerende bestuurders, de niet-uitvoerende bestuurders en het bestuur als geheel. De bestuurders vormen met elkaar de eerste lijn voor het uitvoeren van het risicomanagementproces. De uitvoerende bestuurders zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken bij het pensioenfonds. Het bestuur als geheel heeft een meer overkoepelende rol en de niet-uitvoerende bestuurders vervullen naast de algemeen bestuurlijke rol de interne toezichtrol.

De risicogovernance is als volgt ingericht:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk en stelt de doelstellingen, de bijbehorende risico's en de risicobereidheid vast. Het pensioenfonds voert regelmatig een risico self-assessment uit. Voor de hiermee bepaalde risico's treft het bestuur beheersmaatregelen. De verantwoordelijkheid voor de monitoring en beheersing van elk risico ligt in de eerste plaats bij de uitvoerende bestuurders. Het RBO bewaakt de integraliteit van het risicoraamwerk.
- De uitvoerende bestuurders rapporteren periodiek over hun risicoperceptie aan het bestuur.
- De sleutelfunctiehouder risicobeheer rapporteert minimaal per kwartaal aan het bestuur in de bestuursvergadering.

Lines of defence risicomanagement

Figuur: inrichting 3-lines-of-defence

Het pensioenfonds hanteert binnen het risicobeheersysteem drie van elkaar gescheiden lijnen:

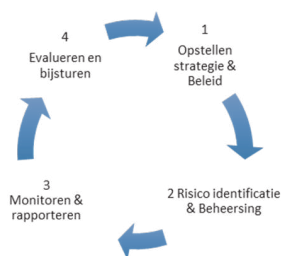
- De eerste lijn is het bestuur. Het is primair verantwoordelijk voor het voorkomen en beheersen van risico's (eerstelijns risicomanagement) van de eigen processen en ziet toe op de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties ('risico-eigenaarschap'). De eerste lijn voert haar werkzaamheden uit conform het vastgestelde beleid, jaarplannen en processen.
- De tweede lijn bestaat uit de risicobeheerfunctie, de compliance officer, de privacy officer en de actuariële functie. De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), en op het bestaan en de werking van beheersingskaders. De tweede lijn ondersteunt daarnaast de eerste lijn door te adviseren over de interpretatie van beleids- of beheersingskaders en de daarbij te gebruiken grondslagen en methodieken.
- De derde lijn bestaat uit de interne auditfunctie. De interne auditfunctie evalueert de adequate en doeltreffende inrichting en effectieve werking van de opzet, het bestaan en de effectieve werking van de interne beheersmaatregelen en andere procedures ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering, in voorkomend geval met inbegrip van de uitbestede werkzaamheden, adequaat en doeltreffend zijn ingericht en werken. De interne auditfunctie beoordeelt tevens of het risicobeheersysteem als onderdeel van het governancestelsel alle risico's in beeld heeft gebracht en of het beheersingssysteem alle risico's zowel individueel als integraal doeltreffend afdekt ('mate van zekerheid over de risicobeheersing').

7.3 Risicomanagementproces

Het risicomanagementproces wordt continu doorlopen, zodat het pensioenfonds:

- op het gebied van risicomanagement een zelflerende en zelfsturende organisatie is;
- zich bewust is van de impact van verschillende risico's en de onderlinge samenhang;
- zich bewust is van de verschillende opties voor beheersing, inclusief de consequenties;
- blijft anticiperen op veranderende omstandigheden.

Het risicomanagementproces van het pensioenfonds is weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur: risicobeheercyclus

Iedere stap is hierna toegelicht.

1. Opstellen strategie en beleid

Het opstellen en vaststellen van de risicostrategie en het beleid is een proces dat jaarlijks wordt doorlopen. De strategie en beleid hebben betrekking op:

- a. opstellen risicostrategie, risicoprofiel en risicobereidheid
- b. vaststellen governance risicomanagement
- c. vaststellen gewenste risicocultuur
- d. opstellen jaarplan

2. Risico identificatie en beheersing

Voor de risico identificatie worden risico's geïdentificeerd vanuit verschillende invalshoeken. Op basis van de geïdentificeerde risico's wordt het beheersingskader opgesteld. De invalshoeken zijn:

- a. uitvoeren risico self assessment
- b. uitvoeren eigenrisicobeoordeling
- c. uitvoeren systematische integriteitsrisicoanalyse
- d. thematische beoordeling risico's
- e. risicoanalyse incidenten
- f. risicoanalyse beleidsvoorstellen.

Op basis van de gesignaleerde en besproken risico's vanuit de diverse invalshoeken worden de beheersmaatregelen vastgesteld die samen het beheersingskader vormen. Per te onderkennen risico zijn beheersmaatregelen geïdentificeerd en/of worden deze getroffen. Deze risico's met bijbehorende beheersmaatregelen worden weergegeven in het control framework van het fonds.

3. Monitoren en rapporteren

Dit betreft de reguliere uitvoering, monitoring en terugkoppeling over risico's en beheersmaatregelen.

Naast deze rapportage is er sprake van;

- a. periodieke risicorapportages
- b. ad hoc risicorapportages
- c. compliance rapportages
- d. risicoparagraaf en risico-opinie

4. Evalueren en bijsturen

De laatste stap van de risicomanagementcyclus betreft de evaluatie en het waar nodig bijsturen van het risicomanagement.

- a. De sleutelfunctie risicobeheer evalueert elk kwartaal de effectiviteit van een deel van de beheersmaatregelen, waarbij elke beheersmaatregel eens per jaar wordt geëvalueerd.
- b. De uitvoerende bestuursleden evalueren en actualiseren jaarlijks de inrichting van het risico raamwerk. Elementen van de evaluatie zijn:
 - beleid, waaronder de risicobereidheid
 - risicocultuur
 - deskundigheid en countervailing power bestuur
 - beheersingskader
- c. De uitvoerende bestuursleden voeren tenminste één in de drie jaar een Eigen Risicobeoordeling (ERB) uit. Een ERB wordt ook na een substantiële wijziging van het risicoprofiel uitgevoerd.
- d. De niet-uitvoerende bestuursleden beoordelen tenminste eens per jaar de effectiviteit van het risicobeheer.

7.4 Ontwikkelingen risicomanagement

Ontwikkelingen in 2024

Het bestuur heeft in 2024 een risico self assessment van de implementatie Wtp geactualiseerd en vastgesteld. Vanuit een aantal invalshoeken, zoals bestuurlijk, uitbesteding, IT, vermogensbeheer en transitie, zijn de risico's geactualiseerd en beoordeeld op mitigerende maatregelen en netto risico. Deze risicoanalyse zal in 2025 gebruikt worden om de implementatie van de Wtp te volgen en zal indien nodig geactualiseerd worden.

Voor de implementatie van de Wtp heeft het pensioenfonds in 2024 in samenwerking met BSG het project datakwaliteit uitgevoerd. Dit project heeft tot doel goed inzicht te krijgen in de kwaliteit van de gebruikte pensioendata, om fouten te verbeteren én om toekomstige fouten te voorkomen, heeft het pensioenfonds in samenwerking met BSG het project datakwaliteit uitgevoerd. Aan de hand van de richtlijnen van de Pensioenfederatie is het projectplan opgesteld en zijn in zes fasen de gerichte controles uitgevoerd op de kwaliteit van de deelnemers- en pensioendata. De resultaten zijn positief en er is een zeer beperkt aantal bevindingen dat tot adequate aanpassingen heeft geleid.

Er is een aantal beleidsstukken geactualiseerd, zoals het uitbestedingsbeleid en het IT-beleid. De voornaamste aanpassingen binnen het uitbestedingsbeleid en het IT-beleid betreffen het werken met meerdere uitbestedingspartijen en aanpassingen ten behoeve van DORA. Uitgangspunten die bijdragen aan een beheerste uitbesteding zijn onderdeel van het beleid.

Zowel bij het pensioenfonds als bij de uitbestedingspartijen is veel aandacht uitgegaan naar de controls voor informatiebeveiliging (IB). Bij het pensioenfonds is opvolging gegeven aan de aanbevelingen van de interne audit van BDO Advisory op de IB-controls en DNB is hierover geïnformeerd. De bevindingen uit deze audit zijn in 2024 opgepakt en alle controls zijn op niveau gebracht. Bij pensioenuitvoerder BSG is een uitgebreid verbeterproces gaande om de IB-controls op het vereiste niveau te krijgen. De uitvoerende bestuursleden volgen dit verbeterproces nauwlettend.

In samenspraak met de sleutelfunctiehouder en -vervuller risicobeheer is de risicokwartaalrapportage verder uitgebreid met een evaluatie van de effectiviteit van beheersmaatregelen. Elk kwartaal komt een klasse beheersmaatregelen (strategisch, niet-financieel, financieel, integriteit) aan bod, zodat jaarlijks elke beheersmaatregel geëvalueerd wordt. De metingen hebben geleid tot een beperkt aantal actiepunten. Hierdoor zijn de risicocycclus en het gehele raamwerk van risicomangement verder verstevigd.

De reguliere Eigenrisicobeoordeling (ERB) is in 2024 geactualiseerd en bij DNB ingediend. Onderdeel van de ERB was een enquête onder bestuursleden naar het risicomangement. Daaruit zijn enkele verbeterpunten naar voren gekomen voor uitbesteding, ESG en bestuurlijke verankering van het risicoraamwerk. Deze punten zijn in 2024 opgepakt.

Er is een uitgebreide analyse uitgevoerd van de beheersing van het ESG-risico binnen het pensioenfonds, overeenkomstig de aanpak van de Good Practices van DNB. Op basis hiervan heeft het bestuur een meer diepgaand en gedetailleerd inzicht verkregen in de het ESG-risico. Tevens is gewerkt aan een kwantificering van de ESG-risico's, onder andere voor de periodieke risicorapportage.

Vooruitblik

Het IRM-jaarplan voor 2025 staat vooral in het teken van de volgende belangrijke onderwerpen:

Transitie vanwege Wet toekomst pensioenen

Het pensioenfonds bereidt zich voor op de omvangrijke en complexe transitie in het kader van de Wtp. De risicobeheerfunctie zal hieraan in 2025 opnieuw veel aandacht schenken. Het pensioenfonds heeft een projectorganisatie ingericht voor de uitvoering van alle Wtp-gerelateerde activiteiten. BSG heeft hiervoor het programma Horizon opgezet, met meerdere (deel)projecten. Het interne project en het programma bij BSG zijn bepalend voor een succesvolle transitie. De risicobeheerfunctie zal de voortgang van zowel het interne project als het programma bij BSG diepgaand monitoren, onder andere via periodieke gesprekken met de projectmanager en de betrokken uitvoerende bestuurder.

De transitie van het pensioenfonds en zijn regeling naar het nieuw pensioenstelsel brengt specifieke risico's en beheersmaatregelen met zich mee. Na de transitie zal het fonds een ander risicoprofiel kennen met nieuwe risico's. Daarom zal, naast het opstellen van een risico-opinie bij diverse deelbesluiten, een specifieke eigenrisicobeoordeling voor de transitie (transitie-ERB) worden uitgevoerd.

Vermogensbeheer

De beheersing van de ESG-risico's ontwikkelt zich verder. Naar verwachting implementeert het fonds in 2025 aanvullende kwantitatieve risico-indicatoren. Deze indicatoren zullen de basis gaan vormen voor de beoordeling van het ESG-risico in de risicorapportage.

IT en cybersecurity

IT en cybersecurity hebben afgelopen jaren veel aandacht van het fonds gevraagd en dat zal ook in 2025 het geval zijn. Blue Sky Group is met een groot verbetertraject bezig om haar informatiebeveiliging op voldoende niveau te brengen. Het pensioenfonds zal dit proces op de voet volgen en de dialoog erover met Blue Sky Group voortzetten.

Daarnaast dient het pensioenfonds ook zijn eigen (bestuurlijke) informatiebeveiliging op peil te houden. Daartoe zal onder andere opnieuw een self assessment informatiebeveiliging uitgevoerd worden. Verder zal het bestuur in 2025 een IT kennissessie houden om (de beheersing van) zijn eigen IT-omgeving beter te kunnen beoordelen.

In 2023 is de nieuwe Europese Digital Operational Resilience Act (DORA) van kracht geworden. Deze wet, die vanaf 2025 dient te worden nageleefd, beoogt de versterking van de weerbaarheid van financiële instellingen tegen operationele IT-verstoringen en heeft daarmee impact op het risicomangement van het pensioenfonds. De nieuwe wetgeving stelt aanvullende eisen aan de interne beheersing en rapportage van financiële instellingen, waaronder pensioenfondsen en hun uitvoeringsorganisaties. De

risicobeheerfunctie zal zich een beeld vormen van de stappen die het fonds en de uitbestedingspartijen op dit vlak hebben gezet om vanaf 17 januari 2025 DORA compliant te zijn.

7.5 Risicobeschrijving

Inleiding

De tabel met de weergave van de risicobereidheid in paragraaf 7.1 maakt inzichtelijk welke risicodomeinen (strategisch, financieel en niet-financieel) het pensioenfonds heeft geïdentificeerd en welke onderliggende risico's daarbij worden onderkend. Deze indeling wordt aangeduid als de risicotaxonomie van het pensioenfonds en deze taxonomie vormt de basis voor het vaststellen van het risicoprofiel van het pensioenfonds. De risicodomeinen zijn als volgt ingedeeld:

- Strategische risico's: de fondseigen risico's die betrekking hebben op de strategie van het pensioenfonds en zijn directe omgeving.
- Financiële risico's: risico's die van invloed zijn op de financiële situatie. Financiële risico's zijn te kwantificeren op basis van eigen normen en FTK-eisen.
- Niet-financiële risico's: risico's die de operationele bedrijfsvoering in gevaar brengen. Niet-financiële risico's zijn deels te kwantificeren en deels kwalitatief te normeren. Binnen de categorie niet-financiële risico's is er een speciale plek voor subrisico's met betrekking tot het integriteitsdomein: risico's die zowel een financiële impact als een reputatie-impact kunnen hebben op het pensioenfonds en daarmee het voortbestaan in gevaar brengen. Integriteitsrisico's zijn kwalitatief te normeren.

Hierna worden de risico's nader toegelicht.

Risicodefinities

Strategische risico's

Afhankelijkheidsrisico

Het risico dat de invloed en ontwikkelingen van bij het fonds betrokken partijen resulteren in conflicterende belangen met het pensioenfonds en/of beïnvloeding van de financiële positie van het pensioenfonds. Het fonds krijgt bijvoorbeeld bij nieuwe ontwikkelingen beperkte implementatietijd als gevolg van langdurige besluitvorming van het arbeidsvoorwaardelijk overleg (AVO), de verplichtingen aan het fonds kunnen niet meer (volledig) worden nagekomen door de sponsor (financiële positie), leden van fondsgremia laten zich meer of teveel leiden door de belangen van de eigen achterban of het fonds beschikt over onvoldoende expertise waardoor het te afhankelijk wordt van de uitvoeringsorganisatie.

Politiek/omgevingsrisico

Het omgevingsrisico betreft veranderingen van buiten het pensioenfonds. Het kan bijvoorbeeld gaan om verschuivende concurrentieverhoudingen, een veranderende opstelling van belanghebbenden, aantasting van de reputatie en verslechtering van het ondernemingsklimaat. Het fonds beheerst dit risico door te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen, trends in het pensioenlandschap te bespreken en transparant te zijn bij de belangenafweging en besluitvorming.

Strategische uitvoeringsrisico

Het risico dat het fonds niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de omgeving en/of veranderende eisen door de toezichthouders en wetgeving. Dit kan ontstaan door beperkte verandercapaciteit bij (onder)uitbestedingspartijen, door beperkt beschikbare tijd bij bestuursleden, door beperkte mogelijkheden voor kostenbeheersing of door weinig schaalvoordelen.

Reputatierisico

Het risico dat de marktpositie van het fonds verslechtert als gevolg van een negatieve perceptie van het imago van het fonds door belanghebbenden, tegenpartijen en/of regelgevende instanties. Dit omvat ook het risico dat de reputatie van het fonds, en daarmee het vertrouwen van (potentiële) deelnemers in het fonds, geschaad wordt door negatieve berichtgeving in (sociale) media.

Governancerisico

Het risico van een niet voldoende functionerend bestuurlijk proces en/of model waardoor de besluitvorming niet voldoende zorgvuldig en doeltreffend is.

Financiële risico's

Renterisico

Het pensioenfonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente, omdat de rentegevoeligheid van de beleggingen niet gelijk is aan die van de verplichtingen (mismatch). Dit risico op rente-mismatch vangt het fonds op door te beleggen in langlopende staatsobligaties die recht geven op een vaste rente. Daarnaast gebruikt het fonds renteswaps voor een verdere beperking van het risico op mismatch. Het fonds voert een dynamisch renteafdeckingsbeleid, waarbij de hoogte van de renteafdekking afhankelijk is van het niveau van de rente.

Inflatierisico

De koopkracht van de door deelnemers opgebouwde pensioenaanspraken is gevoelig voor de inflatie. Het pensioenfonds heeft als ambitie een waardevast pensioen te kunnen betalen, en daarvoor de pensioenaanspraken te indexeren met de stijging van het prijspeil dan wel met de algemene loonronde van KLM. Om dit mogelijk te maken, heeft het fonds in de beleggingsstrategie oog voor de inflatiegevoeligheid van de beleggingen. Daarbij spelen onder andere beleggingen in aandelen en vastgoed een rol.

Prijsvolatiliteit

Het aandelen- en vastgoedrisico is het risico van daling van de marktprijzen. Het fonds beheerst dit risico door goed te spreiden binnen de beleggingsportefeuille (diversificatie).

Valutarisico

Het pensioenfonds heeft ook beleggingen in andere valuta dan de euro. Hierdoor is het fonds gevoelig voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro. Om dit valutarisico te beheersen, hanteert het fonds een valuta-afdeckingsbeleid voor de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Japanse yen, de Zweedse kroon, de Canadese dollar en de Australische dollar.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat een belegging in vastrentende waarden in waarde daalt door een faillissement of een verslechtering van de kredietwaardigheid. Het fonds beheerst dit risico voor de gehele portefeuille voornamelijk door te zorgen voor een goede spreiding over verschillende landen, sectoren en bedrijven. Het tegenpartijrisico is een speciale vorm van kredietrisico die optreedt indien het pensioenfonds contracten afsluit met tegenpartijen. Het fonds beheerst dit risico zo goed mogelijk door uitsluitend gebruik te maken van solide tegenpartijen en de totale blootstelling naar één tegenpartij te beperken. Daarnaast zorgt het fonds er bij een vordering op een tegenpartij altijd voor dat deze partij voldoende onderpand (collateral) verstrekt voor het geval zij haar verplichtingen niet nakomt.

Illiquideitsrisico

Het risico als gevolg van de keuze om te beleggen in illiquide beleggingscategorieën. Hieronder vallen de risico's dat de activa onvoldoende snel of niet tegen acceptabele prijzen kunnen worden omgezet in liquide middelen en het risico dat activa onvoldoende juist kunnen worden gewaardeerd. De beheersing van deze categorie beleggingen is relatief kostbaar.

Tegenpartijrisico

Een vorm van kredietrisico die voorkomt uit blootstelling aan synthetische beleggingsproducten, zoals renteswaps, repo's of valutacontracten. Het fonds let hierop bij afspraken met tegenpartijen, transacties en het beheer van posities.

Actief beheer risico

Het pensioenfonds bepaalt met een Asset Liability Management (ALM) studie de verdeling van zijn strategische beleggingsportefeuille. De feitelijke beleggingsportefeuille kan afwijken van de strategische

beleggingsportefeuille, wat leidt tot zogenaamd actief risico. Het pensioenfonds hanteert hiervoor de (ex-ante) tracking error, een maatstaf voor de verwachte rendementsverschillen tussen de werkelijke en de strategische portefeuille. Het pensioenfonds beheerst het actief beheer risico door het vaststellen van limieten en de (continue) monitoring daarvan.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het pensioenfonds onvoldoende liquide middelen heeft om op korte termijn aan zijn verplichtingen te voldoen. Ook derivatenposities en commitments voor private equity en privaat vastgoed kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting en daarmee tot een liquiditeitsrisico. Het liquiditeitsrisico is beperkt, mede doordat het fonds de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kan bekostigen uit de ontvangen premies en directe beleggingsresultaten.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico van een ongunstige verandering in de waarde van de technische voorziening door inadequate aannames over de vaststelling van de technische voorzieningen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer leven dan verondersteld. Het pensioenfonds berekent de voorziening pensioenverplichtingen op basis van de meest recente prognosetafels met fondsspecifieke correcties voor ervaringssterfte.

Onder het verzekeringstechnisch risico valt ook het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit is het risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke en veronderstelde kosten die voortkomen uit arbeidsongeschiktheid.

Actuariel premierisico

Het risico dat de premiestelling niet aansluit bij de korte- of langetermijndoelstellingen van het fonds. Hiervan is bijvoorbeeld sprake als de dekkingsgraad uitholt door een te lage ontvangen premie ten opzichte van de kostprijs van nieuwe pensioenopbouw.

*ESG-*risico**

Het risico dat het door het pensioenfonds gevoerde beleggingsbeleid negatieve gevolgen heeft voor mens, milieu of samenleving, waardoor het fonds niet in staat is zijn doelstellingen op gebied van ESG (de specifieke SDG's die het daarin heeft benoemd) te realiseren. Dit risico betreft ook negatieve gevolgen voor de reputatie van het fonds, evenals het risico dat de waarde van de beleggingen daalt als gevolg van ESG-issues.

Niet-financiële risico's

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het pensioenfonds besteedt de pensioenuitvoering en de bestuursondersteuning uit aan Blue Sky Group. Een groot deel van het vermogensbeheer is tot 2025 ook uitbesteed aan Blue Sky Group en vanaf 2025 uitbesteed aan Achmea Investment Management. Daarnaast worden (kleinere) specifieke taken uitbesteed aan daarin gespecialiseerde partijen. Het uitbestedingsrisico van het fonds is vooral het risico dat de uitbestedingsrelatie niet handelt volgens het verstrekte mandaat. Voor de beheersing hiervan heeft het fonds duidelijke voorwaarden vastgelegd en uitgewerkt in een service level agreement (SLA). Uitbestedingsrelaties leggen periodiek verantwoording af, via een SLA-rapportage, over de beheersing van de processen. Ze overleggen daarnaast onder andere jaarlijks een ISAE 3402- rapportage inclusief 'in control statement'.

*IT-*risico**

Het pensioenfonds loopt een risico dat de ondersteuning van bedrijfsprocessen en informatievoorziening door informatietechnologie (IT) onvoldoende integer, niet-continu of onvoldoende beveiligd is. Dit IT-*risico* kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust voor de bedrijfsprocessen.

Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).
- De kwaliteit van de gebruikte data (administratieve fouten als gevolg van onjuiste of onvolledige gegevens).

Juridisch risico

Het juridisch risico hangt samen met (veranderingen in) wet- en regelgeving, waardoor de rechtspositie van het fonds mogelijk in gevaar komt. Dit kan ook gebeuren doordat het fonds contractuele bepalingen niet heeft vastgelegd of niet correct heeft gedocumenteerd.

Een belangrijk onderdeel van juridisch risico is het compliancerisico. Het compliancerisico heeft betrekking op het niet naleven door het fonds van interne regelgeving, zoals de gedragscode en beleggingsrichtlijnen. Beheersing van het compliancerisico vindt onder meer plaats door afspraken in de SLA met Blue Sky Group over de inrichting en naleving van compliance. Daarnaast heeft het fonds een eigen compliance officer aangesteld. Deze ziet toe op de naleving van de gedragscode van het fonds.

Privacyrisico

Dit betreft het risico op onvoldoende bescherming van persoonsgegevens van deelnemers en/of belanghebbenden zodat niet wordt voldaan aan de uitgangspunten in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Dit kan tevens een negatieve impact hebben op de reputatie van het fonds en leiden tot een aanwijzing of boete van de externe toezichthouder.

Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Het fonds beheerst dit door het continu bewaken en eventueel bijstellen van het integriteitsbeleid en door transparante communicatie met belanghebbenden. Het integriteitsbeleid omvat een visie op integriteit, diverse situaties waarin integriteit een rol speelt, de standpunten die het fonds bij die situaties inneemt en de maatregelen om reputatieschade van het fonds te voorkomen.

Frauderisico

In het integraal risicobeheerbeleid van het fonds waaronder de SIRA (Systematische Integriteitsrisicoanalyse) is het risico van fraude en de beheersing daarvan, in de vorm van preventieve maatregelen en mogelijke detectie, een belangrijk aandachtspunt. Frauderisico wordt gezien als een onderdeel van het integriteitsrisico.

Voor de analyse van mogelijke frauderisico's hebben we onderscheid gemaakt tussen frauderisico binnen onze eigen organisatie door onze medewerkers en frauderisico bij onze uitbestedingspartners die ons (kunnen) raken. Uit de SIRA blijkt dat een breed scala aan maatregelen is getroffen om frauderisico's te beheersen. De netto risico's uit de SIRA met betrekking tot fraude zijn als laag ingeschat.

Voor de beheersing van de frauderisico's zijn in het risicobeheerraamwerk beheersmaatregelen geformuleerd. Binnen de eigen organisatie gaat het onder meer om gedragscodes, functiescheiding, incidenten- en klokkenluidersregelingen en het stimuleren van awareness over dit thema.

Ook bij de uitbestede activiteiten is door taakafbakening een vorm van functiescheiding gecreëerd. Verdere beheersing vindt plaats door jaarlijkse actualisatie van SLA's op basis van de meest recente inzichten, door kennis te nemen van periodieke performance- en financiële rapportages en door gebruik te maken van ISAE 3402-verklaringen en compliance-verklaringen die beschikbaar worden gesteld door de uitbestedingspartners. Daarnaast vinden frequent gesprekken met uitbestedingspartners plaats waarin risicobeheersing, inclusief de mogelijkheid van fraude, regelmatig aan de orde komt. Er hebben het pensioenfonds in 2024 geen fraudesignalen bereikt.

8 Toekomstverwachting 2025

Vermogensontwikkeling

Ten opzichte van eind 2024 steeg de dekkingsgraad van het fonds in het eerste kwartaal van 2025; de actuele dekkingsgraad kwam aan het einde van het eerste kwartaal van 2025 uit op 121,8%. De beleidsdekkingsgraad kwam eind maart 2025 ten opzichte van eind 2024 drie procentpunten lager uit op 124,3%. Het belegd vermogen van het pensioenfonds daalde ten opzichte van eind 2024 (EUR 4,3 miljard) en bedroeg eind maart 2025 ruim EUR 4 miljard.

Nieuw pensioenstelsel

Het pensioenfonds heeft in de eerste helft van mei 2025 het invaardossier in het licht van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel op 1 januari 2026 ter beoordeling bij DNB ingediend en het transitiecommunicatieplan bij de AFM.

Risicomanagement

De risicobeheerfunctie schenkt in 2025 opnieuw veel aandacht aan de transitie in het kader van de Wtp, onder meer door het diepgaand monitoren van het project binnen het fonds en het programma Horizon binnen de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Ook zullen risico-opinies bij diverse deelbesluiten worden opgesteld en een specifieke eigenrisicobeoordeling voor de transitie (transitie-ERB) worden uitgevoerd.

De risicobeheerfunctie monitort ook in 2025 het informatiebeveiligingstraject bij Blue Sky Group en zal zich een beeld vormen van de stappen die door het pensioenfonds en de uitbestedingspartijen zijn gezet om per 17 januari 2025 DORA-compliant te zijn.

Geen herstelplan noodzakelijk

Bij een tekort moet een pensioenfonds jaarlijks een herstelplan voor de komende tien jaar indienen. Het pensioenfonds is sinds eind 2022 uit herstel en hoefde daarom in 2023 en 2024 geen herstelplan in te dienen. Per eind 2024 was er opnieuw geen sprake van een tekort en het pensioenfonds hoeft daarom ook in 2025 geen herstelplan in te dienen bij DNB.

9 Ontwikkelingen na balansdatum

Verkoop vermogensbeheerbedrijf Blue Sky Group

Blue Sky Group heeft in maart 2024 bekend gemaakt dat zij de focus volledig gaat leggen op pensioenbeheer. Doel van deze nieuwe strategie is het behouden en verder uitbouwen van de positie van Blue Sky Group in de Nederlandse pensioenmarkt. Het bestuur van het pensioenfonds kon zich ook als aandeelhouder van Blue Sky Group vinden in deze strategische keuze. Blue Sky Group heeft haar vermogensbeheerbedrijf, dat voor de drie KLM-pensioenfondsen werkt, vanaf 1 januari 2025 bij Achmea Investment management ondergebracht. Op 1 april 2025 heeft de juridische fusie plaatsgevonden. De continuïteit van de dienstverlening aan het pensioenfonds is geborgd. Het pensioenfonds had zijn vermogensbeheeractiviteiten al volledig uitbesteed en dit blijft ook vanaf 1 januari 2025 zo.

10 Verslag intern toezicht

Ons pensioenfonds kent een omgekeerd gemengd bestuursmodel. Samen met de uitvoerende bestuurders (UB) bepalen wij als algemeen bestuur het beleid. De UB voeren het beleid uit. Wij als niet-uitvoerende bestuurders (NUB) zien erop toe dat het pensioenfonds goed bestuurd wordt. Dit doen wij door ieder geval ons te richten op de hieronder genoemde onderdelen:

1. Het beleid van het bestuur;
2. De algemene gang van zaken in het fonds;
3. Een adequate risicobeheersing;
4. De evenwichtigheid van de belangenafweging.

Naast ons algemene toezicht hebben wij in 2024 specifiek toezicht gehouden op de thema's:

1. Toezicht op de bestuurlijke aspecten in aanloop naar de Wtp;
2. Toezicht op de uitvoering van de Wtp;
3. Verbijzonderen (verkoop en ontvlechting) van de afdeling vermogensbeheer van BSG.

Als NUB leggen wij verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan van het fonds, aan de werkgever en in het jaarverslag.

Algemeen toezicht

Wij kijken terug op een jaar met personele wijzigingen binnen het bestuur. Zo is per 1 oktober 2024 een nieuwe uitvoerend bestuurder Finance, risk en IT (UB FRI) gestart en heeft de uitvoerende bestuurder Pensioen, communicatie en governance (UB PCG) aangegeven terug te willen in urencapaciteit. Dit heeft ertoe geleid dat de nieuwe UB FRI het projectleiderschap van de transitie Wtp op zich heeft genomen. Hierdoor is de continuïteit van het projectleiderschap voor dit fundamentele proces geborgd.

Continuïteit en met name de borging ervan heeft in 2024 ook een rol gespeeld bij het besluit om een eigen bestuursbureau in te richten. Verminderen van afhankelijkheid is een andere overweging geweest bij dit genomen besluit. De oprichting ervan krijgt zijn beslag in het komende verslagjaar. In 2025 besteden wij daarom aandacht aan wat de oprichting betekent voor de bestuurlijke processen, de governance van het pensioenfonds en de risico's die daarmee samenhangen.

Wat betreft adequate risicobeheersing concluderen wij dat de risico's en risico-opinies van de sleutelfunctiehouder risicobeheer in het bestuur aan de orde zijn gekomen. Het bestuur blijft scherp op de tijdige ontvangst van een opinie, zodat deze expliciet meegewogen wordt in de besluitvorming. Ook wordt in de besluitvorming de evenwichtigheid meegenomen. Om het werken met evenwichtigheid een verstevigde inbedding te geven, heeft het bestuur voorafgaand aan het vormgeven van een evenwichtigheidskader geoefend met het begrip en de ideeën die over evenwichtige belangafweging leven. Dit heeft bijdragen aan een verdere bewustwording. De evenwichtige belangenafweging van de Wtp-transitie is integraal daarin opgenomen.

Specifieke toezichtthema's

Zoals aangegeven, hebben wij drie thema's benoemd waar wij in 2024 specifiek toezicht op hebben gehouden.

Toezicht op de bestuurlijke aspecten in aanloop naar de Wtp

Wij constateren dat de tijdslijn voor bestuurlijke besluitvorming uitdagend is geweest en nog steeds is. Hierbij zorgt het besluit van BSG om bij de inrichting van de Wtp-administratie uit te gaan van een standaard productdienstcatalogus voor extra druk op de haalbaarheid van de invaardatum en een beheerst proces. Als NUB zijn wij evenwel van mening dat een beheerste en integere transitie per 1 januari 2026 niet in gevaar is gekomen.

Toezicht op de uitvoering van de Wtp

Het toezicht op de uitvoering van de Wtp focust zich in 2024 op drie deelonderwerpen, namelijk datakwaliteit, de koppeling tussen de administratie en de beleggingen en de deelnemerscommunicatie. Al

deze onderwerpen raken tevens aan de IT-infrastructuur (Wings). In dat kader is ook toezicht gehouden op de beoogde werking van dit systeem in het transitieproces.

Datakwaliteit

De norm voor dit thema was voldoen aan het Kader datakwaliteit zoals opgesteld door de Pensioenfederatie. Wij constateren dat de planning volgens de richtlijnen van het Kader Datakwaliteit is doorlopen en dat dit tevens leidde tot benodigde (vernieuwde) beleidsdocumenten. Daarnaast merken wij op dat het bestuur rekenschap heeft gegeven van de opinies van de sleutelfunctiehouders om te concluderen dat de datakwaliteit van voldoende niveau is om in te varen. Het thema datakwaliteit blijft ook in 2025 van belang. Het toezicht op datakwaliteit verschuift van de *get clean* fase naar de *stay clean* fase.

Koppeling tussen de administratie en de beleggingen (handshake)

Een belangrijk onderdeel van de implementatie Wtp is de koppeling tussen de pensioenadministratie (pensioenuitvoering) en de beleggingsadministratie (vermogensbeheer). Werkzaamheden met de ketenpartners zijn cruciaal en moeten goed afgestemd zijn en blijven.

Wij constateren over 2024 dat er een raamwerk is opgezet, waarin in kaart is gebracht welke financiële- en gegevensstromen er tussen de betrokken ketenpartijen zijn, en welke afspraken zijn gemaakt voor het testen van de “*proof of concept*”. De processen zijn goed in kaart gebracht. De deliverables zullen vooral in 2025 gemonitord kunnen worden, daarom laten wij het toezicht op dit onderwerp doorlopen in 2025.

Deelnemerscommunicatie

Goede deelnemerscommunicatie zien wij als een belangrijk onderdeel van een geslaagde transitie, omdat dit een bijdrage levert aan het draagvlak. De basis voor goede communicatie vormt het communicatieplan. Dit is zowel een essentieel als een verplicht onderdeel. Als uitgangspunten voor het toezicht gelden de tijdigheid van de communicatie en het wet- en regelgevingskader zoals door de AFM wordt gehanteerd.

Wij hebben vastgesteld dat het bestuur een transitiecommunicatieplan (TCP) heeft. Voorafgaand aan deze vaststelling heeft het bestuur afdoende waarborgen in het proces ingebouwd zoals een toetsing van de kernboodschappen bij het verantwoordingsorgaan en een deelnemerspanel. De sleutelfunctiehouder risicobeheer is ook in dit proces betrokken. Daarnaast constateren wij dat het reguliere communicatieplan is vervallen voor 2024 vanwege het TCP. Dit TCP voldoet aan de wettelijke richtlijnen en aan de richtlijnen opgesteld door de AFM. Tegelijkertijd is het reguliere communicatieplan/jaarplan 2023 verlengd om de regulierere communicatie te waarborgen.

Verbijzonderen (verkoop en ontvlechting) van de afdeling vermogensbeheer van BSG

Als toezichthoudend orgaan hebben wij gemonitord of het traject van de verkoop en ontvlechting van de afdeling vermogensbeheer van BSG vanuit het perspectief van het pensioenfonds beheerst en integer verliep. Aandachtspunt is hierbij de continuïteit van de dienstverlening aan het pensioenfonds.

De verbijzondering heeft plaatsgevonden aan de hand van een plan van aanpak waarbij een externe partij de begeleiding heeft verzorgd. De rol van het pensioenfonds als klant en aandeelhouder leidde tot extra complexiteit. Verschillende belangen moeten daarmee behartigd worden. Deze verschillende belangen worden geborgd door het klantbelang en aandeelhoudersbelang onder te brengen bij twee verschillende uitvoerende bestuursleden. De niet-uitvoerende bestuursleden zien dat het beter integreren van de klantrol een bijdrage heeft geleverd aan een evenwichtig besluit over deze verkoop. Het proces van de overgang loopt in 2025 door en daarmee vragen de NUB aandacht voor de nog openstaande werkzaamheden om van een volledige ontvlechting te kunnen spreken.

Besluiten van de NUB

Als NUB hebben wij met inachtneming van de toepasselijke wet- en regelgeving in 2024 besloten om de vergoeding van de leden van de auditcommissie per 1 januari 2025 te verhogen. Ook hebben wij besloten om de beloning van de UB met terugwerkende kracht naar 1 januari 2024 te herzien en de heer Schut per 1 oktober 2024 tot UB FRI te benoemen voor een termijn van vier jaar. Dit besluit is genomen onder voorbehoud van goedkeuring door DNB.

Dankwoord

Wij spreken onze opperste waardering uit aan de UB voor alle werkzaamheden, initiatieven en voorstellen die door hen gezamenlijk zijn gedaan in 2024. Er is een enorme hoeveelheid werk verricht om de voorbereidingen te doen voor de Wtp-transitie, naast de reguliere werkzaamheden die binnen de UB en het bestuur aan de orde zijn. Onze dank gaat ook uit naar de samenwerking met het verantwoordingsorgaan en de auditcommissie, die bijdragen hebben geleverd aan het advies met betrekking tot de Wtp-transitie. Wij stellen de plezierige verhoudingen en samenwerking zeer op prijs en continueren dat graag in 2025. Wij kijken met vertrouwen uit naar een evenwichtige en beheerste transitie.

Wij wensen daarbij alle geledingen veel succes bij het uitoefenen van hun taken in het belang van de deelnemers van Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel.

Amstelveen, 22 mei 2025

Het intern toezicht van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Arnout Korteweg (voorzitter)
Bette Moerkercken van der Meulen
Marguerite Moquette
Kees Porskamp
Albert Smidt
Jaap-Willem Verweij
Theo Wentink

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt de niet-uitvoerende bestuursleden voor het in 2024 uitgevoerde intern toezicht, de afgegeven rapportage en de daarin opgenomen aanbevelingen. De samenvatting van de rapportage is als verslag intern toezicht opgenomen in dit jaarverslag. De aanbevelingen van het intern toezicht worden, voor zover deze nog niet zijn ingevuld of opgevolgd, opgenomen in de bestuursagenda van 2025.

11 Verslag verantwoordingsorgaan

Inleiding

Het Verantwoordingsorgaan (verder: VO) geeft een oordeel over de werkzaamheden en het functioneren van het bestuur. Het intern toezicht in de vorm van de niet-uitvoerende bestuursleden (NUB) legt verantwoording af aan het VO. Het VO doet hiervan verslag in het bestuursverslag 2024, onderdeel van het jaarwerk 2024.

Het VO vertegenwoordigt de bij het fonds betrokken belanghebbenden zoals bedoeld in artikel 115 van de Pensioenwet. De gevolgen van het gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd, vormen het uitgangspunt voor de uitvoering van de taken door het VO. Het VO heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst, waaronder de keuzes die van invloed zijn op de uitvoeringskosten. Dit doet het VO aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder bevindingen van het intern toezicht. Het oordeel wordt samen met de reactie van het bestuur daarop bekend gemaakt en in het bestuursverslag opgenomen. Het oordeel omvat in ieder geval een oordeel over de gemaakte uitvoeringskosten.

Het VO heeft het recht aan het bestuur advies uit te brengen over onder andere het beleid inzake beloningen, de vorm en inrichting van het intern toezicht, het vaststellen en wijzigen van de klachten- en geschillenregeling en het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid. Voor deze verantwoording is gebruik gemaakt van de informatie die gedurende het jaar door het bestuur zowel mondeling als schriftelijk aan het VO is verstrekt, het jaarverslag, de jaarrekening en de intern toezichtrapportage.

Algemeen

2024 stond wederom vooral in het teken van de Wet toekomst pensioenen (Wtp). De Wtp nam voor het bestuur en het VO veel tijd in beslag. Naast alle werkzaamheden voor de Wtp diende het bestuur vijf adviesaanvragen in, die door het VO werden behandeld en van een advies werden voorzien.

De werkdruk was voor het bestuur in 2024 door de Wtp en het groeiende aantal uitbestedingspartijen hoog, maar het VO heeft de indruk dat het bestuur ondanks de werkdruk voldoende afstand tot de dagelijkse gang van zaken kon nemen, waardoor het steeds de controle hield en kon blijven besturen. Er werden ook voorbereidende stappen genomen richting de inrichting van een bestuursbureau om de werkzaamheden de komende jaren in efficiënte banen te leiden.

In juli 2024 werd bekend dat Achmea IM het Vermogensbeheer van BSG overnam. Het bestuur is vanuit aandeelhouders- en klantperspectief betrokken geweest en heeft mede hierdoor goed kunnen inspelen op de overgang.

Evenwichtigheid was in 2024 de rode draad bij de belangenafweging, besluitvorming en procesverloop en werd bij alle onderwerpen steeds gezocht. Hier speelden de NUB een belangrijke rol die zij invulden als lid van het bestuur en als intern toezichthouder. Het VO ziet dat de NUB de twee rollen goed kunnen scheiden, hetgeen leidt tot een vakkundige besturing van het Cabinefonds.

De kosten waren in 2024 onverminderd hoog en stegen zelfs ten opzichte van 2023. Hoewel het bestuur herhaaldelijk bij de uitvoeringsorganisatie hierover opmerkingen maakte, bleek deze materie door de transitie in het kader van de Wtp lastig te beheersen. Voor een substantiële verlaging van de kosten verwacht het bestuur veel van de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel in verband met de vereenvoudiging en samenvoeging van de regelingen. Tot dat moment roept het VO het bestuur op de vinger aan de pols te houden als het gaat om de kosten per deelnemer en hierin vooral het overleg met BSG op te blijven zoeken. Inzicht in en grip op de uitvoeringskosten zijn voor het VO van groot belang.

Aandachtsgebieden

Pensioen, communicatie en governance

Ook in 2024 stond het onderwerp Wtp elke bestuursvergadering op de agenda, waarbij het VO adequaat en tijdig werd geïnformeerd. Er werden meerdere uitgebreide kennissessies georganiseerd met als doel het VO tijdig voldoende kennis bij te brengen over dit complexe onderwerp.

Doel van het VO was om er in 2024 voor te zorgen dat het goed geëquipeerd werd om advies te kunnen geven over het nieuwe pensioenstelsel. Het VO had geen aparte speerpunten benoemd, omdat het zich volledig op het nieuwe pensioenstelsel wilde focussen.

Het VO heeft de organisatie van het Cabine Pensioenplein zeer gewaardeerd. Het event werd goed bezocht en werd ook positief beoordeeld door de deelnemers. Er leefden veel vragen en daar is heel professioneel op gereageerd door het bestuur.

De geïmplementeerde aanpassingen van de pensioenplanner zijn in de ogen van het VO positief en dragen bij aan een persoonlijker beleving bij het bezoeken van de planner. Het is toegankelijker en begrijpelijker geworden.

Bij iedere VO-vergadering sluiten twee bestuursleden aan om toelichting te geven op de punten die in de bestuursvergadering zijn besproken en besloten en om vragen te beantwoorden. Het VO ervaart de samenwerking met het bestuur als zeer prettig. Ook nieuwe bestuursleden hebben een zeer open en benaderbare houding richting het VO.

Finance, risk en IT

De meeste aandacht op het gebied van finance, risk en IT was er in 2024 in relatie tot de Wtp. Op het gebied van risk en IT is het fonds in samenwerking met BSG druk bezig geweest met het project datakwaliteit. Doel van het project was om te achterhalen of de administratie op voldoende niveau is om in te varen naar het nieuwe pensioenstelsel. In december 2024 is het project datakwaliteit voor het pensioenfonds afgerond. Hieruit bleek dat de datakwaliteit hoog is en hiermee op niveau is om in te varen. DORA (digitale operationele weerbaarheid), een Europese Verordening met als doel het vergroten van de digitale weerbaarheid van de financiële sector, stond tevens hoog op de agenda.

Vanwege de aanhoudende hoge werkdruk van de uitvoerende bestuursleden (UB) en de bewaking van de continuïteit heeft het bestuur besloten om een bestuursbureau in te richten. Hieraan is wel een aantal randvoorwaarden gesteld. Zo moet het een eigen bestuursbureau zijn en geen ingehuurd bureau. De bedoeling is dat door het bestuursbureau de werklust van de UB beter kan worden gemanaged.

BSG heeft in de voorbereiding op de Wtp goed naar de automatisering gekeken. IT-risico's en kosten nemen steeds meer toe. Dit vraagt om een andere manier van automatiseren. Er wordt nu een basisadministratie ingericht, waaraan maatwerk kan worden toegevoegd. Dit zorgt voor minder risico's en hopelijk lagere kosten.

De kosten per deelnemer stegen ook in 2024. Het bestuur probeert hier onder andere grip op te krijgen door kritischer toe te zien op de kostenrapportages van BSG. Daarnaast is een groot deel van de stijging te wijten aan de Wtp. Voor het VO blijven de kosten een belangrijk speerpunt in 2025.

Concluderend waren er in 2024 behoorlijke uitdagingen op het gebied van finance, risk en IT, die goed in kaart zijn gebracht en ook voldoende zijn gemanaged.

Balans- en vermogensbeheer

Het afgelopen jaar kenmerkte zich bij het balans- en vermogensbeheer door een drietal belangrijke ontwikkelingen: de keuze van BSG om het vermogensbeheer over te dragen aan Achmea Investment Management, de gekozen maatregelen om ervoor te zorgen dat de vigerende dekkingsgraad zoveel mogelijk in stand wordt gehouden als voorbereiding op het 'invaren' in het nieuwe pensioenstelsel en de verwerking van het risicopreferentieonderzoek (RPO) uit 2023.

De keuze van BSG voor Achmea was het resultaat van een zorgvuldige en weloverwogen keuze voor een vermogensbeheerder met een bewezen trackrecord en een goede 'klik' met het beleid en de uitgangspunten. De vrijwel rimpelloze overgang bewijst dat, waarbij de rapportages en kernbegrippen op vertrouwde wijze werden vormgegeven.

Bij de voortgang en ontwikkeling van het huidige beleid past aandacht voor private equity en privaat vastgoed, evenals het overwegen van de categorieën Emerging Markets Debt en investmentgrade bedrijfsobligaties. Het VO begrijpt de pas op de plaats voor wat betreft de voortgang in illiquide zakelijke waarden en is tevreden over de spreiding over de verschillende assetcategorieën.

Om de dekkingsgraadbescherming te verhogen, werd het strategisch renteafdekkingspercentage verhoogd naar 85%, en wordt het inzetten van swaptions overwogen door het bestuur. Het VO begrijpt de keuze voor een vorm van dekkingsgraadbescherming gezien de wens van het bestuur om per 1 januari 2026 over te gaan naar het nieuwe pensioenstelsel, maar wil ook opmerken dat een uitstel in de implementatie gevolgen kan hebben voor het rendement gezien het prudente karakter van de genomen maatregelen.

Het RPO liet een begrijpelijk verschil zien tussen de kwalitatieve en de kwantitatieve uitkomsten van met name de actieve deelnemers; zij lieten een wat defensieve houding zien bij de kwalitatieve uitgangspunten, terwijl ze tegelijkertijd de uitkomsten daarvan als minder gewenst beschouwden. Dit werd door het bestuur op goede wijze opgepakt door meer verfijning in de risicohouding aan te brengen.

Het bestuur heeft ingestemd met de uitgangspunten voor de nieuwe ALM-berekeningen door Ortec Finance en zet stappen richting verdere verduurzaming. Dit acht het VO conform de voornemens en uitgangspunten in de beleggingsbeginselen.

Met een rendement van circa 9% bevindt het fonds zich in de bovenste helft van de Nederlandse pensioenfondsen. Punt van aandacht blijven de kosten van het vermogensbeheer. Bij het uitgangspunt van 'passief beleggen, tenzij...' zou een verlaging van de kosten mogelijk moeten zijn.

Over het geheel genomen meent het VO dat er sprake is van een evenwichtige en doordachte voortgang in het beleggingsbeleid.

Advies

Het VO adviseerde in 2024 over vijf adviesaanvragen. Zo adviseerde het VO positief over de klachtenregeling en het klachtenbeleid. Daarnaast heeft het VO in 2024 een adviesaanvraag behandeld met betrekking tot de herziening van het beloningsbeleid. Over deze adviesaanvraag heeft het VO meerdere vragen gesteld aan het bestuur. Nadat de vragen van het VO hierover voldoende beantwoord waren, heeft het VO positief geadviseerd over de herziening van het beloningsbeleid.

De adviesaanvragen in het kader van de Wtp namen in 2024 de meeste tijd in beslag. In mei 2024 vroeg het bestuur het VO om advies af te geven over de toepassing van het transitie-FTK per 1 januari 2025 en de uitwerking daarvan in het overbruggingsplan. Het VO heeft hier uitgebreid over gesproken, zowel onderling als met bestuursleden. Uiteindelijk heeft het VO positief geadviseerd over het toepassen van het transitie-FTK per 1 januari 2025. Het VO heeft het bestuur hierbij opgeroepen om veel aandacht te besteden aan de communicatie rondom dit besluit.

In november 2024 ontving het VO de adviesaanvraag rondom het invaren en verdeling van het fondsvermogen. Voorafgaand aan de adviesaanvraag was het VO steeds goed op de hoogte gehouden van wat er in het bestuur speelde en welke keuzes werden gemaakt. Na ontvangst van de adviesaanvraag heeft het VO alle ontvangen informatie beoordeeld en hier in meerdere sessies over gesproken, onder andere onder begeleiding van de projectleider van het fonds. Uiteindelijk heeft het VO op 5 december 2024 een positief advies uitgebracht over het invaren en de verdeling van het fondsvermogen. Wel heeft het VO het bestuur de aanbeveling meegegeven om zich tot het uiterste in te spannen om de reeds ingegane NAP uitkeringen op het moment van invaren op gelijke hoogte te houden en deze zo nodig aan te vullen.

Oordeel

2024 was over het geheel gezien een uitdagend jaar met veel aandacht voor de Wtp. Het VO is en blijft kritisch op de ontwikkelingen van kosten per deelnemer. Er zal sprake moeten zijn en blijven van een correcte en uitlegbare verhouding tussen kosten en baten. Daarnaast begrijpt het VO de grote hoeveelheid tijd en aandacht die de Wtp vraagt, maar roept het VO ook op een goede balans te bewaren tussen de huidige en toekomstige situatie.

Het VO spreekt daarnaast waardering uit naar het bestuur over de manier waarop het de ontwikkelingen op een evenwichtige en weloverwogen manier heeft aangepakt en hoe het hierbij in contact bleef met alle stakeholders. Het VO benadrukt in het bijzonder de samenwerking tussen VO en bestuur, die als zeer prettig is ervaren.

Amstelveen, 22 mei 2025

Het Verantwoordingsorgaan van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Luc van der Eijk

Rob Koster

Dineke Stäbler

Jessica Vis

Dorain Wetstede

Ingeborg Zikken

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor de in 2024 afgegeven adviezen, de constructieve dialogen, het verslag en het positieve oordeel. Het bestuur herkent de oproepen die het verantwoordingsorgaan in 2024 en in dit verslag heeft gedaan. Net als het verantwoordingsorgaan heeft het bestuur de samenwerking met het verantwoordingsorgaan als open en prettig ervaren. Het zet deze samenwerking graag voort en ziet deze ook in 2025 met vertrouwen tegemoet.

Amstelveen, 22 mei 2025

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Mark-Jan Boes

Arnout Korteweg

Bette Moerkercken van der Meulen

Marguerite Moquette

Kees Porskamp

Donald Schut

Albert Smidt

Selma Smit-Bos

Jaap-Willem Verweij

Theo Wentink

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2024

jaarrekening

Jaarrekening 2024

Balans per 31 december

(Na bestemming van saldo van baten en lasten in miljoenen euro's)

	2024	2023
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
· Vastgoed (1)	349,7	385,4
· Aandelen (1)	1.868,0	1.487,1
· Vastrentende waarden (1)	2.292,5	2.243,8
· Derivaten (1)	49,3	16,1
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	4.559,5	4.132,4
Deelnemingen (2)	7,8	7,0
Vorderingen en overlopende activa (3)	0,8	0,8
Liquide middelen (4)	2,7	2,1
Totaal activa	4.570,8	4.142,3
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (5)		
· Bestemmingsreserves	18,5	33,5
· Overige reserves	713,7	675,4
Totaal stichtingskapitaal en reserves	732,2	708,9
Technische voorzieningen		
· Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds (6)	3.544,8	3.190,4
Derivaten (1)	284,6	237,5
Schulden en overlopende passiva (7)	9,2	5,5
Totaal passiva	4.570,8	4.142,3

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 80 tot en met 91.

Rekening van baten en lasten

(Bedragen in miljoenen euro's)

	2024	2023
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies (8)	122,1	106,5
Waardeoverdrachten, per saldo (9)	-0,3	3,3
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
· Pensioenopbouw (10)	-131,3	-91,2
· Indexering (11)	-109,1	-80,6
· Rentetoevoeging (12)	-112,3	-95,2
· Wijziging rekenrente (13)	-61,6	-99,4
· Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (14)	89,0	78,3
· Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (15)	-0,1	-3,7
· Wijziging actuariële grondslagen (16)	-26,9	-22,2
· Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (17)	-2,1	1,2
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfonds	-354,4	-312,8
Pensioenuitkeringen (18)	-85,7	-75,8
Pensioenuitvoeringskosten (19)	-8,8	-7,1
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	-327,1	-285,9
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (20)	-3,1	3,4
Indirecte beleggingsopbrengsten (20)	361,1	317,6
Kosten van vermogensbeheer	-8,8	-6,7
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (21)	1,3	0,2
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	350,5	314,5
Saldo van baten en lasten	23,4	28,6
Bestemming saldo van baten en lasten		
Toeslagreserve	1,6	-0,3
Premiereserve	-16,6	-3,3
Mutatie overige reserves	38,4	32,2
Totaal bestemming saldo van baten en lasten	23,4	28,6

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 105 tot en met 113.

Kasstroomoverzicht

(Bedragen in miljoenen euro's)

	2024	2023
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	123,6	109,5
Ontvangen waardeoverdrachten	1,1	5,0
Betaalde pensioenuitkeringen	-85,7	-75,6
Betaalde waardeoverdrachten	-1,4	-1,7
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-7,8	-5,8
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	29,8	31,4
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	540,6	1.850,8
Verkopen en afwikkeling derivaten, per saldo	-17,0	12,3
Directe beleggingsresultaten	-11,7	-9,5
Aankopen beleggingen	-533,8	-1.882,3
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	0,1	0,8
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-8,3	-6,7
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten	-0,3	-
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-30,4	-34,6
Mutatie liquide middelen	-0,6	-3,2
Liquide middelen 31 december	2,7	2,1
Liquide middelen 1 januari	2,1	5,3
Mutatie liquide middelen	-0,6	-3,2

Toelichting algemeen

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers in een cabinefunctie met een arbeidscontract vallend onder de cao voor KLM-cabinepersoneel en voor cabinepersoneel in algemene dienst bij KLM Cityhopper B.V. Uitgezonderd zijn assistent-pursers, pursers en senior pursers die tot het zogeheten Kerncorps Cabinepersoneel behoren en bij Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM aangesloten zijn. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41198994.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het pensioenfonds kent drie regelingen voor ouderdomspensioen: een voorwaardelijke eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) en een middelloonregeling (pensioenreglement 2008B). Daarnaast kent het pensioenfonds de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).

Het ouderdomspensioen is in de voorwaardelijke eindloonregeling bij volledige indexering gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het eindloonsysteem is alleen van toepassing op individuele salarisverhogingen en dus niet op collectieve salarisverhogingen.

De pensioenopbouw bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,17% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In de middelloonregeling is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren en bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,33% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In beide regelingen is de pensioengrondslag gelijk aan het pensioengevend salaris verminderd met een franchise. Het pensioengevend loon is gelijk aan twaalfmaal het maandsalaris (inclusief eventuele leeftijdstoelage), uitgaande van volle productie, verhoogd met 16,33% in verband met vakantietoelage en eindejaarsuitkering en de deelnemersbijdragecompensatie.

Het pensioengevend loon is gemaximeerd op EUR 137.800 (2023: EUR 128.810) als gevolg van de fiscale maximering. De franchise is gelijk aan 100/66,28 van de AOW-uitkering voor een gehuwde en bedraagt EUR 19.953.

De normpensioendatum is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt.

De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioendatum is de dag waarop de deelnemer 50 jaar wordt. Het is mogelijk om later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de dag waarop de deelnemer de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van deeltijdpensioen. Deeltijdpensioen kan ingaan in de periode tussen de leeftijd van 50 jaar en één maand voorafgaand aan de dag waarop de AOW-gerechtigde leeftijd wordt bereikt. Verder kunnen de deelnemers kiezen voor een tijdelijke verhoging of verlaging van het pensioen, met als omslagpunt de AOW-gerechtigde leeftijd, waarbij de laagste uitkering niet lager is dan 75% van de hoogste uitkering.

Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) vult het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aan met een extra levenslang ouderdomspensioen vanaf de normpensioenleeftijd van 60 jaar. Deelname aan de regeling is vrijwillig. Na beëindiging van deelname kan eenmalig opnieuw tot de regeling worden toegetreden. De deelnemers betalen een extra premie die wordt ingehouden op het nettoloon. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd. De levenslange aanvullende uitkering kan op pensioendatum worden omgezet in een tijdelijke aanvullende uitkering tot

de AOW-gerechtigde leeftijd. Het is mogelijk om uiterlijk op pensioendatum de levenslange uitkering te laten afkopen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van uitgestelde afkoop, dat wil zeggen een eenmalige uitkering aan de nabestaanden bij overlijden van de deelnemer.

Partnerpensioen

Het facultatief partnerpensioen is op risicobasis verzekerd. De verzekering voor deelnemers met een samenlevingscontract vangt aan op het moment waarop KLM een samenlevingsverband erkent.

De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Het pensioen bedraagt zowel in de voorwaardelijke eindloonregeling als in de middelloonregeling per deelnemersjaar 1% van de laatste pensioengrondslag. Toekomstige jaren van deelneming tot de normpensioendatum zijn meeverzekerd. Verder kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds ook vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, tot de 27-jarige leeftijd. Indien het pensioen is ingegaan vóór 1 januari 2015 wordt de uitkering, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, verstrekt tot de leeftijd van 25 jaar. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 14% van het (bereikbare) ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

In geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (IVA) van de deelnemer wordt een arbeidsongeschiktheidspensioen uitgekeerd. De uitkering gaat in na afloop van het tweede ziektejaar. Daarnaast wordt de pensioenopbouw volledig en premievrij voortgezet. Dit geldt eveneens voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen en voor het Anw-hiaatpensioen.

Bij volledige of gedeeltelijke niet-duurzame arbeidsongeschiktheid (WIA) gaat het pensioen in op het moment waarop de loongerelateerde WIA-uitkering eindigt. Het arbeidsongeschiktheidspensioen is een percentage van het pensioen dat wordt uitgekeerd bij volledige arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid tussen 35% en 80% wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet, afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid. Premievrije voortzetting geldt ook voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen, maar niet voor de verzekering van het Anw-hiaatpensioen.

In geval van een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van minder dan 35% bestaat geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen. De pensioenopbouw wordt wel premievrij voortgezet en is afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidspensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum.

Reductiebepalingen/CDC-regeling

Indien in enig jaar de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, ontoereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, wordt de pensioenopbouw verlaagd, tenzij anderszins in het premietekort kan worden voorzien. In dit verband wordt de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, getoetst aan een zogenoemde toetspremie.

De toetspremie is de hoogste van de gedempte kostendekkende premie en een gedempte premie waarbij de actuariael benodigde premie voor de pensioenopbouw wordt berekend op basis van een rentevoet van 3,2% en de solvabiliteitsopslag wordt vastgesteld op 21,3%. Het bestuur van het pensioenfonds monitort jaarlijks of de premie kostendekkend is en of de financiële opzet evenwichtig is.

Indien in enig jaar de totale premie lager is dan de toetspremie, worden eerst de eventueel aanwezige middelen in de bestemde premiereserve gebruikt om de ambitie op peil te houden. Is dit niet afdoende

dan wordt de pensioenopbouw in dat jaar zodanig verlaagd, dat de (verlaagde) toetspremie weer gelijk is aan de totale premie. Hierbij wordt eerst de backserviceverhoging in de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) naar rato verminderd. Indien de totale premie na deze verlaging van de pensioenopbouw nog steeds lager is dan de toetspremie, wordt de reguliere pensioenopbouw van alle deelnemers verlaagd naar rato van het resterende premietekort.

Het voorgaande betekent dat het verzekeringstechnisch risico en het beleggingsrisico volledig bij het pensioenfonds en daarmee indirect bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden ligt.

KLM kan hiervoor niet worden aangesproken.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de lonen bij KLM.

Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (actieve en gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumentenprijsindex.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt jaarlijks op basis van de financiële positie van het fonds of de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers, de premievrije pensioenrechten van (actieve en) gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kunnen worden verhoogd.

In juni 2024 heeft het bestuur besloten om gebruik te maken van het transitie-FTK, waardoor de pensioen vanaf een dekkingsgraad van 110% gedeeltelijke en vanaf een dekkingsgraad vanaf 115% volledig geïndexeerd kunnen worden.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan ten hoogste een vijfde deel van het vermogen beschikbaar voor inhaalindexering worden aangewend.

Financiering en premie

De pensioenregeling is een zogenoemde Collective Defined Contribution-regeling, verkort ook wel CDC-regeling genoemd. Dit houdt in dat de aangesloten werkgever jaarlijks een vaste premie betaalt voor de opbouw van pensioenrechten. Dit betekent dat voor een langere periode een vaste premie is afgesproken. Zoals hiervoor onder Reductiebepalingen als onderdeel van de pensioenregeling is beschreven, heeft KLM geen enkele verplichting tot het betalen van aanvullende bedragen, ook niet als bij het pensioenfonds een vermogenstekort ontstaat. Hier staat tegenover dat KLM (in geval van een overschot bij het pensioenfonds) geen recht heeft op terugstorting van en/of korting op de vaste premie.

Voor 2024 is de vaste premie vastgesteld op 36,3% (2023: 36,3%) van de totale pensioengrondslagsom exclusief de deelnemersbijdragecompensatie (DBC) en inclusief een opslag voor maandbetaling. De vaste premie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,5% (2023: 1,6%) van de bijdragegrondslag in geval van verzekering van het facultatief partnerpensioen en met een deelnemersbijdrage van EUR 24,80 per maand (2023: EUR 23,90 per maand) in geval van verzekering van het Anw-hiaat. Vanaf 1 januari 2018 kunnen deelnemers zelf de hoogte van de premie aan de NAP-regeling bepalen tot maximaal het nettosalaris. Indien het collectieve premievolume van de NAP-regeling in enig jaar hoger wordt dan 4% van de NAP grondslag exclusief de compensatie voor levensloopbijdrage, kan het bestuur besluiten de inleg te beperken.

De deelnemersbijdrage ten behoeve van NAP bedraagt gemiddeld 1,7% (2023: 2,2%) van de bijdragegrondslag.

Indien de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, niet toereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, kunnen de arbeidsvoorwaardelijke partijen afspreken de deelnemersbijdrage voor de reguliere pensioenopbouw te verhogen ter (gedeeltelijke) voorkoming van de hiervoor onder Reductiebepalingen beschreven korting van de pensioenopbouw.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2024, dat is geëindigd op 31 december 2024.

In het kader van de presentatie van de cijfers en de functionele valuta luiden de bedragen in de jaarrekening in euro's.

Vergelijking met vorig jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening.

Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds worden de overlevingsgrondslagen volgens de actuele AG prognosetafels gehanteerd. In 2024 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2022 naar de AG prognosetafels 2024. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 3,5 miljoen (vrijval).

Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren

zijn in 2024 eveneens geactualiseerd. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 26,4 miljoen (dotatie). Het gezamenlijke effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 22,9 miljoen (dotatie).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingresultaten

De beleggingen bestaan uit een mix van participaties in beleggingsinstellingen en beleggingen direct op naam. De participaties zijn voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsresultaten. Zij bestaan uit de directe en indirecte resultaten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsresultaten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. Dit is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2024	2023	2022
Amerikaanse dollar	1,0355	1,1047	1,0673
Canadese dollar	1,4893	1,4566	1,4461
Australische dollar	1,6725	1,6189	1,5738
Japanse yen	162,7392	155,7336	140,8183
Britse pond	0,8268	0,8666	0,8873
Zwitserse frank	0,9385	0,9297	0,9875
Zweedse kroon	11,4415	11,1325	11,1203

Afrondingen

Tellingen kloppen soms niet helemaal door afronding en is de aansluiting tussen tabellen soms niet geheel mogelijk door afronding per tabel.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van één of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor één of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen.

Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn.

Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende derivaten: valutatermijncontracten, aandelenfutures en interest rate swaps. Dit betreft in alle gevallen onderhands afgesloten ofwel niet beursgenoteerde contracten.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om geuitdurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente, waarbij als referentie Euribor of Eonia wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen. Naast 'non-cleared' derivaten met tegenpartijen maakt het pensioenfonds gebruik van 'centrally-cleared' derivaten. Deze derivaten zijn 'collateralized-to-market' (CTM) waarbij op dagbasis onafgerond onderpand wordt uitgewisseld in de vorm van cashgeld. Bij CTM wordt ontvangen onderpand als schuld en betaald onderpand als vordering op de balans verantwoord.

Deelnemingen

Kapitaalbelangen die worden gehouden voor duurzame verbondenheid met het pensioenfonds worden gerubriceerd als deelneming. Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde (inclusief transactiekosten). De vorderingen worden na de eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de vorderingen, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Binnen het stichtingskapitaal en de overige reserves is een aantal bestemmingsreserves gevormd met een specifieke bestemming. Dit betreffen de toeslagreserve en de premiereserve.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariael berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en partnerpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen van de bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers. Bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag. Dit vanwege het onvoorwaardelijke karakter van de toezegging. Daarbij wordt uitgegaan van de minimale algemene looninflatie (zonder ingroei-pad) die volgt uit artikel 23a, lid 1 onderdeel a, Besluit FTK.

De voorziening voor nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers is gelijk aan de som van de in de jaarpremie van het verslagjaar en de jaarpremie van het vorige jaar begrepen opslag voor het risico van arbeidsongeschiktheid.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente actuele rentetermijnstructuur DNB (gewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2024 met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2024 (gewijzigd);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw tweeënhalf jaar (ongewijzigd);
- excassokosten 2,5% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2024 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 2,2% worden afgeleid (2023: 2,3%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 50 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Vanaf looptijd 50 vindt extrapolatie plaats met de constante 30-jaars forward met een looptijd van 20 jaar. De extrapolatiemethodiek is met ingang van 1 januari 2023 gewijzigd.

Schulden

Schulden worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde, inclusief transactiekosten die bij verwerving direct aan de schulden zijn toe te rekenen. De schulden worden na de eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de schulden, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsresultaten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

Toelichting op de balans

(Bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Beleggingen

Beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 4.274,9 miljoen (2023: EUR 3.894,9 miljoen). De samenstelling is in de tabel hieronder weergegeven. Het pensioenfonds en de Blue Sky fondsen, waarin het pensioenfonds participeert, hebben geen aandelen uitgeleend.

	2024	2023
Vastgoed	349,7	385,4
Aandelen	1.868,0	1.487,1
Vastrentende waarden	2.292,5	2.243,8
Derivaten activa	49,3	16,1
Derivaten passiva	-284,6	-237,5
Totaal exclusief vorderingen en schulden	4.274,9	3.894,9

De volgende tabel betreft het verloopoverzicht van de belegde waarde per beleggingscategorie. Dit overzicht is exclusief vorderingen en schulden:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende- waarden	Derivaten	Totaal
2024					
Balanswaarde begin van het jaar	385,4	1.487,1	2.243,8	-221,4	3.894,8
Aankopen	48,2	120,1	365,5	-	533,8
Verkopen/afwikkeling	-86,5	-70,2	-384,1	17,0	-523,8
Waardeveranderingen	2,6	331,0	65,1	-37,6	361,2
Mutatie deposito's en liquiditeiten	-	-	2,1	6,7	8,9
Balanswaarde eind van het jaar	349,7	1.868,0	2.292,5	-235,3	4.274,9
2023					
Balanswaarde begin van het jaar	439,7	1.468,4	1.879,0	-240,8	3.546,3
Aankopen	17,5	212,0	1.652,9	-	1.882,4
Verkopen/afwikkeling	-46,5	-370,7	-1.433,8	-12,3	-1.863,3
Waardeveranderingen	-25,3	177,4	129,7	34,2	316,0
Mutatie deposito's en liquiditeiten			16,0	-2,5	13,5
Balanswaarde eind van het jaar	385,4	1.487,1	2.243,8	-221,4	3.894,9

Marktwaaarde beleggingen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten, zoals interest rate swaps en valutatermijncontracten, betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves, swaprentes en valutakoersen. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools die beleggen in andere niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen (fund of funds) waarvan niet dagelijks de intrinsieke waarde wordt bepaald.

Indien de marktwaaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens. Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen, private equity fondsen en participaties in hypotheekfondsen, waarvan de waardering is gebaseerd op taxaties. De waardering is gebaseerd op voor deze sectoren geldende richtlijnen.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe- markt- notering	Afgeleide- markt- notering	Waarde- rings- modellen en -technieken	Totaal
2024				
Vastgoed	-	-	349,7	349,7
Aandelen	1.588,3	-	279,6	1.868,0
Vastrentende waarden	1.789,9	-	502,6	2.292,5
Derivaten activa	-	-	49,3	49,3
Derivaten passiva	-	-	-284,6	-284,6
Totaal	3.378,3	-	896,6	4.274,9
2023				
Vastgoed	67,9	-	317,5	385,4
Aandelen	1.214,9	-	272,2	1.487,1
Vastrentende waarden	1.786,7	-	457,1	2.243,8
Derivaten activa	-	-	16,1	16,1
Derivaten passiva	-	-	-237,5	-237,5
Totaal	3.069,5	-	825,4	3.894,9

Belegde waarde in vastgoedbeleggingen

	2024	2023
Vastgoed in fondsen	349,7	385,4
Totaal	349,7	385,4

De volgende (onderliggende) beleggingen maken ultimo 2024 meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2024	2023
CBRE Pan European Core Fund	62,7	54,8
Prologis Europ. Logistics Fund	60,1	57,7
Prologis Europ. Logistics Fund	36,4	32,0
CATELLA EUROP. RESIDENT FD III	24,7	-
ALTERA VASTGOED RESIDENTIAL	19,6	-
MS PRIME PROPERTY FUND	19,1	-

Belegde waarde in aandelen

Het pensioenfonds heeft niet belegd (2023: niet belegd) in aandelen Air France-KLM.

Belegde waarde in vastrentende waarden

	2024	2023
Obligaties	999,4	1.010,1
Indirecte beleggingen via fondsen	1.276,3	1.218,0
Overige onderhandse leningen	15,4	14,1
Banktegoeden in rekening courant	1,4	1,6
Totaal	2.292,5	2.243,8

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2024	2023
Staatsobligaties Duitsland	342,8	411,0
AeAM Dutch Mortgage Fund 2	278,2	292,5
Staatsobligaties Nederland	226,2	188,8
Nederlands Hypothekenfonds	183,8	185,2
Staatsobligaties Frankrijk	174,7	169,0

Het pensioenfonds heeft niet belegd (2023: niet belegd) in obligaties KLM of obligaties Air France-KLM.

Belegde waarde in derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	Activa	Passiva	Per saldo
2024			
Valutaderivaten	5,1	-86,0	-80,9
Rentederivaten	44,2	-198,6	-154,4
Totaal	49,3	-284,6	-235,3
2023			
Valutaderivaten	8,7	-12,9	-4,2
Rentederivaten	7,4	-224,6	-217,2
Totaal	16,1	-237,5	-221,4

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

Type contract	2024		2023	
	Contract- Omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Valutaderivaten	1.518,1	-80,9	1.750,2	-4,2
Rentederivaten	1.585,9	-154,4	1.064,8	-217,2
Totaal	3.104,0	-235,3	2.815,0	-221,4

De contractwaarden van de derivaten geven een indicatie van de mate waarin van derivaten gebruik wordt gemaakt. Deze contractwaarden geven geen inzicht in het marktrisico aangezien dit mede afhankelijk is van het type contract, de onderliggende waarden en de mate waarin sprake is van risicoafdekking.

Het fonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om marktrisico's af te dekken. Een van de belangrijkste risico's voortvloeiend uit het gebruik van derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartij niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen

Valutaderivaten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is. Deze contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

Als gekocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde receiver swaps, waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Door middel van de interest rate swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind.

De valutatermijncontracten en interest rate swaps zijn niet-beursgenoteerde contracten. De aandelenfutures zijn beursgenoteerde contracten. De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

	2024		2023	
	Contract- Omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	310,5	8,7	160,7	-1,5
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	387,2	-15,9	259,2	-30,6
Langer dan 20 jaar	888,2	-147,2	644,0	-185,1
Totaal	1.585,9	-154,4	1.063,9	-217,2

De volgende tegenpartijen maken meer dan 5% uit van de totale (positieve) marktwaarde in miljoenen:

	2024	2023
BNP Paribas	-	0,4
JP Morgan	-	4,3
UBS Group	-	2,6

Het pensioenfonds heeft eind 2024 EUR 1,3 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten en EUR 18,4 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van (staats)obligaties, waarvan EUR 0,6 miljoen pending als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het pensioenfonds heeft eind 2024 EUR 0,1 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten waarvan EUR 0,1 miljoen pending. Het pensioenfonds heeft eind 2024 EUR 287,0 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van (staats) obligaties waarvan EUR 24,3 miljoen als initial margin en EUR 3,7 miljoen pending als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten. De verstrekte (staats) obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

2 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V., statutair gevestigd in Amstelveen.

	2024	2023
Balanswaarde begin van het jaar	7,0	6,8
Agioستorting	-	-
Resultaat	0,8	0,2
Balanswaarde eind van het jaar	7,8	7,0

3 Vorderingen en overlopende activa

	2024	2023
Overige vorderingen en overlopende activa pensioenactiviteiten	0,2	0,1
Overige vorderingen en overlopende activa beleggingsactiviteiten	0,6	0,7
Totaal	0,8	0,8

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

4 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2024	2023
Banktegoeden in rekening-courant	2,7	2,1
Totaal	2,7	2,1

Het pensioenfonds heeft een ongebruikte kredietfaciliteit bij de huisbankier van EUR 35,0 miljoen (2023: EUR 35,0 miljoen) die ter vrije beschikking staat aan het fonds.

Passiva

5 Stichtingskapitaal en reserves

	Bestemmings- reserves	Overige- reserves	Totaal
2024			
Stand begin van het jaar	33,5	675,4	708,9
Onttrekking	-	-	-
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-15,0	38,3	23,3
Stand eind van het jaar	18,5	713,7	732,2
2023			
Stand begin van het jaar	37,1	643,2	680,3
Onttrekking	-5,7	-	-5,7
Uit bestemming saldo van baten en lasten	2,1	32,2	34,3
Stand eind van het jaar	33,5	675,4	708,9

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting. De mutaties in de bestemmingsreserves zijn als volgt:

	Toeslag- reserve	Premie- reserve	Totaal
2024			
Stand begin van het jaar	9,0	24,5	33,5
Toevoeging/Onttrekking	-	-17,3	-17,3
Resultaat	1,6	0,7	2,3
Stand eind van het jaar	10,6	7,9	18,5
2023			
Stand begin van het jaar	9,3	27,8	37,1
Onttrekking	-0,3	-5,4	-5,7
Resultaat	-	2,1	2,1
Stand eind van het jaar	9,0	24,5	33,5

Het saldo van baten en lasten over 2024 is EUR 23,4 miljoen positief (2023 EUR 28,6 miljoen positief). Er is EUR 1,6 miljoen toegevoegd aan de toeslagreserve (2023: EUR 0,3 miljoen onttrokken), EUR 16,6 miljoen onttrokken van de premiereserve (2023: EUR 3,3 miljoen onttrokken) en EUR 38,4 miljoen toegevoegd aan de overige reserves (2023: EUR 32,2 miljoen toegevoegd). De vaste premie is voor 2024 niet voldoende om de benodigde premie te financieren. Hierdoor is EUR 17,3 miljoen gefinancierd uit de premiereserve ten gunste van de premie.

De toeslagreserve is bestemd voor de financiering van de aanvullende indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers. In het verslagjaar is EUR 1,6 miljoen (2023: EUR 0,3 miljoen onttrokken) toegevoegd op basis van het totaalrendement van de beleggingen.

De toevoeging van EUR 1,6 miljoen (2023: EUR 3,3 miljoen onttrekking) is gebaseerd op het totale beleggingsrendement over 2024. Naast de bovenstaande bestemming kan de premiereserve ook worden aangewend voor egalisatie van toekomstige werknemerspremies.

De bestemmingsreserves blijven buiten beschouwing bij de bepaling van het aanwezig vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB en de berekening van de dekkingsgraad.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 96 tot en met 103.

6 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:

	2024		2023	
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Actieve deelnemers	10.073	2.079,9	9.610	1.818,5
Arbeidsongeschikte deelnemers	250	86,6	231	77,1
Gewezen deelnemers	3.002	236,5	3.055	234,5
Ingegaan ouderdomspensioen	2.685	1.015,4	2.547	948,9
Ingegaan nabestaandenpensioen	128	39,5	115	33,3
Ingegaan wezenpensioen	33	0,4	36	0,3
Totaal pensioenuitkeringen	16.171	3.458,3	15.594	3.112,6
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)		86,5		77,8
Totaal	16.171,0	3.544,8	15.594,0	3.190,4

De voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit:

	2024	2023
Opgebouwde pensioenrechten	61,1	55,0
Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	12,9	11,0
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	5,9	5,3
Totaal arbeidsongeschikte deelnemers	79,9	71,3
Zieke deelnemers en nog niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	6,7	5,8
Totaal	86,6	77,1

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2024	2023
Korter dan 1 jaar	107,4	94,8
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	447,3	398,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	579,6	520,9
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.080,4	979,8
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	760,4	690,9
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	392,2	352,5
Langer dan 40 jaar	177,5	152,8
Totaal	3.544,8	3.190,4

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2024	2023
Stand begin van het jaar	3.190,4	2.877,6
Reguliere pensioenopbouw	81,8	67,8
Extra pensioenopbouw	-	-
Individuele salarisontwikkeling	46,4	21,5
Opslag pensioenuitvoeringskosten	3,1	1,9
Inkomende waardeoverdrachten	1,7	5,4
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,6	-1,7
Rentetoevoeging	112,3	95,2
Wijziging rekenrente	61,6	99,4
Indexering actieve deelnemers	65,0	80,6
Indexering gewezen deelnemers en gepensioneerden	44,1	-
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-87,1	-76,7
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1,9	-1,6
Wijziging actuariële grondslagen	26,9	22,2
Actuariële resultaten	2,1	-1,2
Stand eind van het jaar	3.544,8	3.190,4

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2024 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 2,2% worden afgeleid. Ultimo 2023 was de afgeleide rekenrente 2,3%.

7 Schulden en overlopende passiva

	2024	2023
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1,8	1,9
Pensioenuitkeringen	1,0	1,1
Schulden aan de werkgever	2,8	1,2
Overige schulden en overlopende passiva pensioenactiviteiten	1,8	0,8
Overige schulden en overlopende passiva beleggingsactiviteiten	1,8	0,5
Totaal	9,2	5,5

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Sinds 1 januari 2017 brengt Blue Sky Group btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Het pensioenfonds is in 2017 een bezwaar- beroepsprocedure gestart tegen de btw die over

uitvoeringskosten in rekening wordt gebracht. Het geschil is op 11 april 2022 in eerste aanleg door de Rechtbank afgewezen. Het pensioenfonds heeft de procedure in hoger beroep voortgezet. Daarnaast heeft uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group in 2022 een bezwaarprocedure bij de Belastingdienst gestart om een btw-vrijstelling toe te mogen passen op de dienstverlening aan het pensioenfonds.

De uit de procedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 6,2 miljoen (2023: EUR 4,7 miljoen).

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst voor onbepaalde tijd betreffende pensioenuitvoering afgesloten. De overeenkomst kan worden beëindigd met inachtneming van een opzegtermijn van zes maanden. De verplichting voor het komende jaar bedraagt EUR 2,8 miljoen (2023: EUR 2,8 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2024	2023
Vastgoed	21,4	70,3
Vastrentende waarden	4,0	21,6
Private equity	38,2	47,2
Totaal	63,6	139,1

Voorwaardelijke verplichtingen

De actuariële waarde van de indexeringsachterstand bedraagt EUR 506,3 miljoen (2023: EUR 472,5 miljoen).

De door actieve deelnemers opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de loonindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Loonindex	Toegekend	Vershil	Cumulatieve achterstand
1 januari 2025	3,10%	3,10%	0,00%	17,40%
1 januari 2024	10,28%	5,17%	4,86%	17,40%
1 januari 2023	9,31%	5,63%	3,48%	11,96%
1 januari 2022	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2021	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2020	3,02%	0,00%	3,02%	8,19%
1 januari 2019	1,50%	0,62%	0,87%	5,02%
1 januari 2018	1,50%	0,34%	1,16%	4,11%
1 januari 2015	0,00%	0,11%	-0,11%	2,92%
1 januari 2012	3,03%	0,00%	3,03%	3,03%

De door gewezen deelnemers en pensioengerechtigden opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de niet-afgeleide consumentenprijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Afgeleide prijsindex	Toegekend	Vershil	Cumulatieve achterstand
1 januari 2025	3,50%	3,50%	0,00%	17,68%
1 januari 2024	-0,40%	0,00%	-0,40%	17,68%
1 januari 2023	14,30%	8,65%	5,20%	18,15%
1 januari 2022	3,40%	3,40%	0,00%	12,31%
1 januari 2021	1,20%	0,00%	1,20%	12,31%
1 januari 2020	2,70%	0,00%	2,70%	10,98%
1 januari 2019	2,10%	0,87%	1,22%	8,06%
1 januari 2018	1,30%	0,30%	1,00%	6,76%
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%	5,70%
1 januari 2016	0,40%	0,00%	0,40%	5,28%
1 januari 2015	0,70%	0,68%	0,02%	4,86%
1 januari 2014	0,90%	0,43%	0,47%	4,84%
1 januari 2013	2,00%	0,00%	2,00%	4,35%
1 januari 2012	2,30%	0,00%	2,30%	2,30%

Risicobeheer

(Bedragen in miljoenen euro's)

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd. De cijfers die in deze paragraaf vermeld staan zijn op basis van doorkijk.

De totale beleggingsportefeuille op basis van doorkijk bedraagt EUR 4.302,2 miljoen (2023: EUR 3.933,4 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2024	2023
Vastgoed	413,2	439,8
Aandelen	1.793,1	1.437,0
Vastrentende waarden	2.331,6	2.278,0
Derivaten activa	49,4	16,2
Derivaten passiva	-285,1	-237,6
Totaal exclusief vorderingen en schulden	4.302,2	3.933,4
Vorderingen en overlopende activa	-	-
Schulden en overlopende passiva	-27,3	-38,5
Totaal	4.274,9	3.894,9

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Deze berekening is niet gebaseerd op doorkijk. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 93,2 miljoen (2023: tekort EUR 68,7 miljoen):

	2024	2023
Vereiste buffers		
· Rentemismatchrisico	66,4	103,2
· Vastgoedrisico en aandelenrisico	617,9	558,6
· Valutarisico	156,2	134,0
· Commodityrisico	-	-
· Kredietrisico	213,3	183,5
· Verzekeringstechnisch risico	135,3	123,6
· Liquiditeitsrisico	-	-
· Concentratierisico	-	-
· Operationeel risico	-	-
· Actief risico	24,0	17,5
Totaal	1.213,1	1.120,4
Diversificatie van risico's	-406,3	-376,3
Totaal vereist eigen vermogen	806,8	744,1
Aanwezig eigen vermogen	713,6	675,4
Tekort	93,2	68,7

Het vereist eigen vermogen van EUR 806,8 miljoen (2023 : EUR 744,1 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar.

Het aanwezig eigen vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB is als volgt berekend:

	2024	2023
Totaal stichtingskapitaal en reserves	732,1	708,9
Af: toeslagpremie	-10,7	-9,0
Af: premiereserve	-7,8	-24,5
Aanwezig eigen vermogen FTK	713,6	675,4

Op grond van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen (FTK) mogen de toeslagreserve en de premiereserve niet tot de aanwezige solvabiliteit worden gerekend. De bestemmingsreserves blijven ook voor de berekening van de dekkingsgraad buiten beschouwing.

De aldus berekende nominale dekkingsgraad bedraagt 120,1% (2023: 121,2%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de voorziening pensioenverplichtingen. De met het vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 122,8% (2023: 123,3%).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 857,5 miljoen (2023: EUR 733,2 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 124,4% (2023: 123,0%). Het vermogenstekort op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt EUR -143,9 miljoen (2023: tekort EUR -57,8 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 147,0 miljoen (2023: EUR 132,2 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,1% (2023: 104,1%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 124,6% (2023: 125,3%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan wordt jaarlijks geactualiseerd.

De beleidsdekkingsgraad is 2 procentpunten (2023: 2 procentpunten) hoger dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 Pensioenwet in 2022 het bestaande herstelplan geactualiseerd en het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB. In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2022 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet volledig indexeren. Hierbij volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad in het verslagjaar ten opzichte van de prognose volgens het herstelplan is als volgt:

	2024		2023	
	Realisatie	Herstelplan	Realisatie	Herstelplan
Nominale dekkingsgraad begin van het jaar	121,2%	0,0%	122,4%	0,0%
Premies	-1,3%	0,0%	-0,4%	0,0%
Pensioenuitkeringen	0,6%	0,0%	0,6%	0,0%
Indexering pensioenrechten	-4,0%	0,0%	-3,4%	0,0%
Wijziging rekenrente pensioenverplichtingen	-2,3%	0,0%	-4,1%	0,0%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	6,5%	0,0%	6,6%	0,0%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,0%	0,0%	-1,0%	0,0%
Overige oorzaken	0,4%	0,0%	0,5%	0,0%
Nominale dekkingsgraad eind van het jaar	120,1%	0,0%	121,2%	0,0%

De gemiddelde rekenrente behorend bij de verwachte kasstromen van de pensioenuitkeringen is in 2024 gedaald van 2,34% naar 2,16%. In het herstelplan wordt uitgegaan van een onveranderde rentetermijnstructuur DNB.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent, de break-even inflatie, wordt bepaald door euro inflation linked staatsobligaties, die gekoppeld zijn aan de Europese Harmonized Inflation Consumer Price (excluding tobacco) inflatie-index, te vergelijken met nominale euro staatsobligaties van vergelijkbare looptijden.

De reële dekkingsgraad bedraagt 80,0% (2023: 77,1%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van negatief 0,04% (2023: negatief 0,1%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2024	2023
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	77,1%	74,5%
Premies	-1,6%	-0,7%
Pensioenuitkeringen	-0,1%	-0,3%
Indexering pensioenrechten	-1,3%	0,8%
Wijziging rekenrente rentedeel	-1,1%	-2,1%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	5,0%	1,4%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	4,1%	4,0%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,9%	-0,5%
Overige oorzaken	-0,2%	0,0%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	80,0%	77,1%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie.

De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 93,5% (2023: 92,9%).

De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 13,5 procentpunten (2023: 15,8 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevastperiode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2024	2023
Vastrentende waarden op basis van marktrente	14,7	14,8
Interest rate swaps op basis van marktrente	17,6	18,4
Vastrentende waarden incl. derivaten (op basis van marktrente)	16,1	16,1
Pensioenverplichtingen op basis van rentetermijnstructuur DNB	17,2	17,1
Mismatch bij renteschok van 0,01%	4,0	5,4
Mismatch bij renteschok van 1,0%	5,0	6,3

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds, emerging market debt en leveraged loans buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking door middel van omvang en samenstelling van de portefeuille obligaties en de interest rate swaps tezamen bedraagt ultimo 2024 ongeveer 77% (2023: ongeveer 69%). Deze effectiviteit is gebaseerd op de strategische afdekking. Op basis van de feitelijke afdekking bedraagt de effectiviteit ultimo 2024 ongeveer 77% (2023: ongeveer 69%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methodiek voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties, de interest rate swaps als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2024 ongeveer 77% (2023: ongeveer 68%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 procentpunt (2023: 1,0 procentpunt). Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 maal (2023: 1,0 maal) de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 procentpunt (2023: 1,0 procentpunt). Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 maal (2023: 1,0 maal) de modified duration als percentage.

Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

	2024	2023
Daling marktrente met 1,0%	-7,3%	-8,8%
Stijging marktrente met 1,0%	7,6%	9,3%
Daling rekenrente (rentetermijnstructuur van DNB) met 1,0%	-7,3%	-8,8%
Stijging rekenrente (rentetermijnstructuur van DNB) met 1,0%	7,6%	9,4%

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is hieronder opgenomen.

De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 8% (2023: ongeveer 11%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%.

Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2023: ongeveer 2 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van deze beleggingen daarentegen resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2023: ongeveer 4 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is hieronder opgenomen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 44% (2023: ongeveer 32%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2023: ongeveer 15 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2023: ongeveer 18 procentpunten).

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2024	2023
Kantoren	58,5	64,0
Participaties in vastgoedmaatschappijen	57,2	104,0
Winkels	47,7	42,3
Woningen	106,1	78,8
Overig	143,7	150,7
Totaal	413,2	439,8

De samenstelling van de vastgoedportefeuille naar regio is als volgt:

	2024	2023
Europa	360,0	381,8
Noord-Amerika	32,4	42,2
Midden- en Zuid-Amerika	0,2	0,2
Azië	14,7	11,3
Overig	6,0	4,3
Totaal	413,2	439,8

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2024	2023
Financiële instellingen	273,1	203,7
Informatietechnologie	406,2	267,2
Energie	27,8	33,3
Telecommunicatie	110,4	96,6
Consument cyclisch	160,9	123,6
Consument defensief	157,2	94,2
Industrie	157,6	117,1
Basismaterialen	35,3	39,1
Gezondheidszorg	155,1	150,3
Nutsbedrijven	30,1	38,4
Overig	279,3	273,5
Totaal	1.793,1	1.437,0

De samenstelling van de aandelenportefeuille naar regio is als volgt:

	2024	2023
Europa	241,8	229,0
Noord-Amerika	1.058,5	850,1
Midden- en Zuid-Amerika	64,6	46,8
Azië	375,1	265,7
Overig	53,1	45,4
Totaal	1.793,1	1.437,0

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende- waarden	Overige	Totaal	Valuta- afdekking	Netto- positie
2024							
Euro	235,7	117,5	1.684,9	-191,0	1.847,1	1.482,6	3.329,7
Amerikaanse dollar	104,5	1.110,2	635,9	7,4	1.858,0	-1.390,2	467,8
Canadese dollar	0,1	38,7	2,8	0,2	41,8	-31,6	10,2
Australische dollar	8,4	14,0	0,2	0,2	22,8	-17,1	5,7
Japanse yen	11,1	69,2	-0,5	0,3	80,1	-62,3	17,8
Britse pond	16,8	51,3	12,6	0,0	80,7	-50,1	30,6
Zwitserse frank	0,0	28,5	0,3	0,2	29,0	-0,3	28,7
Zweedse kroon	6,5	9,1	-	0,0	15,6	-9,5	6,1
Overige valuta's	30,1	354,6	-4,6	1,0	381,1	-2,8	378,3
Totaal	413,2	1.793,1	2.331,6	-181,7	4.356,2	-81,3	4.274,9
2023							
Euro	226,1	108,9	1.691,0	-262,7	1.763,4	1.329,3	3.092,7
Amerikaanse dollar	115,3	874,4	575,7	6,0	1.571,3	-1.141,3	430,0
Canadese dollar	0,3	36,4	3,4	0,1	40,3	-30,5	9,8
Australische dollar	18,4	18,2	-0,4	0,1	36,4	-27,5	8,8
Japanse yen	16,5	73,0	-2,3	0,2	87,5	-67,9	19,6
Britse pond	22,3	46,3	14,5	-0,2	83,0	-50,6	32,4
Zwitserse frank	5,3	29,4	0,3	0,1	35,1	-0,3	34,7
Zweedse kroon	11,8	9,6	-	0,0	21,3	-12,6	8,7
Overige valuta's	23,8	240,8	-4,4	0,7	260,9	-2,6	258,3
Totaal	439,8	1.437,0	2.278,0	-255,7	3.899,1	-4,2	3.894,9

Kolom Overige is inclusief de interestswaps en equity derivaten.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 7 procentpunten (2023: ongeveer 6 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 7 procentpunten (2023: ongeveer 6 procentpunten).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar regio is als volgt:

	2024	2023
Europa	1.746,6	1.735,0
Noord-Amerika	295,3	268,7
Midden- en Zuid-Amerika	159,7	148,2
Azië	69,4	68,7
Overig	60,5	57,4
Totaal	2.331,6	2.278,0

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. De vastrentende waarden worden op basis van doorkijk in onderstaande tabellen uitgesplitst naar kredietwaardigheid, regio en resterende looptijd.

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2024	2023
AAA-rating	742,1	748,9
AA-rating	679,8	663,3
A-rating	82,0	108,1
BBB-rating	184,3	183,9
Lagere rating dan BBB	469,3	412,9
Geen rating	174,2	160,9
Totaal	2.331,6	2.278,0

De onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) van EUR 487,3 miljoen (2023: EUR 487,9 miljoen) zijn verdeeld over AAA EUR 183,8 miljoen (2023: EUR 185,2 miljoen), AA EUR 278,2 miljoen (2023: EUR 292,5 miljoen) en geen rating EUR 25,3 miljoen (2023: 10,2 miljoen). In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een drietal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin geen officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AAA, AA en geen rating.

De resterende looptijd van de portefeuille vastrentende waarden is als volgt samengesteld:

	2024	2023
Korter dan 1 jaar	264,9	288,6
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	369,7	333,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	314,7	295,0
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	682,1	674,0
Langer dan 20 jaar	700,2	686,7
Totaal	2.331,6	2.278,0

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2022 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting. Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevensrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen partnerpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetafels met correcties voor ervaringssterfte.

Tenslotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige arbeidsongeschiktheidspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsresultaten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels.

Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk het risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden. Het totaal van de illiquide beleggingen maakt ongeveer 26% (2023: ongeveer 24%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale obligatieportefeuille vermeld. Duitse, Nederlandse en Franse staatsobligaties en een drietal beleggingsfondsen dat belegt in woninghypotheken maken gezamenlijk ongeveer 53% (2023: ongeveer 56%) uit van de totale Vastrentende waarden portefeuille.

De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 2% (2023: ongeveer 1%) van de marktwaarde van de portefeuille vastrentende waarden. Voor de derivatenposities zijn voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten uit aan BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V., zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2024 (en 2023) is aan deze voorwaarde voldaan.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan. Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggings- portefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere tracking error impliceert een hogere mate van actief risico. De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2024 rond 0,4% bewogen (2023: rond 0,6%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,3% (2023: 1,3%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitstoets van DNB wordt alleen rekening gehouden met het actieve risico in de aandelenportefeuille. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt slechts 0,0 procentpunt (2023: 0,0 procentpunt). Naast de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's wordt nog het indexeringsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexering vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Indexeringsrisico is het risico dat de indexeringsambitie niet wordt gerealiseerd als gevolg van tegenvallend rendement op de beleggingen, tegenvallende inflatie, daling van de marktrente en demografische ontwikkelingen.

Door middel van de reële dekkingsgraad kan inzicht worden gegeven in de mate waarin in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 80,0% (2023: 77,1%).

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(Bedragen in miljoenen euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

8 Premies

in EUR mln	2024	2023
Reguliere premie werkgeversdeel	108,2	91,8
Reguliere premie deelnemersdeel	13,9	14,7
Totale premie	122,1	106,5

De feitelijke premie bedraagt EUR 122,1 miljoen (2023: EUR 106,5 miljoen).

De kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 1 Pensioenwet bedraagt EUR 168,7 miljoen (2023: EUR 117,3 miljoen) en de gedempte kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet bedraagt EUR 141,4 miljoen (2023: EUR 113,5 miljoen).

De kostendekkende premie en de gedempte kostendekkende premie zijn als volgt samengesteld:

in EUR mln	Kostendeekkende premie	Gedempte kosten-dekkende premie
2024		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	77,9	45,4
Individuele salarisontwikkeling	47,5	25,9
Toegezegde indexering	-	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	5,8	5,1
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	6,9	6,9
Solvabiliteitsopslag	30,6	17,8
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-	40,3
Totaal	168,7	141,4
2023		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	64,3	46,6
Individuele salarisontwikkeling	-	-
Toegezegde indexering	22,0	15,8
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,9	4,6
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	5,5	5,5
Solvabiliteitsopslag	20,6	15,1
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-	25,9
Totaal	117,3	113,5

De kostendeekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendeekkende premie bedraagt 2,2% (2023: 2,4%).

De gedempte kostendeekkende premie wordt berekend op basis van het verwachte (reële) rendement op de strategische beleggingsportefeuille van 2,1% (2023: 1,7%).

Begin 2024 was de verwachting dat de feitelijke premie EUR 17,3 miljoen lager zou zijn dan de gedempte premie (de premie die het pensioenfonds minimaal moet ontvangen). Om het tekort aan te vullen, is na overleg met sociale partners het bedrag van EUR 17,3 miljoen onttrokken aan de premiereserve. Rekening houdend met de onttrekking uit de premiereserve is de feitelijke premie EUR 29,3 miljoen (2023: EUR 5,4 miljoen lager) lager dan de zuiver kostendeekkende premie en EUR 2,0 miljoen (2023: EUR 1,6 miljoen hoger) lager dan de gedempte kostendeekkende premie.

9 Waardeoverdrachten

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

in EUR mln	2024	2023
Inkomende waardeoverdrachten	1,1	5,0
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,4	-1,7
Saldo	-0,3	3,3

10 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar. Ook is hieronder opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de individuele salarisontwikkeling.

in EUR mln	2024	2023
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-81,8	-67,8
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	-46,4	-21,5
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	-3,1	-1,9
Totaal	-131,3	-91,2

11 Indexering

Onder indexering is opgenomen de toegekende indexering onder zowel de middelloonregeling als de eindloonregeling. Het effect van de individuele salarisontwikkeling onder de eindloonregeling is opgenomen onder pensioenopbouw.

in EUR mln	2024	2023
Actieve deelnemers	-65,0	-80,6
Actieve deelnemers voorgaand jaar	-	-
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	-44,1	-
Saldo	-109,1	-80,6

De pensioenrechten van de actieve deelnemers aan zowel de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) als de middelloonregeling (pensioenreglement 2008B) zijn per 1 januari 2025 verhoogd met 3,10%. (1 januari 2024: 5,17%).

De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten van de actieve en de gewezen deelnemers zijn per 1 januari 2025 met 3,50% verhoogd (1 januari 2024: niet verhoogd).

12 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

in EUR mln	2024	2023
Totaal	-112,3	-95,2

13 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

in EUR mln	2024	2023
Totaal	-61,6	-99,4

De afgeleide rekenrente is in 2024 gedaald van 2,3% naar 2,2% en in 2023 gedaald van 2,6% naar 2,3%.

14 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen.

De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

in EUR mln	2024	2023
Onttrekking pensioenuitkeringen	87,1	76,7
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	1,9	1,6
Totaal	89,0	78,3

15 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

in EUR mln	2024	2023
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-1,7	-5,4
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,6	1,7
Saldo	-0,1	-3,7

16 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

in EUR mln	2024	2023
Rekenrente, wijziging UFR	-	-8,6
Levensverwachting	-22,9	-
Verhoging Excassokosten	-	-9,0
Overige actuariële grondslagen	-4,0	-4,6
Totaal	-26,9	-22,2

In 2023 is de hoogte van de kostenvoorziening aangepast van 2,2% naar 2,5% van de technische voorzieningen.

Het effect van de levensverwachting is samengesteld uit het effect van het toepassen van de prognosetafels 2024 (+EUR 3,4 miljoen) en het effect van de aanpassing van de fondsspecifieke ervaringssterfte (-EUR 26,4 miljoen).

17 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

in EUR mln	2024	2023
Actuariële resultaten, per saldo	-2,1	1,2
Totaal	-2,1	1,2

18 Pensioenuitkeringen

in EUR mln	2024	2023
Ouderdomspensioen	-68,8	-67,3
Nabestaandenpensioen	-2,4	-1,0
Wezenpensioen	-0,1	-2,1
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-1,0	-0,1
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	-72,3	-70,5
Totaal afkopen pensioenen	-13,4	-5,3
Totaal	-85,7	-75,8

De afkopen hebben tot een bedrag van EUR 13,4 miljoen betrekking op de Netto Aanvullende Pensioenregeling (2023: EUR 5,3 miljoen).

19 Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

in EUR mln	2024	2023
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	-8,4	-7,1
Overige kosten	-2,6	-1,9
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	-11,0	-9,0
Toegerekend aan vermogensbeheer	2,2	1,9
Totaal	-8,8	-7,1

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2023: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda (bestuurs- en commissievergaderingen en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar en de daarin gerelateerde bestuursondersteuning.

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

20 Beleggingsresultaten

De beleggingsresultaten kunnen als volgt worden weergegeven: De directe beleggingsresultaten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsresultaten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

in EUR mln	Direct	Indirect	Totaal
2024			
Vastgoed	-	2,6	2,6
Aandelen	0,6	331,0	331,6
Vastrentende waarden	26,3	65,1	91,4
Rentederivaten	-29,9	-17,0	-46,9
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	-3,0	381,7	378,7
Valutaderivaten		-20,7	-20,7
Totaal vóór kosten	-3,0	361,0	358,0
Kosten van vermogensbeheer			-8,8
Totaal			349,2
2023			
Vastgoed	-	-25,3	-25,3
Aandelen	0,1	177,4	177,5
Vastrentende waarden	16,0	131,3	147,3
Rentederivaten	-12,7	12,3	-0,4
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	3,4	295,7	299,1
Valutaderivaten		21,9	21,9
Totaal vóór kosten	3,4	317,6	321,0
Kosten van vermogensbeheer			-6,7
Totaal			314,3

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen, zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten (rentederivaten en valutaderivaten) zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

in EUR mln	2024	2023
Beheer beleggingen	5,5	4,0
Advies	0,5	0,6
Overig	0,7	0,4
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	6,7	5,0
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	2,1	1,7
Totaal	8,8	6,7

De niet-rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

in EUR mln	Kosten vermogens- beheer	Transactie kosten fondsen	Toe- en uittredings- vergoeding
2024			
Vastgoed	3,5	0,0	0,0
Aandelen	10,8	0,6	0,2
Vastrentende waarden	3,8	2,1	-
Totaal beleggingsfondsen	18,1	2,7	0,2
Rentederivaten	-	0,3	-
Valutaderivaten	-	0,1	-
Totaal	18,1	3,0	0,2
2023			
Vastgoed	3,2	0,1	0,1
Aandelen	7,7	0,7	0,5
Vastrentende waarden	3,4	2,7	0,4
Totaal beleggingsfondsen	14,3	3,5	1,0
Rentederivaten	-	0,1	-
Valutaderivaten	-	0,2	-
Totaal	14,3	3,8	1,0

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uitteedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

21 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten

in EUR mln	2024	2023
Resultaat deelnemingen	0,8	0,2
Overige baten	0,5	-
Totaal	1,3	0,2

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

in EUR mln	2024	2023
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	176,6	119,9
Resultaat op premies	-15,6	9,7
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,4	-0,4
Resultaat op pensioenuitkeringen	1,4	0,9
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten en afkopen	-0,5	0,1
Wijziging actuariële grondslagen	-26,9	-22,2
Actuariële resultaten	-2,1	1,2
Resultaat op toeslagverlening	-109,1	-80,6
Totaal	23,4	28,6

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

in EUR mln	2024	2023
Resultaat beleggingsactiviteiten	350,4	314,5
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	-112,3	-95,2
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-61,6	-99,4
Totaal	176,5	119,9

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. De rentetoevoeging aan de voorziening

pensioenverplichtingen is in 2024 gebaseerd op een rekenrente van 3,4% (2023: 3,3%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2024 gedaald van 2,3% naar 2,2% en in 2023 gedaald van 2,6% naar 2,3%.

Resultaat op premies

in EUR mln	2024	2023
Premies	122,1	106,5
Beschikbaar voor administratiekosten	-6,9	-5,5
Beschikbaar voor excassokosten	-2,6	-2,0
Totaal premies voor risico pensioenfonds	112,6	99,0
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-81,8	-67,8
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	-46,4	-21,5
Totaal	-15,6	9,7

De premies worden aangewend voor onder meer de inkoop van pensioenrechten, kostendekking en versterking van het eigen vermogen. Er is geen specifiek voor de financiering van voorwaardelijke indexering bestemde premiecomponent overeengekomen. Een positief resultaat op premies wordt aangewend voor versterking van het eigen vermogen.

Resultaat op waardeoverdrachten

in EUR mln	2024	2023
Inkomende waardeoverdrachten	1,1	5,0
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-1,7	-5,4
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-0,6	-0,4
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,4	-1,7
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,6	1,7
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	0,2	-
Totaal	-0,4	-0,4

Resultaat op pensioenuitkeringen

in EUR mln	2024	2023
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	87,1	76,7
Werkelijke pensioenuitkeringen	-85,7	-75,8
Totaal	1,4	0,9

Het resultaat op pensioenuitkeringen wordt mede veroorzaakt door de afkopen pensioenen met betrekking tot de Netto Aanvullende Pensioenregeling.

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

in EUR mln	2024	2023
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	9,5	7,5
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-3,1	-1,9
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	1,9	1,6
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	8,3	7,2
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-8,8	-7,1
Totaal	-0,5	0,1

Wijziging actuariële grondslagen

in EUR mln	2024	2023
Rekenrente	-	-8,6
Levensverwachting	-22,9	-
Verhoging excassokostenopslag	-	-9,0
Overige actuariële grondslagen	-4,0	-4,6
Totaal	-26,9	-22,2

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

in EUR mln	2024	2023
Overgang op prognosetafels AG 2024	3,5	-
Wijziging correctiefactoren	-26,4	-
Totaal	-22,9	-

In 2024 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuariel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Actuariële resultaten

in EUR mln	2024	2023
Sterfte	-3,9	-2,5
Arbeidsongeschiktheid	0,4	1,9
Flexibele keuzemogelijkheden	1,4	1,8
Totaal	-2,1	1,2

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid bestaat voornamelijk uit het voordelige verschil tussen de gevraagde risicopremie en de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid.

Op flexibele keuzemogelijkheden is een winst geboekt van EUR 1,4 miljoen (2023: EUR 1,8 miljoen winst). De keuzemogelijkheden betreffen onder meer wijziging in de verhouding tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen en pensioenvervroeging.

Resultaat op indexering

in EUR mln	2024	2023
Beschikbaar uit premies	-	-
Toegekende indexering	-109,1	-80,6
Totaal	-109,1	-80,6

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves van het pensioenfonds. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- KLM Cityhopper B.V. (werkgever);
- de bestuursleden van het pensioenfonds (inclusief de onafhankelijk voorzitter van het fonds, die tevens niet-uitvoerend bestuurslid is) en hun nauwe verwanten;
- de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V., BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de directieleden van de vier Blue Sky Group-vennootschappen.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting op pagina 72 en 73.

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

De uitvoering van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM en Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 70% (2023: ongeveer 70%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

In 2024 betaalde het pensioenfonds in totaal en afgerond EUR 748 duizend (2023: EUR 629 duizend). Van dit bedrag is afgerond EUR 528 duizend aan de uitvoerende bestuursleden betaald en afgerond EUR 220 duizend aan de niet-uitvoerende bestuursleden.

Honorarium accountant

De aan het verslagjaar toegerekende accountantshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen totaal EUR 109 duizend (2023: EUR 128 duizend). Deze bedragen zijn inclusief BTW.

in EUR mln	2024	2023
Controle jaarrekening en jaarstaten DNB	109	128
Overige controle-opdrachten	-	-
Totaal	109	128

Per 1 januari 2024 is BDO Audit & Assurance B.V. aangesteld als accountant van het pensioenfonds. De accountantscontrole over het boekjaar 2023 is verzorgd door KPMG.

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toezichthouder

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Blue Sky Group heeft in maart 2024 bekend gemaakt dat zij de focus volledig gaat leggen op pensioenbeheer. Doel van deze nieuwe strategie is het behouden en verder uitbouwen van de positie van Blue Sky Group in de Nederlandse pensioenmarkt. Het bestuur van het pensioenfonds kon zich ook als aandeelhouder van Blue Sky Group vinden in deze strategische keuze. Blue Sky Group heeft haar vermogensbeheerbedrijf, dat voor de drie KLM-pensioenfondsen werkt, vanaf 1 januari 2025 bij Achmea Investment management ondergebracht. Op 1 april 2025 heeft de juridische fusie plaatsgevonden. De continuïteit van de dienstverlening aan het pensioenfonds is geborgd. Het pensioenfonds had zijn vermogensbeheeractiviteiten al volledig uitbesteed en dit blijft ook vanaf 1 januari 2025 zo.

Amstelveen, 22 mei 2025

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Mark-Jan Boes
Arnout Korteweg
Bette Moerkercken van der Meulen
Marguerite Moquette
Kees Porskamp
Donald Schut
Albert Smidt
Selma Smit-Bos
Jaap-Willem Verweij
Theo Wentink

Overige gegevens

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht. Overeenkomstig de in de ABTN vastgelegde regeling wordt een deel van het resultaat toegevoegd of onttrokken aan bestemmingsreserves.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel te Amstelveen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2024.

Onafhankelijkheid

Als waarmederkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 21,3 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen). Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 22 mei 2025

drs. W. Hoekert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Accountantsverklaring

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2024

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2024 van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel te Amstelveen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel op 31 december 2024 en van het saldo van baten en lasten over 2024 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2024;
2. de staat van baten en lasten over 2024; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. Onderstaande informatie ter ondersteuning van ons oordeel en onze bevindingen moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 21,3 miljoen. De materialiteit is gebaseerd op 0,5% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en reserves. Het pensioenvermogen en de dekkingsgraad van het pensioenfonds en de mogelijkheid om aan de verplichtingen naar haar deelnemers te voldoen, zijn belangrijke indicatoren voor de gebruiker van de jaarrekening. Wij houden ook rekening met afwijkingen

en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 1 miljoen rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Controleaanpak continuïteit

Pensioenfondsen zijn op grond van de wetgeving gehouden om een adequate vermogensdekking (het vereist eigen vermogen) aan te houden. Het vereist eigen vermogen wordt op basis van het financieel toetsingskader bepaald. Als de beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds lager is dan het vereist eigen vermogen, moet een herstelplan worden opgesteld waaruit blijkt hoe het pensioenfonds het eigen vermogen op het vereiste niveau brengt. Als het pensioenfonds niet kan voldoen aan het herstel zullen aanvullende maatregelen moeten worden getroffen. Daar waar nodig zullen de rechten van de (gewezen) deelnemers moeten worden aangepast zodat weer aan het vereist eigen vermogen wordt voldaan.

Zoals opgenomen op pagina 93 bedraagt de beleidsdekkingsgraad ultimo 2024: 124,6%.

Op pagina 11 van het jaarverslag besteedt het bestuur aandacht aan de toekomst van het pensioenfonds. Het bestuur heeft op pagina 73 van de jaarrekening toegelicht, dat de jaarrekening is opgemaakt uitgaande van de continuïteit van het geheel van de activiteiten van het pensioenfonds.

Onze werkzaamheden om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te evalueren omvatten onder andere:

- ▶ Het verkrijgen van controle-informatie over het continuïteitsrisico en de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling bij de vaststelling van bedragen en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen;
- ▶ Overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante elementen bevat en consistent is met onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole. Wij hebben hierbij onder andere aandacht besteed aan de bepaling van het vereist eigen vermogen en de dekkingsgraden;
- ▶ Het nagaan of het bestuur gebeurtenissen of omstandigheden heeft geïdentificeerd die gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van het pensioenfonds om haar continuïteit te handhaven (hierna: continuïteitsrisico's);
- ▶ Overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot een continuïteitsrisico;
- ▶ Het inwinnen van inlichtingen bij het bestuur over haar kennis van continuïteitsrisico's na de periode van de door het bestuur verrichte continuïteitsbeoordeling;
- ▶ Het inspecteren van correspondentie met relevante toezichthoudende instanties;
- ▶ Bespreken met het bestuur wat de impact is van de Wet Toekomst Pensioenen op het pensioenfonds.

De financiële positie van het pensioenfonds en de wettelijke mogelijkheid om onder bepaalde omstandigheden de pensioenverplichtingen te kunnen aanpassen zijn een belangrijk onderdeel van bovenstaande evaluatie.

Onze controlewerkzaamheden hebben geen indicaties opgeleverd dat de continuïteitsveronderstelling van het bestuur niet passend is en hebben niet geleid tot identificatie van continuïteitsrisico's.

Controleaanpak frauderisico's

Wij hebben risico's geïdentificeerd en ingeschat op een afwijking van materieel belang op de jaarrekening die het gevolg zijn van fraude en het niet-naleven van wet- en regelgeving. Wij hebben tijdens onze controle inzicht verkregen in het pensioenfonds en haar omgeving, de componenten van het interne beheersingssysteem, waaronder het risico-inschattingsproces en de wijze waarop het bestuur inspeelt op frauderisico's en het interne beheersingssysteem monitort en de wijze waarop het verantwoordingsorgaan toezicht uitoefent, alsmede de uitkomsten daarvan. Wij verwijzen naar pagina 53 van het jaarverslag, waarin het bestuur haar frauderisicoanalyse heeft opgenomen.

Wij hebben de opzet en bestaan van de relevante aspecten van het interne beheersingssysteem geëvalueerd waaronder bijvoorbeeld de gedragscode, klokkenluidersregeling en de incidentenregistratie en in het bijzonder de frauderisicoanalyse. Voor zover wij noodzakelijk achten hebben wij de werking getoetst van interne beheersmaatregelen gericht op het mitigeren van frauderisico's. Significante tekortkomingen inzake de interne beheersing hebben wij schriftelijk gecommuniceerd met het bestuur.

Als onderdeel van ons proces voor het identificeren van risico's op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening die het gevolg is van fraude, hebben wij frauderisicofactoren overwogen met betrekking tot frauduleuze financiële verslaggeving, oneigenlijke toe-eigening van activa en omkoping en corruptie. Wij hebben geëvalueerd of deze factoren een indicatie vormden voor de aanwezigheid van het risico op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

In onze controle bouwen wij een element in van onvoorspelbaarheid. Ook hebben wij de uitkomst van andere controlewerkzaamheden beoordeeld en overwogen of er bevindingen zijn die aanwijzing geven voor fraude of het niet-naleven van wet- en regelgeving.

Wij hebben kennis genomen van de beschikbare informatie en om inlichtingen gevraagd bij leden van het bestuur.

Uit onze werkzaamheden volgden geen signalen of vermoedens van fraude die kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang.

De door ons geïdentificeerde frauderisico's en uitgevoerde specifieke werkzaamheden zijn als volgt:

WAARDERING VAN DE TECHNISCHE VOORZIENINGEN

Beschrijving:	Vanwege het schattingselement in het bepalen van de grondslagen voor de berekening van de technische voorzieningen, de omvang van de technische voorzieningen en de impact van de technische voorzieningen op de beleidsdekkingsgraad en daarmee op de besluitvorming onderkennen wij een frauderisico ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen.
Onze controleaanpak:	Dit frauderisico is tevens een van de kernpunten van onze controle. Daarom verwijzen wij naar het kernpunt 'Schattingen in de waardering van de technische voorzieningen'.

PREMIEBIJDRAGEN EN BELEGGINGSRESULTATEN

Beschrijving:	Op grond van onze beroepsregels gaan wij uit van een verondersteld frauderisico ten aanzien van de opbrengstverantwoording. Op basis van onze risicoanalyse onderkennen wij een frauderisico ten aanzien van de
---------------	---

	opbrengstverantwoording in de niet-routinematige / handmatige journaalboekingen in de opbrengstverantwoording.
Onze controleaanpak:	Wij hebben, vanuit de memoriaalboekingen, eerst de boekingen met betrekking tot reguliere, periodieke, premie- en beleggingsopbrengsten aangesloten met de ontvangen premie-inkomsten of de door de vermogensbeheerders verantwoorde beleggingsopbrengsten. Voor de resterende, niet-routinematige / handmatige journaalposten, hebben wij per journaalpost de juistheid van de journaalpost vastgesteld aan de hand van de onderliggende brondocumentatie.

DOORBREKEN VAN DE INTERNE BEHEERSING DOOR HET BESTUUR

Beschrijving:	Bij onze controlewerkzaamheden hebben we aandacht besteed aan het risico dat het bestuur de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, inclusief een evaluatie van aanwijzingen van mogelijke oneigenlijke beïnvloeding door het bestuur, hetgeen een risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening als gevolg van fraude kan betekenen. Op basis van onze risicoanalyse hebben wij vastgesteld op welke manieren het bestuur de aanwezige interne beheersing kan doorbreken. Wij zien het risico op het doorbreken van de interne beheersing in het doorvoeren van handmatige journaalboekingen en in het vaststellen van de te hanteren veronderstellingen voor de berekening van de technische voorziening.
Onze controleaanpak:	Wij hebben specifieke werkzaamheden uitgevoerd, zijnde data-analyses op de grootboekmutaties, inclusief de memoriaalboekingen en de werkzaamheden zoals in de kernpunten beschreven. Daarnaast hebben wij de rapportages van de sleutelfunctionarissen (actuaireel, risicobeheer, interne audit) doorgenomen. Hieruit hebben wij geen indicaties op het doorbreken van de interne beheersing en hieruit volgende afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of non-compliance geconstateerd. Ten aanzien van het vaststellen van de te hanteren veronderstellingen voor de berekening van de technische voorziening verwijzen wij naar de sectie 'kernpunten van onze controle' in onze verklaring.

Controleaanpak niet-naleven van wet- en regelgeving

Wij hebben de omstandigheden ingeschat met betrekking tot het risico van niet-naleven van wet- en regelgeving waarvan redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze van materiële invloed kunnen zijn op de jaarrekening. Onze inschatting en de daarop volgende controlewerkzaamheden zijn in lijn met NBA-handreiking 1144 'Specifieke verplichtingen vanuit de toezichtwet- en regelgeving voor de interne auditor en de externe accountant bij pensioenfondsen' en onze ervaring in de sector. Deze werkzaamheden bestaan uit: afstemming met het bestuur, het lezen van notulen en het kennisnemen van rapporten van de compliance officer en het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden gericht op transactiestromen, jaarrekeningposten en toelichtingen. Wij hebben verder kennis genomen van correspondentie met toezichthouders en zijn alert geweest op indicaties voor een (mogelijke) niet-naleving gedurende de controle. Ten slotte hebben wij schriftelijk de bevestiging ontvangen dat alle bekende gebeurtenissen van niet-naleving van wet- en regelgeving met ons zijn gedeeld.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van niet-nakomen van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

Reikwijdte

Uitbesteding van processen aan dienstverleners

Het pensioenfonds heeft het beheer van beleggingen uitbesteed aan Blue Sky Group (fiduciair vermogensbeheerder) en Cardano (LDI-beheer) (hierna: 'vermogensbeheerders'). De pensioenadministratie is uitbesteed aan Blue Sky Group (hierna 'pensioenuitvoeringsorganisatie'). De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die zijn verstrekt door de vermogensbeheerders en informatie over de technische voorzieningen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door de pensioenuitvoeringsorganisatie.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van het pensioenfonds. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor het pensioenfonds relevante interne beheersingsmaatregelen van de dienstverleners in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE-3402 Type II)-rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen, beoordelen van de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2024 en het beoordelen van de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan de dienstverleners.

Wij hebben gegevensgerichte werkzaamheden verricht op onder andere de beleggingsopbrengsten, premiebijdragen en uitkeringen. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen de beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en uitkeringen gecontroleerd aan de hand van brondocumentatie bij het pensioenfonds.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede processen en de aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemersgegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de technische voorzieningen, premiebijdragen en uitkeringen verkregen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

SCHATTINGEN IN DE WAARDERING VAN DE TECHNISCHE VOORZIENINGEN

Beschrijving:

De technische voorzieningen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds. De waardering van de technische voorziening komt tot stand op basis van een berekening van aanspraakgegevens van deelnemers en belangrijke schattingen.

De technische voorzieningen worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en

	schattingselementen, zoals de door De Nederlandsche Bank ('DNB') gepubliceerde rentetermijnstructuur, kostenopslagen en de door het Actuariel Genootschap (AG) gepubliceerde levensverwachtingen (tafels). Deze tafels worden gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij het pensioenfonds. De waarderingsgrondslagen voor de technische voorzieningen zijn beschreven in het hoofdstuk 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' op pagina 76 en 77 van de jaarrekening. In verband met de complexe berekening en de significante schattingselementen is deze post een kernpunt voor onze controle.
Onze controleaanpak:	Wij hebben de aan de voorziening ten grondslag liggende basisgegevens gecontroleerd, rekening houdend met NBA-handreiking 1120: 'Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris bij de controle van de jaarrekening en staten van pensioenfondsen'. Bij deze basisgegevens hebben wij een goedkeurende controleverklaring verstrekt. Verder hebben wij de toereikendheid van de technische voorzieningen beoordeeld door het toetsen van de door het bestuur gehanteerde uitgangspunten. Dit hebben wij onder andere gedaan door het beoordelen van de gehanteerde rekenrente, overlevingstafel, ervaringssterfte en kostenopslagen. Als onderdeel van onze werkzaamheden hebben wij eveneens de competentie, capaciteiten en objectiviteit van de door het bestuur ingeschakelde certificerend actuaris beoordeeld. Wij hebben bij de controle van de juistheid en toereikendheid van de technische voorzieningen gebruik gemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van het pensioenfonds. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruik gemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2024. Hierbij hebben wij de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen, alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en besproken met de certificerend actuaris. De gehanteerde grondslagen en veronderstellingen, zoals vermeld op pagina 76 en 77 van de jaarrekening en de hierbij behorende toelichtingen op pagina 88 en 89 hebben wij getoetst aan de hand van de vereisten van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

WAARDERING EN TOELICHTING VAN NIET-(BEURS) GENOTEERDE BELEGGINGEN

Beschrijving:	De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en worden gewaardeerd op marktwaarde. Door het pensioenfonds wordt voornamelijk belegd via Blue Sky Group (fiduciair vermogensbeheerder) en Cardano (LDI-beheer). Voor een groot gedeelte van de beleggingen wordt de actuele waarde bepaald op basis van de intrinsieke waarde per participatie voor de posities in fondsen. De waarderingsonzekerheid neemt toe bij de posities in niet-(beurs) genoteerde beleggingsfondsen doordat de waarde wordt ontleend aan de opgaven van fondsmanagers. Gezien de omvang van de post hebben wij dit als kernpunt geïdentificeerd in onze controle. Het pensioenfonds heeft de waarderingsgrondslagen beschreven in het hoofdstuk 'Grondslagen voor waardering van activa en passiva' op pagina 75, 76 en 77 van de jaarrekening.
Onze controleaanpak:	Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen getoetst en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2024. Tevens hebben wij de effectieve werking van de interne beheersmaatregelen bij de vermogensbeheerders en custodian beoordeeld op basis van de ontvangen ISAE-3402 Type II-rapportages. De posities in niet-(beurs)genoteerde beleggingen hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen met daarin opgenomen de gecontroleerde waarde per aandeel of participatie. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds ten opzichte van die van de fondsen waarin wordt belegd alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Voor zover wij geen zekerheid kunnen verkrijgen uit een gecontroleerde jaarrekening, omdat deze niet tijdig beschikbaar is of omdat het boekjaar van de betreffende fondsen niet gelijk is aan het boekjaar van het pensioenfonds, hebben wij aanvullende werkzaamheden uitgevoerd. Deze werkzaamheden bestonden uit het onderzoeken van eerdere gecontroleerde jaarrekeningen (back-testing) en het vaststellen van de aansluiting met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum. Als onderdeel van de genoemde werkzaamheden hebben wij de impact van nieuwe informatie tot de datum van onze controleverklaring gemonitord en geëvalueerd. Wij hebben externe bevestigingen opgevraagd van de gehanteerde koersen. Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

EERSTEJAARSCONTROLE

Beschrijving:	Met ingang van boekjaar 2024 is BDO Audit & Assurance B.V. (hierna: 'BDO') de externe accountant van het pensioenfonds. Voor de controle van de jaarrekening van het pensioenfonds is het van belang dat wij voldoende en geschikte controle-informatie ontvangen over de beginbalans per 1 januari 2024 en voldoende inzicht in het pensioenfonds, haar omgeving en specifieke risico's ten behoeve van het opstellen van ons controleplan 2024. Het is daarom belangrijk dat er tijdig duidelijke afspraken zijn gemaakt tussen de voorgaande accountant en de opvolgende accountant om zo de overgang van de controleopdracht effectief te laten verlopen.
Onze controleaanpak:	Na onze benoeming als accountant hebben wij een plan opgesteld om een effectieve transitie van de voorgaande accountant te waarborgen. Onze belangrijkste werkzaamheden omvatten: ▶ Het zekerstellen dat, voor aanvang van onze werkzaamheden, BDO, BDO-partners en medewerkers onafhankelijk zijn van het pensioenfonds; ▶ Het kennisnemen van de strekking van de controleverklaring 2023; ▶ Het bespreken met de voorgaande accountant van de gehanteerde materialiteit, de scope en risico's zoals die door de voorgaande accountant zijn geïdentificeerd; ▶ Het uitvoeren van een review op het controledossier van de voorgaande accountant inzake de jaarrekening 2023 conform de hiervoor geldende standaarden; ▶ Het op basis van documentatie en gesprekken met sleutelfunctionarissen zoals bestuursleden, bestuursondersteuning en de pensioenuitvoeringsorganisatie in kaart brengen van de specifieke risico's in relatie tot de financiële verslaggeving en de jaarrekening van het pensioenfonds; ▶ Het opstellen van een controleplan 2024 op basis van bovenstaande input en het afstemmen hiervan met het bestuur. Tijdens het uitvoeren van onze werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie verkregen over de beginbalans per 1 januari 2024 om onze controle van de jaarrekening 2024 te plannen en uit te voeren. Tevens hebben wij een adequaat inzicht in het pensioenfonds, haar omgeving en specifieke risico's verkregen om onze controle van de jaarrekening 2024 op een effectieve wijze vorm te geven.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- ▶ Kerncijfers;
- ▶ het woord van de voorzitter;
- ▶ het bestuursverslag;
- ▶ de overige gegevens;
- ▶ de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- ▶ met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- ▶ alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door het bestuur benoemd als accountant van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel vanaf de controle van het boekjaar 2024 en zijn sinds dat boekjaar tot nu toe de externe accountant.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan het pensioenfonds haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude en fouten ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische

beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- ▶ het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- ▶ het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van het pensioenfonds;
- ▶ het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving, en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- ▶ het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat het pensioenfonds haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- ▶ het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- ▶ het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amstelveen, 22 mei 2025

BDO Audit & Assurance B.V.
namens deze,

W.J.P. Hoeve RA

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

024
bijlagen

PERSONALIA (stand per 30 april 2025)

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid

L.A. (Arnout) Korteweg (1959)

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens de werknemers

B.E. (Bette Ella) Moerkercken van der Meulen (1978), M.C.G. (Marguerite) Moquette (1966), K. (Kees) Porskamp (1975)

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens KLM

A.J. (Albert) Smidt (1968), J. (Jaap-Willem) Verweij (1972)

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens de pensioengerechtigden

drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink (1951)

Uitvoerend bestuursleden

dr. M.J. (Mark-Jan) Boes (1978), D. (Donald) Schut (1973), mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE (1970)

Auditcommissie

mr. K. (Karin) Bitter, drs. E.E. (Ernst) Hagen, drs. C.H.J. (Coen) Verdegaal

Sleutelfunctiehouder actuarieel

drs. W. (Wichert) Hoekert AAG (Willis Towers Watson Netherlands B.V.)

Sleutelfunctiehouder risicobeheer

drs. B. (Bart) Hulshof

Sleutelfunctiehouder interne audit

drs. A. (Anne) Laning RA RC

Bestuurssecretariaat

drs. N.J.H. (Nicole) Merk-Loeff (senior bestuurssecretaris, Blue Sky Group)

Compliance officer

TriVu

Privacy officer

mr. G. (Grace) Somaroo (Blue Sky Group)

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door de werknemers

L. (Luc) van der Eijk (voorzitter, 1993), J. (Jessica) Vis (1975), D.R. (Dorain) Wetstede (1985)

Benoemd door KLM

D. (Dineke) Stäbler (1967), I. (Ingeborg) Zikken (1973)

Benoemd door de pensioengerechtigden

R.C. (Rob) Koster (1962)

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES BESTUUR (stand per 22 mei 2025)

Bestuur

dr. M.J. (Mark-Jan) Boes

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)

n.v.t.

Assistant Professor in Finance, VU Amsterdam, School of Business and Economics

Lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds Royal Haskoning, Lid Editorial Board Netspar, Gastdocent Vrije Universiteit Amsterdam - Risk Management for Financial Institutions, docent Erasmus Universiteit Rotterdam - opleiding Certified Pension Vermogensbeheer

L.A. (Arnout) Korteweg

Functie in het bestuur:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurder (sinds 1 juli 2023)

DGA Lakor Management B.V.

onafhankelijk voorzitter Stichting Pensioenfonds Sabic, voorzitter adviescollege Lifetri Groep, voorzitter bestuur (afdeling Veluwe) Alzheimer Nederland

B.E. (Bette Ella) Moerkercken van der Meulen

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds 29 september 2022)

FNV

Purser, KLM

n.v.t.

M.C.G. (Marguerite) Moquette

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)

VNC

Purser KLM

Lid KLM-Ledenraad VNC

K. (Kees) Porskamp

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019; van 2010 tot oktober 2019 plaatsvervangend bestuurder)

VNC

Senior purser, KLM

Gemeenteraadslid/fractievoorzitter gemeente Oost Gelre, lid Achterhoek Raad, lid KLM-ledenraad VNC, Public Affairs VNC

Bestuur

D. (Donald) Schut

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2024)

n.v.t.

Pensioenfondsbestuurder

Bestuurslid en sleutelfunctiehouder risicomanagement ondernemingspensioenfonds APF (AkzNobel/Nouryon), niet-uitvoerend bestuurslid bedrijfstakpensioenfonds Particuliere Beveiliging

drs. A.J. (Albert) Smidt

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds 14 december 2022)

KLM

Senior Consultant Pensions & Insurable Benefits

Employer Nominated Trustee, KLM UK Pension Fund,

Managing Director KLM Unterstützungskassen GmbH

mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)

n.v.t.

Partner GPSS B.V.

Voorzitter Stichting Pensioenfonds Openbare Apothekers (SPOA), voorzitter raad van toezicht Bpf Schilders, voorzitter raad van toezicht APF, lid raad van advies CPE-opleiding Erasmus Universiteit, lid raad van advies EPFIF pensioenbestuurstafel

J.W. (Jaap-Willem) Verweij

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019;

bestuurslid sinds mei 2019)

KLM

Director Group Aircraft Finance, KLM

CFO Amsterdam Schiphol Pijpleiding, joint venture Shell en KLM

drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink

Functie in het bestuur:

Voordragende organisatie:

Functie:

Relevante nevenfuncties:

Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)

VOC-KLM

Uitvoerend verzekeringsarts, UWV

n.v.t.

DEELNEMERSBESTAND

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantallen per einde vorig verslagjaar	9.610	3.055
Bij wegens		
- (Her)indiensttreding	656	
- Uitdiensttreding		91
- Toekenning pensioen		
- Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen		
- Revalidatie	6	
- Overige oorzaken		
Af wegens		
- Invaliditeit	44	
- Overlijden	7	2
- Toekenning ouderdomspensioen	57	82
- Uitdiensttreding	91	
- Emigratie/afkoop/overdracht		55
- Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen		
- Afloop wezenpensioen		
- Revalidatie		
- Herindiensttreding		2
- Overige oorzaken		3
Aantal per einde verslagjaar	10.073	3.002

	Ouderdoms- pensioen	Partner- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeids- ongeschikt- heids- pensioen	Totaal pensioen- gerech- tigden
Aantallen per einde vorig verslagjaar	2.547	115	36	231	2.929
Bij wegens					
- (Her)indiensttreding					
- Uitdiensttreding					
- Toekenning pensioen	157	17	8	44	226
- Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen					
- Revalidatie					
- Overige oorzaken			1		1
Af wegens					
- Invaliditeit					
- Overlijden	19	4		1	24
- Toekenning ouderdomspensioen				18	18
- Uitdiensttreding					
- Emigratie/ afkoop/overdracht					
- Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen					
- Afloop wezenpensioen			12		12
- Revalidatie				6	6
- Herindiensttreding					
- Overige oorzaken					
Aantal per einde verslagjaar	2.685	128	33	250	3.096

ONTWIKKELINGEN 2015-2024

	2024	2023	2022	2021	2020
Aantal deelnemers	10.073	9.610	9.413	8.373	8.696
Mannen	1.716	1.623	1.578	1.402	1.466
Vrouwen	8.357	7.987	7.835	6.971	7.230
Aantal gewezen deelnemers	3.002	3.055	3.115	3.435	3.362
Mannen	326	330	338	384	371
Vrouwen	2.676	2.725	2.777	3.051	2.991
Aantal pensioengerechtigden	3.096	2.929	2.796	2.601	2.442
Ouderdomspensioen	2.685	2.547	2.412	2.243	2.090
Mannen	402	389	371	342	309
Vrouwen	2.283	2.158	2.041	1.901	1.781
Partnerpensioen	128	115	106	95	89
Wezenpensioen	33	36	41	37	44
Arbeidsongeschiktheids-pensioen	250	231	237	226	219
Mannen	29	22	27	26	20
Vrouwen	221	209	210	200	199
(bedragen in miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	122	107	93	89	103
Kostendeekkende premie	169	117	143	146	170
Gedempte kostendeekkende premie	141	114	89	78	78
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	72	71	61	57	40
Afkopen pensioenen	14	5	2	4	2
Pensioenuitvoerings-kosten per deelnemer (bedragen in euro's)	495	430	401	374	373
Voorziening pensioenverplichtingen	3.545	3.190	2.878	3.747	3.993

	2024	2023	2022	2021	2020
Beleggingen					
Vastgoed	350	385	440	391	343
Aandelen	1.868	1.487	1.468	1.986	1.859
Vastrentende waarden	2293	2.244	1.879	2.247	1.654
Overig	-235	-221	-239	-84	235
Totaal	4.275	3.896	3.549	4.540	4.091
Rendement					
Vastgoed	0,9%	-5,7%	-6,6%	15,7%	-4,0%
Aandelen	21,8%	13,0%	-10,1%	25,1%	-10,1%
Vastrentende waarden	9,8%	7,8%	-23,1%	-1,5%	4,8%
Totaalrendement	9,0%	9,0%	-22,0%	10,2%	9,2%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	120,1%	121,2%	122,4%	120,0%	101,9%
Beleidsdekkingsgraad	124,6%	125,3%	125,0%	112,6%	95,1%
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	122,8%	123,3%	122,5%	121,5%	122,2%
Reële dekkingsgraad	80,0%	77,1%	74,5%	78,2%	76,0%
Wettelijke reële dekkingsgraad	93,5%	92,9%	95,0%	91,2%	78,0%

	2019	2018	2017	2016	2015
Aantal deelnemers	9.961	9.838	9.779	9.132	9.247
Mannen	1.669	1.660	1.677	1.590	1.614
Vrouwen	8.292	8.178	8.102	7.542	7.633
Aantal gewezen deelnemers	2.633	2.577	2.552	2.702	2.416
Mannen	267	263	256	276	240
Vrouwen	2.366	2.314	2.296	2.426	2.176
Aantal pensioengerechtigden	1.960	1.701	1.500	1.347	1.209
Ouderdomspensioen	1.604	1.365	1.172	1.036	898
Mannen	220	177	145	121	96
Vrouwen	1.384	1.188	1.027	915	802
Partnerpensioen	85	77	67	60	55
Wezenpensioen	52	49	45	46	48
Arbeidsongeschiktheids-pensioen	219	210	216	205	208
Mannen	18	18	18	18	17
Vrouwen	201	192	198	187	191
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	102	100	162	62	62
Kostendeekkende premie	143	139	155	87	81
Gedempte kostendeekkende premie	78	77	81	49	60
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	32	26	22	18	16
Afkopen pensioenen	1	2	2	11	13
Pensioenuitvoerings-kosten per deelnemer (bedragen in euro's)	380	372	419	303	270
Voorziening pensioenverplichtingen	3.515	2.932	2.731	2.689	2.399

	2019	2018	2017	2016	2015
Beleggingen					
Vastgoed	357	327	302	279	269
Aandelen	1.725	1.402	1.426	1.341	1.053
Vastrentende waarden	1.695	1.520	1.352	1.250	1.230
Overig	-68	-67	123	0	21
Totaal	3.709	3.182	3.203	2.870	2.573
Rendement					
Vastgoed	11,9%	3,6%	8,7%	6,0%	9,5%
Aandelen	21,8%	-8,4%	16,2%	8,7%	2,9%
Vastrentende waarden	7,2%	-1,7%	2,5%	7,6%	-0,9%
Totaalrendement	14,6%	-3,3%	8,6%	10,2%	0,7%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	104,5%	107,5%	117,0%	106,1%	106,7%
Beleidsdekkingsgraad	104,9%	115,0%	114,0%	100,0%	108,5%
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	124,3%	126,0%	127,4%	127,3%	127,8%
Reële dekkingsgraad	78,0%	77,7%	79,6%	71,6%	75,6%
Wettelijke reële dekkingsgraad	84,3%	93,3%	91,9%	81,3%	87,3%

Bijlage IV

Model voor de periodieke informatieverschaffing voor de financiële producten als bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en artikel 6, lid 1, van Verordening (EU) 2020/852

Productbenaming: Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel
Identificatiecode voor juridische entiteiten (LEI): 724500G4BY32WOSPXL55

Ecologische en/of sociale kenmerken

Heeft dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?

☒ ☐ Ja	☒ ☐ Nee
☐ Er zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling gedaan: ☐ Het product promootte E/S-kenmerken, maar deed geen duurzame beleggingen. ☐ in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie	☐ Het product promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken, en hoewel het geen duurzame beleggingen als doelstelling had, had het een minimumaandeel duurzame beleggingen van ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een milieudoelstelling in economische activiteiten die niet als ecologisch duurzaam zijn aangemerkt in de EU-taxonomie ☐ met een sociale doelstelling
☐ Dit product heeft de volgende duurzame beleggingen met een sociale doelstelling gedaan:	☒ Het product promootte E/S-kenmerken, maar deed geen duurzame beleggingen.

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een milieudoelstelling of een sociale doelstelling, mits deze belegging geen ernstige afbreuk doet aan milieu- of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De EU-taxonomie is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852. Het gaat om een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten**. Die verordening bevatte geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten. Duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling kunnen wel of niet op de taxonomie zijn afgestemd.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Het financiële product promoot ecologische karakteristieken die verband houden met:

- de mitigatie van klimaatverandering en de adaptatie aan klimaatverandering in lijn met het Akkoord van Parijs;
- de bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen;
- de transitie naar een circulaire economie.

Het financiële product promoot sociale kenmerken die verband houden met:

- fatsoenlijk werk;
- adequate levensstandaard en welzijn voor eindgebruikers;
- andere sociale onderwerpen zoals gendergelijkheid en bredere diversiteitskwesties.

Duurzaamheids-indicatoren meten hoe wordt voldaan aan de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot.

Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?...en in vergelijking tot voorafgaande perioden?

De duurzaamheidsindicatoren die worden gebruikt om de realisatie van elk van de gepromote ecologische karakteristieken of sociale kenmerken door dit financiële product te meten, presteerden als volgt. Alle waarden zijn gebaseerd op de posities en beschikbare gegevens per 31 december van het betreffende jaar.

Milieu-indicatoren	Parameter	2023	2024	% Dek. 2023	% Dek. 2024
Scope 1-broeikasgassen-emissies	ton CO2e	203.661,40	143.276,51	35%	40%
Scope 2-broeikasgassen-emissies	ton CO2e	50.603,01	40.017,51	35%	40%
Scope 3-broeikasgassen-emissies	ton CO2e	1.832.142,75	994.538,54	35%	40%
Totale broeikasgassen-emissies	ton CO2e	2.084.818,80	1.148.553,14	35%	40%
Koolstofvoetafdruk	ton CO2e per miljoen EUR van belegging	560,37	281,07	35%	40%
Broeikasgassen-intensiteit ondernemingen waarin is belegd	Gewogen gemiddelde ton CO2e per miljoen EUR omzet	897,15	738,82	37%	42%
Aandeel van de beleggingen in ondernemingen actief in de sector fossiele brandstoffen	Aandeel van de beleggingen, %	3%	4%	37%	42%
Aandeel verbruik en opwekking niet-hernieuwbare energie	Aandeel van de beleggingen, %	77%	67%	24%	35%
Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaat effecten - Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	Gigawattuur per miljoen EUR omzet	10,56	9,11	27%	38%
Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaat effecten - Industrie	Gigawattuur per miljoen EUR omzet	0,95	0,23	27%	38%
Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaat effecten - Winning van delfstoffen	Gigawattuur per miljoen EUR omzet	6,05	0,92	27%	38%
Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaat effecten - Vervoer en opslag	Gigawattuur per miljoen EUR omzet	2,65	2,12	27%	38%
Intensiteit energieverbruik per sector met grote klimaat effecten - Distributie van water, afvalwaterbeheer en sanering	Gigawattuur per miljoen EUR omzet	2,34	0,63	27%	38%
Sociale indicatoren	Parameter	2023	2024	% Dek. 2023	% Dek. 2024
Ontbreken van een beleid tegen corruptie en omkoping	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	37%	42%
Schendingen van de beginselen van het VN Global Compact of van de richtsnoeren voor multinationale ondernemingen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	37%	43%
Ontbreken van procedures en compliance mechanismen voor het monitoren van de naleving van de beginselen van het VN Global Compact en de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen	Aandeel van de beleggingen, %	15%	1%	37%	42%
Genderdiversiteit raad van bestuur	Gemiddeld % vrouwelijke bestuursleden	28%	32%	36%	41%

Betrokkenheid indicatoren	Parameter	2023	2024	% Dek. 2023	% Dek. 2024
Entertainment voor volwassenen	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	1%	2%
Conventionele Olie & Gas	Aandeel van de beleggingen, %	2%	2%	54%	56%
Alcohol	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	5%	5%
Controversiële wapens	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	100%	100%
Conventionele wapens	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	1%	2%
Gokken	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	1%	1%
Stroomopwekking	Aandeel van de beleggingen, %	1%	1%	6%	17%
Thermische kolen	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	55%	57%
Tabak	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	100%	100%
Onconventionele Olie & Gas	Aandeel van de beleggingen, %	0%	0%	54%	56%

- **Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?**
Niet van toepassing, het product heeft geen duurzame beleggingsdoelstelling.
- **Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan geen ernstige afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?**
Niet van toepassing, het product heeft geen duurzame beleggingsdoelstelling.
- **Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheids factore?**
Met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren is rekening gehouden in de algemene beleggingsaanpak, het due diligence-proces en de beleggingsprocedures wat betreft screening, monitoring en rapportage. We hebben een combinatie van eigen data en data van derden gebruikt om beleggingen te identificeren die een ongunstige invloed hebben op duurzaamheidsfactoren en ernstige schade (kunnen) veroorzaken.

Waren duurzame beleggingen afgestemd op de OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten? Details:

OESO	UNGP
Ja	Ja

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

- ☒ Ja
☐ Nee

Belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbiediging van de mensenrechten en bestrijding corruptie en omkoping.

Het financiële product heeft bij de beoordeling van de (voorgenomen) beleggingen rekening gehouden met de belangrijkste nadelige effecten op duurzaamheidsfactoren door middel van specifieke duurzaamheidsindicatoren. Deze indicatoren worden gebruikt om te beoordelen in hoeverre de beleggingen bijdragen aan de gepromote ecologische karakteristieken en sociale kenmerken, inclusief indicatoren van belangrijke nadelige effecten. Dit omvat verschillende fasen in het beleggingsproces, waaronder screening, monitoring en rapportage. We verwijzen naar de tabel met indicatoren voor nadelige effecten op duurzaamheidsfactoren die eerder in dit document is vermeld.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

Grootste emittenten	Sector	Land	% Activa
Germany	Staatsobligatie	Duitsland	8,8%
Netherlands	Staatsobligatie	Nederland	5,0%
France	Staatsobligatie	Frankrijk	4,3%
Austria	Staatsobligatie	Oostenrijk	1,8%
Belgium	Staatsobligatie	België	1,5%
Apple Inc.	Informatie- technologie	Verenigde Staten	1,1%
Microsoft Corporation	Informatie- technologie	Verenigde Staten	1,1%
NVIDIA Corporation	Informatie- technologie	Verenigde Staten	0,9%
North Rhine-Westphalia (State of)	Overige	Duitsland	0,7%
Alphabet Inc.	Communicatie- diensten	Verenigde Staten	0,6%
Taiwan Semiconductor Manufacturing Company Limited	Informatie- technologie	Taiwan	0,6%
Amazon.com, Inc.	Duurzame consumenten- goederen	Verenigde Staten	0,6%
Walmart Inc.	Niet-duurzame consumenten- goederen	Verenigde Staten	0,5%
Finland	Staatsobligatie	Finland	0,5%
Costco Wholesale Corporation	Niet-duurzame consumenten- goederen	Verenigde Staten	0,4%

De lijst bevat de beleggingen die het **grootste aandeel** beleggingen van het financiële product vormen tijdens de referentie periode, te weten: 01 januari 2024 t/m 31 december 2024.

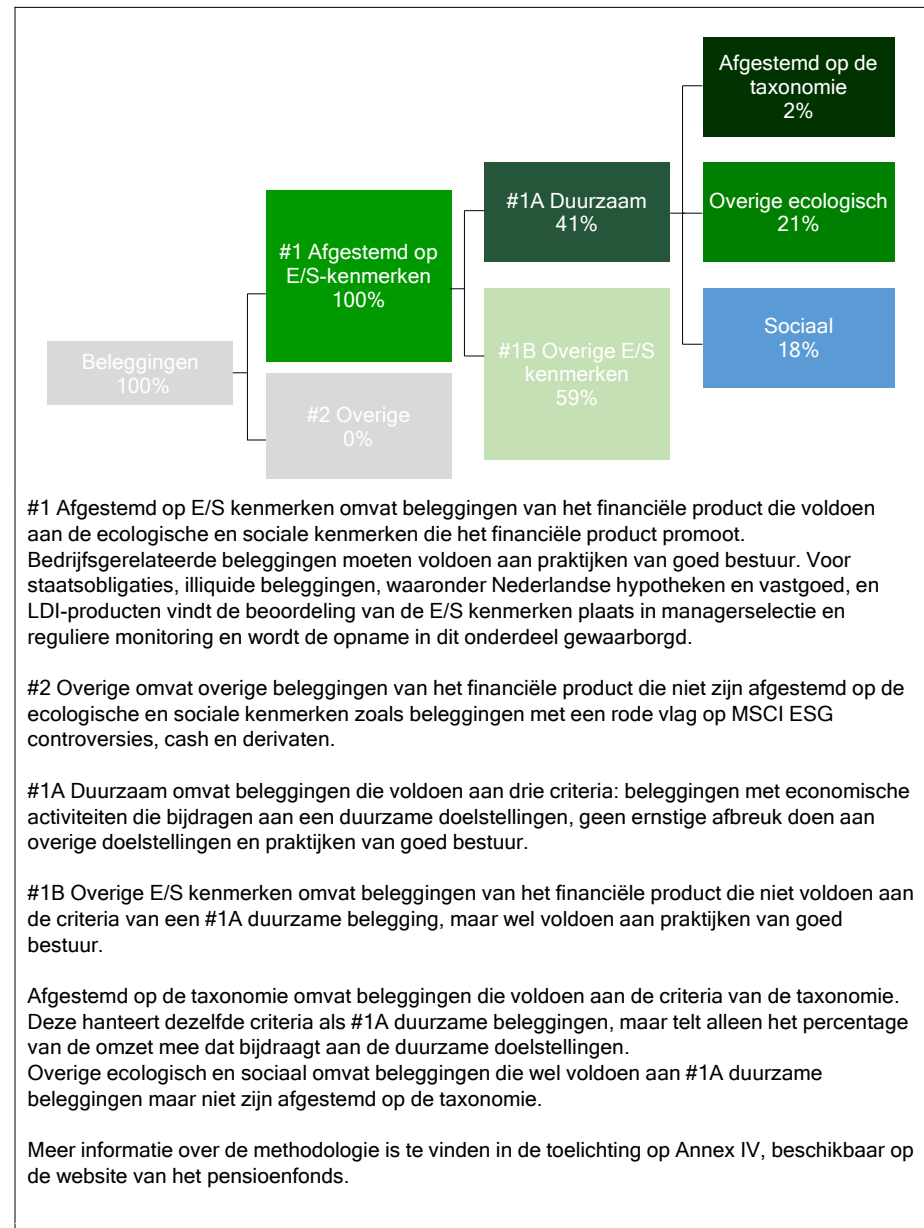
De **activa-allocatie** beschrijft het aandeel beleggingen in bepaalde activa.

Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de omzet die het aandeel van de opbrengsten uit groene activiteiten van ondernemingen is belegd, weergeeft;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen worden gedaan door de ondernemingen waarin is belegd, bv. voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeven.

Wat was het aandeel duurzaamheidsgerelateerde beleggingen?

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

● **In welke economische sectoren werd belegd?**

Sector	Afgestemd op E/S-kenmerken	Duurzaam	Overige E/S kenmerken	Afgestemd op de taxonomie	Overige ecologisch	Sociaal	Overige
Alle	100%	41%	59%	2%	21%	18%	0%
Communicatie-diensten	3%	1%	2%	0%	1%	0%	0%
Duurzame consumenten-goederen	4%	1%	3%	0%	1%	0%	0%
Niet-duurzame consumenten-goederen	4%	0%	4%	0%	0%	0%	0%
Energie	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Financiële dienstverlening	8%	2%	6%	0%	1%	0%	0%
Gezondheidszorg	4%	4%	0%	0%	2%	2%	0%
Industrie	4%	1%	3%	0%	1%	0%	0%
Informatie-technologie	10%	6%	4%	1%	5%	0%	0%
Basisindustrie	1%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Vastgoed	2%	1%	1%	0%	1%	0%	0%
Overige	58%	23%	35%	0%	8%	15%	0%
Nutsvoorzieningen	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%

In welke mate waren de duurzame beleggingen met een milieudoelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

● Heeft dit financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen?

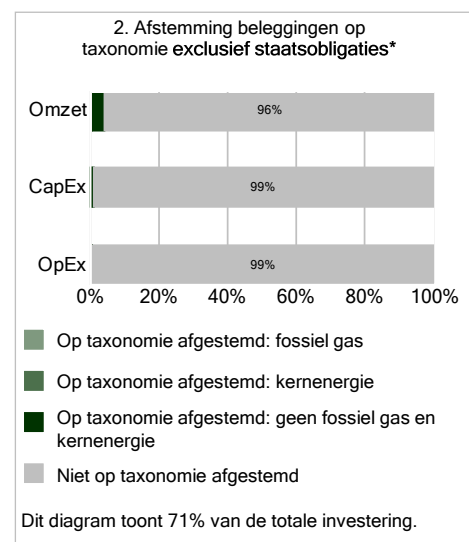
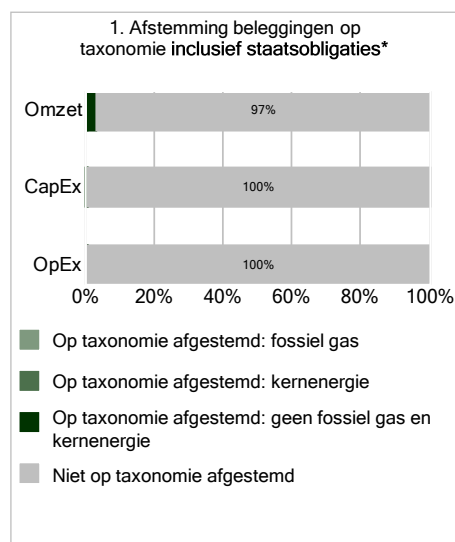
☒ **Ja**

☐ *In fossiel gas*

☒ *Kernenergie*

☐ **Nee**

De onderstaande grafieken tonen in groen het percentage beleggingen dat was afgestemd op de EU-taxonomie. Er is geen geschikte methode is om te bepalen of staatsobligaties zijn afgestemd op de taxonomie. Daarom toont de eerste grafiek de afstemming op de taxonomie voor alle beleggingen van het financiële product, met inbegrip van staatsobligaties, terwijl de tweede grafiek de afstemming op de taxonomie toont voor de beleggingen van het financiële product exclusief staatsobligaties.

*In deze grafieken omvatten 'staatsobligaties' alle blootstellingen aan overheden

Faciliterende activiteiten maken het rechtstreeks mogelijk dat andere activiteiten een substantiële bijdrage leveren aan een milieudoelstelling.

Transitieactiviteiten zijn activiteiten waarvoor nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en die onder meer broeikasgasemissieniveaus hebben die overeenkomen met de beste prestaties.

zijn duurzame beleggingen met een milieudoelstelling die **geen rekening houden met de criteria** voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de Verordening (EU) 2020/852.

● Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?
0%

● Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen zich tot eerdere referentieperiodes?
Vorige jaar was het 2%

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?
21%

Wat was het aandeel sociaal duurzame beleggingen?
18%

Welke beleggingen zijn opgenomen onder "#2 Overige"? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

#2 Overige omvat de overige beleggingen van het financiële product die niet zijn afgestemd op de ecologische of sociale kenmerken en die evenmin als duurzame belegging kwalificeren. Deze categorie bestaat voornamelijk uit de liquiditeitsposities van het pensioenfonds, alsmede beleggingen die voor risicoafdekking zijn bedoeld, waaronder financiële derivaten.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken?

De maatregelen om te voldoen aan de ecologische en sociale kenmerken komen voort uit het MVB-beleid. De toepassing in de afgelopen referentieperiode lichten wij kort toe:

- ESG integratie: het pensioenfonds heeft via de fiduciair vermogensbeheerder beoordeeld hoe duurzaamheidsfactoren in het beleggingsproces van zijn externe vermogensbeheerders zijn geïntegreerd.

- Screening: onderzoek naar de belangrijkste duurzaamheidsindicatoren in de portefeuille. Daarvoor baseerde het pensioenfonds zich op 'UN Global Compact' principes en andere controversiële activiteiten. Daarnaast zijn alle beursgenoteerde deelnemingen gescreend op de vereisten van goed bestuur.

- Uitsluiting: het pensioenfonds sloot bedrijven en landen uit die betrokken zijn bij ongewenste activiteiten zoals beschreven in het uitsluitingsbeleid. Dit waren onder andere bedrijven met betrokkenheid bij de productie of verkoop van controversiële wapens.

- Dialoog: het pensioenfonds voerde via de overlay engagement manager de dialoog met een aantal bedrijven over specifieke zaken zoals klimaatverandering of de schending van arbeids- en mensenrechten. Voor sommige dialogen werd via een collectieve initiatief met andere financiële instanties samengewerkt, bijvoorbeeld Climate Action 100+ en Nature Action 100+. Via uitoefening van het stemrecht was het pensioenfonds betrokken als aandeelhouder en heeft het pensioenfonds invloed uitgeoefend.

- Positieve selectie: het pensioenfonds draagt bij aan positieve oplossingen. In de beleggingsportefeuille zijn bedrijven geselecteerd die een positieve bijdrage leveren aan meerdere duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's). In 2024 heeft het pensioenfonds dit beleid voortgezet.

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel
Prof. E.M. Meijerslaan 1, 1083 AV Amstelveen
Postbus 123, 1180 AC Amstelveen
(020) 426 62 30 | pensioenservice@klmcabinefonds.nl

**De uitvoering van de KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij Blue Sky Group**

Colofon jaarverslag 2024 | Uitgave
Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel
Coördinatie en tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen
Ontwerp Frissewind, Amsterdam

2024